

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TARİH ANABİLİM DALI

**OSMANLI DÖNEMİNDE ÇOCUK DERGİLERİNDE TARİH
ALGISI (1869-1922)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EDA KARATAŞ

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. ÖZKAN KESKİN

ÇANAKKALE – 2022

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**OSMANLI DÖNEMİNDE ÇOCUK DERGİLERİNDE TARİH ALGISI
(1869-1922)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EDA KARATAŞ

Tez Danışmanı
DOÇ. DR. ÖZKAN KESKİN

ÇANAKKALE – 2022

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

tarafından yönetiminde hazırlanan ve tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nda olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

(Danışman)

.....
.....
.....

Tez No :

Tez Savunma Tarihi :

.....

Enstitü Müdürü

.../...2022

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

../2022

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleŐtirilmesinde, çalıŐmam boyunca yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. zkan KESKİN'e, hayatımın her evresinde bana destek olan değerli aileme sonsuz teŐekkürlerimi sunarım.”

Eda KARATAŞ
anakkale, Ağustos 2020

ÖZET

OSMANLI DÖNEMİNDE ÇOCUK DERGİLERİNDE TARİH ALGISI (1869-1922)

Eda KARATAŞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Özkan KESKİN

29/08/2022, 138

Osmanlı coğrafyasında yayınlanan ilk çocuk dergisi Mümeyyiz'den başlayarak 1922 yılına kadar geçen süre içerisinde, tespit edilebildiği kadarıyla, 39 farklı çocuk dergisi yayınlanmıştır. 1869-1922 yılları arasında geçen elli yılı aşkın süre içerisinde, birçoğu Başkent İstanbul'da yayınlanan bu çocuk dergileri, içerikleri zenginleşerek Selanik, İzmir, Bursa gibi şehirlere yayılmıştır. Okuyan çocuklara yardımcı kaynak sağlamayı amaçlayan bu dergilerin içerikleri, maddi ve manevi dünyaya dair çok geniş yelpazede veriler sunmuştur. Bu verilerden biri de Tarih olmuştur.

Dergilerdeki tarih konuları ve içerikleri, ahlaklı ve medenî bir çocuk yetiştirmeyi, vatanını ve milletini sevme değerini aşılarmayı amaçlamıştır. Bu nedenle dergilerdeki tarih anlatımlarında Tanzimat, Mutlakiyet ve Meşrutiyet dönemlerinin kendine özgü sosyo-politik yaklaşımlarının izlerini görmek mümkün olmuştur. Dergilerde yer alan tarihî olay ve kişi anlatımları, kimi zaman bir hikâyede kimi zaman bir icat anlatılırken kimi zaman da doğrudan tarihî bir konu olarak aktarılmıştır. Tarihsel dönemlendirme ise Türklük ya da Müslümanlık vurgusuna göre değişkenlik göstermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemecinde vatan ve millet değerini aktarmayı amaç edinerek yeni nesle yönelik yapılan yayınlarda vurgulanan tarih algısı, bir bakıma Cumhuriyet'i kuracak kadronun da yetiştiği ortamda gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Süreli Yayın, Dergi, Çocuk, Tarih.

ABSTRACT

PERCEPTION OF HISTORY IN CHILDREN'S MAGAZINES OF THE OTTOMAN PERIOD (1869-1922)

Eda KARATAŞ

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Department of History

(Advisor: Doç. Dr. Özkan KESKİN)

29/08/2022, 138

Starting from Mümeyyiz, the first children's magazine published in the Ottoman geography, 39 different children's magazines were published until 1922, as far as can be determined. In the more than fifty years between 1869 and 1922, these children's magazines, most of which were published in the capital city of Istanbul, enriched their content and spread to cities such as Selanik, Izmir and Bursa. The contents of these magazines, which aimed to provide auxiliary resources for children, provided a wide range of data on the material and spiritual world. One of these data was history.

The history topics and contents of the magazines aimed to raise a moral and civilised child and to instil the value of loving one's homeland and nation. For this reason, it was possible to see the traces of the unique socio-political approaches of the Tanzimat, Absolutism and Constitutional Monarchy periods in the history narratives in the magazines. The narratives of historical events and people in the journals were sometimes told in a story, sometimes in the form of an invention, and sometimes directly as a historical subject. Historical periodisation varied according to the emphasis on Turkishness or Muslimness.

In the last period of the Ottoman Empire, the perception of history, which was emphasised in the publications aimed at the new generation with the aim of conveying the values of homeland and nation, was in a way realised in the environment where the cadres who would establish the Republic were raised.

Keywords: Ottoman Empire, Periodical, Magazine, Child, History.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	x

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇOCUKLARA YÖNELİK EĞİTİMİN MODERNLEŞMESİ

1.1. İlk Süreli Yayınlar Hakkında Bir Değerlendirme.....	1
--	---

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK DERGİLERİNİN İNCELENMESİ VE AMAÇLARI

2.1. Tanzimat Dönemi Çocuk Dergileri.....	16
2.1.1. Mümeyyiz (1869).....	16
2.1.2. Hazîne-i Etfâl (1873/1874)	17
2.1.3. Sadâkat/Etfâl (1875)	18
2.1.4. Âyîne (1875)	18
2.1.5. Arkadaş (1876)	19
2.2. Mutlakıyet Dönemi Çocuk Dergileri.....	20
2.2.1. Tercümân-ı Hakîkât (1879)	20
2.2.2. 'Â'ile (1880)	21
2.2.3. Bağçe (1880)	21
2.2.4. Mecnû'a-i Nevresîdegân (1881)	22

2.2.5.	Çocuklara Arkadaş (1881)	23
2.2.6.	Çocuklara Kırâ'at (1881)	23
2.2.7.	Vâsıta-i Terakkî (1882)	24
2.2.8.	Etfâl (1886)	24
2.2.9.	Teşvîk (1886)	25
2.2.10.	Numûne-i Terakkî (1887)	26
2.2.11.	Çocuklara Ta'lim (1887)	26
2.2.12.	Mekteb (1891)	27
2.2.13.	Çocuklara Mahsûs Gazete (1896)	27
2.2.14.	Çocuklara Rehber (1897)	29
2.2.15.	Çocuk Bağçesi (1905)	30
2.3.	Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergileri.....	31
2.3.1.	Musavver Küçük Osmanlı (1909)	31
2.3.2.	Mekteblilere Arkadaş (1910)	32
2.3.3.	Talebe (1912)	32
2.3.4.	Çocuk Dünyâsı (1913/1918)	33
2.3.5.	Ciddî Karagöz (1913)	34
2.3.6.	Çocuk Yurdu (1913)	35
2.3.7.	Mektebli (1913)	35
2.3.8.	Çocuk Duygusu (1913)	36
2.3.9.	Türk Yavrusu (1913)	37
2.3.10.	Çocuklar 'Âlemi (1913)	37
2.3.11.	Çocuk Bağçesi (1914)	38
2.3.12.	Çocuk Dostu (1914)	38
2.3.13.	Mini Mini (1914)	39
2.3.14.	Küçükler Gazetesi (1918)	39
2.3.15.	Hür Çocuk (1918)	39
2.3.16.	Haftalık Çocuk Gazetesi (1919)	40
2.3.17.	Lâne (1919)	40
2.3.18.	Hacıyatmaz (1920)	41
2.3.19.	Bizim Mecmû'a (1922)	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÇOCUK DERGİLERİNDE TARİH KONULARI

3.1. Tanzimat Dönemi.....	43
3.2. Mutlakiyet Dönemi.....	55
3.3. Meşrutiyet Dönemi.....	74

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ÇOCUK DERGİLERİNDE TARİH İÇERİKLERİ

4.1. Hikâye İçeriğinde Tarih.....	103
4.2. Ahlak İçeriğinde Tarih.....	110
4.3. Mekân ve Eser İçeriğinde Tarih.....	112
4.4. Teknoloji İçeriğinde Tarih.....	119

BEŞİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE TARİH ALGISI HAKKINDA DEĞERLENDİRME.....	122
--	-----

KAYNAKÇA	130
----------------	-----

EKLER	
-------------	--

EK 1. İLK ÇOCUK DERGİSİ OLARAK EDİLEN LİLLİPUTİAN MAGAZİNE DERGİSİ'NİN 1765 YILINDA YAYINLANAN SAYISI.....	II
--	----

EK 2. OSMANLI'NIN İLK ÇOCUK DERGİSİ MÜMEYYİZ'İN İLK SAYFASINDA "MUKADDİME-İ TÂRİH" BAŞLIKLİ YAZI.....	III
---	-----

EK 3. OSMANLI PADİŞAHI SULTAN OSMAN'IN PORTRESİ'Nİ KAPAĞA TAŞIYAN ÇOCUK DÜNYASI DERGİSİ.....	IV
--	----

EK 4. ÇOCUK DÜNYASI DERGİSİ'NİN OKUYUCULARINA VERDİĞİ BÜYÜK TÜRK HAKANI ATTİLA'NİN POSTERİ	V
--	---

EK 5. OSMANLI PADİŞAHI FATİH SULTAN MEHMET'İN PORTRESİ'Nİ KAPAĞA TAŞIYAN ÇOCUK DÜNYASI DERGİSİ.....	VI
---	----

EK 6. KILIÇ ALİ PAŞA'NİN ÇOCUKLARLA RESMİNİ YAYINLAYAN MEKTEPLİ DERGİSİ.....	VII
--	-----

EK 7. OSMANLI PADİŞAHI SULTAN OSMAN'IN PORTRESİ'Nİ KAPAĞA TAŞIYAN ÇOCUK DUYGUSU DERGİSİ.....	VIII
--	------

ÖZGEÇMİŞ	IX
----------------	----

SİMGELER VE KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
BEO	Bâb-1 Ali Evrak Odası
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DH. MKT	Dâhiliye Nezareti Mektûbi Kalemi
Ed.	Editör
s.	Sayfa
ss.	Sayfa sayısı
ŞKT	Arzuhâller
TFR	Teftişât-1 Rumeli Evrâkı

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Osmanlı'da Çocuk Dergileri (1869-1922)	13

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ
OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇOCUKLARA YÖNELİK EĞİTİMİN
MODERNLEŞMESİ VE İLK SÜRELİ YAYINLAR HAKKINDA BİR
DEĞERLENDİRME

Çocuklara yönelik dergicilik konusunda dünya literatüründeki ilk gelişmeler, modern anlamda çocuk edebiyatının gelişmeye başladığı 18'inci yüzyıla rastlamaktadır. Çocuklara yönelik dergicilikte öncü olarak kabul edilen yazarlar, John Newbery (1713-1767), Johann Christoph Adelung (1732-1806), Christian Felix Weisse (1726–1804) ve Arnaud Berquin (1747-1791) olmuştur. Her ne kadar ilk dönemlerinde gazete ve dergi ayrımı konusunda; hatta kimi zaman kitap-broşür şeklinde de yayınlanmış olan basılı materyallerin tek düze bir formatı bulunmasa da süreli yayın şeklinde devam eden ilk çocuk dergisinin İngiltere'de olduğu kabul edilmektedir. İngiltere'de çocuklara özel olarak yayınlanan ilk süreli yayın olarak kabul edilen¹ “Lilliputian Magazine”, John Newbery tarafından ilk sayısı 1751 yılı şubat ayında yayınlamıştır.² Bu kısa ömürlü derginin yerini 1788 yılında, çocukları toplumun değerli üyeleri haline getirecek faydalı bilgiler sunduğunu belirten John Marshall'ın “Juvenile Magazine”i almıştır. Juvenile Magazine, 7-14 yaşındaki çocuklara odaklanan aylık olarak çıkarılan bir dergi olmuştur.³

Fransa'da ilk çocuk dergisi olarak kabul edilen “Journal d'éducation”, 1768 yılında Paris Üniversitesi Sanat Doktoru M. Leroux tarafından hazırlanmıştır. Bu dergiyi 1782 yılında André Berquin'in yayınladığı “L'Ami des enfants” ve 1783 yılında Antonin Duchesne ve Auguste Savinien'in aylık olarak yayınladığı “Portefeuille des enfants” izlemiştir. Arkasından “Journal

¹ Jeanne-Marie Leprince de Beaumont'un 1756 yılında Londra'da dört ciltlik Fransızca “Le Magasin des enfants” isimli eseri, içerisinde dergi kelimesi geçtiği için çocuk gazeteciliğinin başlangıcı olarak kabul edilse de süreli yayın niteliğinde olmayan bir kitaptı. Bkz. Marina Warner, *From the Beast to the Blonde: On Fairy Tales and Their Tellers*, Farrar Straus & Giroux, New York 1995, s. 292.

² İngiltere'nin bu ilk çocuk dergisi “Lilliputian Magazine” dergisine dijital olarak The British Library Collections'dan ulaşılabilir. Bkz. <https://www.bl.uk/collection-items/the-lilliputian-magazine>; (Erişim tarihi, 31.01. 2022) Ayrıca bkz. Ek 1.

³ Juvenile Magazine isimli derginin editörü anonim olarak geçmekte idi; ancak Drotner, editörün Lady Eleanor Fenn, Juvenile Tatler ya da Fairy Spectator'ın olabileceğini öne sürmektedir. Kirsten Drotner, *English Children and Their Magazines, 1751-1945*, Yale University Press, 1988, ss. 17-20.

des enfants” (1789), “Récit pour enfants sages” (1789-1790), “Petit Républicain” (1790), “Courier des enfants “(1795) ve “Courier des adolescents” (1797) gelmiştir.⁴

Danimarka’da ilk çocuk dergisi “The Friend of Youth” ismi ile 1770 yılında çıkmıştır.⁵

Almanya’da, Johann Christoph Adelung tarafından yayınlanan “Leipziger Wochenblatt für Kinder” isimli dergi, haftada bir olmak üzere 1772-1774 yılları arasında çıkmıştır. Leipzig’deki aynı yayınevi, Christian Felix Weisse editörlüğünde 1775 yılından itibaren 1792 yılına kadar ikinci çocuk dergisi olarak “Der Kinderfreund” isimli 24 sayı süren bir dergi çıkarmıştır.⁶

İsveç’te ilk çocuk dergisi, “Weckoblad til Barns Nytt och Nöje” ismi ile 1774 yılında çıkmıştır.⁷

İlk Rus çocuk dergisi, Alexander Andreevich Petrov editörlüğünde “Detskoye Chteniye Dlya Serdtsa i Razuma” ismi ile 1785 yılında yayınlanmıştır.⁸ Moskovskie Vedomosti Gazetesi’nde haftada bir ücretsiz ek olarak verilen dergi, daha sonra birleştirilerek kitap olarak da yayınlanmıştır.⁹

Amerika’da, ilk çocuk dergisi 1789 yılında çıkmıştır. Amerikalı matbaacılar Barzillai Hudson ve George Goodwin, özellikle çizimlerde yaptıkları küçük değişikliklerle İngiltere’de çıkan “Youthful Magazine” dergisini yeniden üreterek “The Children’s Magazine” ismi ile yayınlamışlardır.¹⁰

⁴ Valerie Wulleman, *Le Journal Des Demoiselles Analyse littéraire et médiatique d’un journal pour les jeunes filles du Second Empire*, Departement Des Litteratures, Faculté Des Lettres, Université Laval, Québec, 2010, s. 8-9.

⁵ Nina Christensen, “Lust for Reading and Thirst for Knowledge: Fictive Letters in a Danish Children’s Magazine of 1770.” *The Lion and the Unicorn*, 33, no. 2 ([April] 2009), ss. 189-201. [In a special issue entitled “Performing the Didactic,” along with essays by Andrea Immel and Donelle Ruwe]

⁶ Hans-Heino Ewers, “German Children’s Literature from the Eighteenth to the Twentieth Centur”, *International Companion Encyclopedia of Children’s Literature*, Ed. Peter Hunt, London and New York, 1996, s. 727.

⁷ Nina Christensen, “Sonja Svensson, Barnavänner och skolkamrater: Svenska barn- och ungdomstidningar 1766–1900 sedda mot en internationell bakgrund”, *Barnboken: Journal of Children’s Literature Research*, Volume 42, 2019, s. 1.

⁸ İlk sayısına erişim için bkz. https://imwerden.de/pdf/detskoe_chtenie_dlya_serdtsa_i_razuma_ch01_1785.pdf (Erişim Tarihi 16.05.2022)

⁹ Колесова Лариса Николаевна, *Детские журналы России (1785—1917)*, Петрозаводск Издательство ПерпГУ 2014, s. 13-24.

¹⁰ Lyon N. Richardson, *A History Of Early American Magazines, 1741-1789*, Thomas Nelson and Sons, Newyork 1931, s. 334, 373.

İspanya’da ilk çocuk dergisi, “La Gaceta de los Niños” ismi ile 1798 yılında José ve Bernabé Canga Argüelles tarafından çıkarılmıştır.¹¹

Hindistan’da çocuklar için ilk dergi olan “Digdarshan”, William Carey, John Clerk Marshman ve William Ward tarafından 1818 yılında Bengal dilinde yayınlanmıştır.¹²

Polonya’da ilk çocuk dergisi, Klementyna (Tańskich) Hoffmanowa tarafından “Rozrywki dla Dzieci” ismi ile 1824 yılında yayınlanmaya başlamıştır.¹³

Kanada’da ilk çocuk dergisi, Eliza Lanesford Cushing ve Harrier Vining Cheney tarafından “The Snow Drop” ismi ile 1847 yılında çıkmıştır. Bunu 1854 yılında çıkmaya başlayan “The Maple Leaf” izlemiştir.¹⁴

Çocuk dergilerinin çeşitli kıtalardaki ve ülkelerdeki yayılması devam etmiştir. Bu bağlamda Mısır’da çocuklar için yayınlanan ilk dergi, “روضة المدارس المصرية” (Anaokulu Gazetesi) adı altında iki ayda bir çıkarılmıştır. İlk sayısı 7 Nisan 1870 yayınlanan derginin müdürü Ali Mübarek, editörü ise Rifa‘a al-Tahtawi’dir.¹⁵ İtalya’da ilk çocuk dergisi, 1881 yılından itibaren 1889 yılına kadar haftalık periyotta yayınlanan “Giornale Per i Bambini”dir.¹⁶ Japonya’nın ilk çocuk dergisi ise baş editörlüğünü Teizaburo Yamagata’nın üstlendiği 1888 yılında yayınlanan “Shonen-en”dir. Bu ilk dergiyi, Shonen Sekai, Shokokumin, Akai Tori ve Shonen Kurabu izlemiştir¹⁷ Küba’da ilk çocuk dergisi, Kübalı José Martí tarafından “La Edad de Oro” ismiyle 1889 yılında yayınlanmıştır.¹⁸ İzlanda’nın ilk çocuk süreli yayını, 1897 yılında “Aeskan” isimli dergi olmuştur.¹⁹ Çin’de ilk çocuk dergisi, “儿童世

¹¹ Antonio Checa Godoy, *Historia de la prensa pedagógica en España*, Universidad de Sevilla, 2002, s. 34.

¹² Swapna M. Banerjee, “Children’s Literature in Nineteenth-Century India: Some Reflections and Thoughts”, Ed. Rosie Findlay and Sébastien Salbayre, *Stories For Children, Histories Of Childhood*. Volume 2, Presses universitaires François-Rabelais, Tours 2017, s. 337-357.

¹³ Władysław Marek Kolasa, “The First Polish Children’s Magazines (1824–1830)”, *Zeszyty Prasoznawcze*, Kraków 2017, T. 60, nr 4 (232), s. 880–903.

¹⁴ Carole Gerson, “The Snow Drop and The Maple Leaf Canada’s First Periodicals for Children”, *Canadian Children’s Literature*, Volume 18/19, Canada 1980, s. 10-23.

¹⁵ [https://ar.wikipedia.org/wiki/روضة_المدارس_المصرية_\(مجلة\)](https://ar.wikipedia.org/wiki/روضة_المدارس_المصرية_(مجلة)) (erişim tarihi: 02.02.2022)

¹⁶ Fabiana Loparco, *Il Giornale Per I Bambini: Storia Del Primo Grande Periodico Per L’infanzia Italiana, 1881-1889*, Pisa: Bibliografia e Informazione, Italy 2016, s. 12.

¹⁷ Nona L. Carter, *A Study of Japanese Children’s Magazines 1888-1949*, University of Pennsylvania, Presented to the Faculties of the University of Pennsylvania in partial fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy 2009, s. 33, 36-37.

¹⁸ Clara María Avilés, “Lectores y lecturas en La Edad de Oro (1889) de José Martí”, *Revista Tela, Los Caminos De La Escritura En América Latina: Libros, Lectores Y Bibliotecas II*, Volume 23, ss. 155-169.

¹⁹ Marianne Carus, “Children’s Magazines”, *International Companion Encyclopedia of Children’s Literature*, Ed. Peter Hunt, London and New York, 1996, ss. 438-452.

”(Çocuk Dünyası) ismi ile Zhao Jingshen, Zheng Zhenduo ve Shen Yanbing tarafından 1922 yılında çıkartılmıştır.²⁰ 18’nci yüzyılda ortaya çıkan ve 19’uncu yüzyılda yaygınlaşan çocuk dergilerinin sayısı ve çeşitleri, 20’nci yüzyılda artarak devam etmiştir.

Osmanlı’da ise çocuk yayınları, eğitimin ve terbiyenin bir parçası olarak gün yüzüne çıkmıştır. Osmanlı’da geleneksel çocuk eğitimi, sıbyân mekteplerine dayanmaktadır. İstanbul’da Topkapı Sarayı’ndaki Enderûn Mektebi ve Acemî Oğlanları Mektebi düzenli eğitim sisteminin bir parçası değildir. Devlet dairelerinde çalışacak kişiler hariç Enderûn Mektebi ve Acemî Oğlanları Mektebi’ne Müslüman Osmanlı tebaası kabul edilmezdi. Bu nedenle ahaliye hitap eden mektepler, mahalle mektepleri ya da vakıflar tarafından yönetilen sivil eğitim kurumlarıdır. Ahaliden teknik ve dünyevî bilgiye ulaşmak isteyenler, kendi kendilerini eğitmek durumunda kalmıştır. Sıbyân mekteplerinin amacı, Kur’an ve temel dinî bilgileri öğretmektir. Çocukların namaz kılmayı, peygamberin hayatını ve temel İslamî ahlak kurallarını öğrenmesi yeterli görülmüştür. Köylüler için çocukların cahil kalmaları, temel dinî bilgileri ve din ile ilişkilendirilen davranış kalıplarını bilmemeleri anlamına gelmektedir.²¹

Sıbyân mektepleri, beş altı yaşından başlamak üzere kız veya erkek çocukları okutmak için ilk öğretim kurumlarına verilen bir isimdir. Fatih Sultan Mehmed, Fatih Cami’sinin etrafında oluşturduğu bilim, sağlık ve sosyal yardım kurumları arasına sıbyân mektebi de kurmuştur. Sıbyân mekteplerinin Kur’an okutmak, namaz kılma usullerini öğretmek, namazda okunacak duaları ezberletmek ve yazı yazdırmak gibi amaçları vardır.²²

Osmanlı klasik döneminde ilmiye sınıfı dışında mektebe dayalı öğretimin sınırlı olması, mekteplerinde okuma yazma öğrenen çocukların yaygın bir ilköğretim sistemine gerek duyulmaması nedeniyle çocukluk ve ergenlik çağı evreleri, cami, kahvehane veya belirli meslek gruplarına yönelik ortamlarda geçmiştir.²³ Kırsal kesimlerde pek rastlanmayan mektepler, kent merkezlerinde yaygın durumda; mekânsal olarak ise ya camilerin içerisinde ya da hemen

²⁰ Wang Quangen, translated by Jiang Qian, “On the Image of Children and the Three Stages of Transformation in 100 Years of Chinese Children’s Literature”, *Representing Children In Chinese And U.S. Children’s Literature*, edited by Claudia Nelson and Rebecca Morris, Published by Ashgate Publishing Limited, England 2014, s. 38.

²¹ Yahya Araz, *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 123.

²² Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Cilt 1-2, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 82, 86.

²³ Özer Ergenç, “Osmanlı Klasik Döneminin İdeal İnsan Tipi ve Bu Dönemde Çocuğun Kültürel Gelişimini Etkileyen Etkenler Üzerine Düşünceler”, *Çocuk Kültürü 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi 6-8 Kasım 1996*, Yay. Haz. Bekir Onur, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s. 101.

yakınında bir odada yer almıştır. Bu nedenle çocuklar cami avlularında mahalle sakinleri ile de sosyalleşmiş; bir bakıma “*okul, mahallenin kendisi; sıbyân mektepleri ise derslikleri*” olmuştur.²⁴

18’inci yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı askerî kuvvetlerinin belirgin bir biçimde eğitilmesi gerektiği, özellikle 1768-1774 Osmanlı Rus Harbi’nden sonra, anlaşılınca ve buna ithal edilecek askerî teknolojinin kullanımı için teknik eğitim verilmesi gerektiği de eklenince, pratik ve teknik bilgilerin verildiği, doğa bilimlerinin öğretildiği kurumlara ihtiyaç hasıl olmuştur. Macar asıllı Fransız Baron de Tott’un yardımıyla müfredatında matematik, geometri ve dil dersleri olan Mühendishâne-i Bahrî Hümâyûn (1775), ilk modern eğitim kurumu olarak bu zarurettten doğmuştur. Bunu diğer modern okullar takip etmiştir. 1795 yılında subay ve askerî mühendis yetiştirmek amacıyla Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn, 1826 yılında doktor, eczacı ve cerrah yetiştirmek amacıyla Tıbbhâne-i Âmire, 1834 yılında asker yetiştirmek amacıyla Mekteb-i ‘Ulûm-i Harbîye kurulmuştur.²⁵

1824 yılında Sultan II. Mahmud, ilköğretimi zorunlu kılan “Ta’lîm-i Sıbyân” fermanını yayınlamıştır. Bu fermanla İstanbul ve civarında uygulanmak üzere halkın dini bilgilerini güçlendirmek amacıyla getirilen zorunlu genel eğitim, bir bakıma bunun da modernize edilme gerekliliğini ortaya çıkaracak ilk adımlarından biri olmuştur. Bu irade ile çocukların ergenlik dönemine gelmedikçe ve mektepten mezun olmadıkça, para kazanmak amaçlı çalıştırılması yasaklanmıştır.²⁶

1838 yılında, II. Mahmud’un ilk öğretim konusunda başka bir teşebbüse giriştiği görülmektedir. Bu tarihte, Meclîs-i Umûr-u Nâfi‘a, ilk öğretimin ıslahı hakkında bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapor, bazı değişikliklere uğratarak padişahın onayına sunulmuştur ve onayı alınmıştır. Burada çocukların mutlaka okutulmaları gerektiğini, eğitimin amacının dini bilgiler ile insanı ahirete hazırlamak olduğu kadar dünyada insanın mutlu ve refah içinde olması için fen ve ilmin gerektiği vurgulanmıştır.²⁷ Bu rapor modernleşme bağlamında yeni bir sürecin başladığına işaret etmektedir. II. Mahmud’un teşvikiyle yayınlanan bu layihada, dini ilimler ile

²⁴ Özgönül Aksoy, *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyân Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Doktora Tezi, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1968, s. 187.

²⁵ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 29.

²⁶ Bayram Kodaman, *Abdulhamit Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 58.

²⁷ *Age*, s. 59-60.

“fünûn-ı sâ’ire” (diğer fenler) arasında bir paralellik kurularak bunların ticaret ve sanayi üretimi açısından yararlarına değinilmiştir. Eğitimsiz ve cahil insanların, devlet ve vatanın ne anlama geldiğini bilemeyeceği vurgulanmıştır. Askerî okullara dahi başvuran adaylar arasında, okuma-yazma bilenleri bulmakta güçlük çekildiği belirtildikten sonra eğitimsiz çocukların devleti ve devletin yararlarını idrak edemeyeceği, cehaletleri nedeniyle vatanseverlik duygusunu bilemeyecekleri iddiası ileri sürülmüştür. Böylelerinin ne kendisine ne de millete faydası olacağı ifade edilmiştir.²⁸ Bu rapor ile geleneksel İslami bilgilerin yanı sıra vatanseverlik görüşünü benimsetmek, insanlığın maddi gelişimine katkı sağlayacak temel bilgileri kazandırmak ve ziraat, sanayi gibi alanlarda teknik bilgi edindirmeyi amaçlayan bir eğitim sistemi tartışılmaya başlanmıştır.

1838 yılının şubat ayında İlmîye sınıfının Anadolu Payesi’ne terfi ettirilen İmamzâde Esad Efendi’nin idaresinde Mekâtib-i Rüşdiyye Nezâreti kurulmuştur. Bunun ardından ilk sivil devlet okulları kurulmaya başlanmıştır.²⁹ 1839 yılında, askerî olmayan ilköğretim okulu niteliği taşıyan ilk iki sivil kurum, Mekâtib-i Rüşdiyye Nezâreti’nin denetiminde olmak üzere genç memurlara eğitim vermek üzere açılan Mekteb-i ‘Ulûm-i Edebîye ve Arapça öğrendikten sonra Coğrafya, Fransızca, Tarih ve Geometri gibi dersler de verilen Mekteb-i Ma’ârif-i Adliye olmuştur.³⁰

13 Ocak 1845 tarihinde, Sultan Abdülmecid, Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa’nın teşvikiyle, Meclîs-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’ye yönelik bir ferman yayımlamıştır.³¹ Bu fermanla ortaöğretimin yaygınlaştırılması, yüksek eğitim kurumlarının ve meslek okullarının açılması, eğitimde gerek dünyevi ve gerekse dini eğitime önem verilmesi ve İstanbul dışında da imparatorluğun her tarafında okullar açılması vurgulanmıştır. Bu fermanın ardından atılan ilk adım bürokrat ve ilmiye sınıfından sekiz üye ile kurulan “Meclîs-i Muvakkat” olmuştur. Bu geçici meclis, mahalle mekteplerinin ıslah edilmesi, din eğitimi dışında da dersler verilecek Rüşdiyye Mekteplerinin kurulması ve Darü’l-fünûn kurulmasına dair üç önerisini hükümete sunmuştur. Başkent İstanbul dışında ilk açılan modern devlet okulları, yine askerî amaçla 1845 yılından itibaren ordu karargahlarının bulunduğu vilayet merkezlerinde açılan idadîlerdir.

²⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 18. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 181-182.

²⁹ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara 1964, s. 87.

³⁰ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi, (M.Ö.1000-M.S. 2007)*, 11. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara 2007, s. 148-149.

³¹ Bayram Kodaman, *age*, s. 60.

Askere hazırlık niteliğindeki bu okullardan mezun olanlar, İstanbul'a, Mekteb-i Harbîye'ye girebilecektir.³²

Bu öneriler sonucunda hükümet 1846 yılının haziran ayında Meclîs-i Ma'ârif-i 'Umûmîye ismi ile kalıcı bir kurul oluşturmuştur.³³ Meclîs-i Vâlâ Reisi Sadık Rıfat Paşa ve Hariciye Nazırı Reşid Paşa'nın ortak idaresine verilen bu meclis, geçici meclisin aldığı kararlar çerçevesinde çalışmalarına başlamıştır. İlköğretim seviyesindeki okullarda dini ve ahlakî eğitim uygulanacağı; büyük okullarda ise dini derslerin yanı sıra pratik eğitime dair dersler okutulacağına karar veren bir rapor yayınlamıştır. 6-10 yaşındaki çocuklar dört yıllık mahalle mekteplerine; 10 yaşından büyükler iki yıllık Rüşdîye Mekteplerine gidecektir. Nezâret Müdürlüğe dönüştürülerek müdürlüğüne Kemal Efendi getirilmiştir; ancak 1847 yılının sonunda tekrar nezarete dönüştürülmüştür. Bu nezarete Kemal Efendi'nin nazır olarak atanması ile ilk ciddi çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Henüz nazır olmadan önce mahalle mekteplerinin ıslahı konusunda çalışmaları bulunan Kemal Efendi, İstanbul'da ilk kez iki rüşdîye mektebi açmıştır ve bu mekteplerde Arapça, Farsça, Aritmetik ve Coğrafya dersleri okutulmuştur. Kemal Efendi, Rüşdîyelerin süresini dört yıla çıkarmıştır. 1849 yılında Bezmiâlem Valide Sultan himayesinde yalnızca rüşdîyeden, Mekteb-i 'Ulûm-i Edebîye ve Mekteb-i Ma'ârif-i Adlîye'den mezun olanların girebileceği, lise seviyesinde Darü'l-ma'ârif kurmuştur.³⁴

8 Nisan 1847 tarihinde ilköğretim hakkında bir talimatname yayınlanmıştır. Kemal Efendi'nin müdür olarak görev yaptığı; Mustafa Reşid ve Rıfat Paşaların nezaret ettiği zamana rastlayan bu talimatname, Ma'ârif Meclisi tarafından hazırlanmıştır. Bu talimatnameye göre sıbyân mekteplerinin dünya ve ahiret için yeterli bilgileri veremediği, altı yaşını bitiren çocuğun mektebe verilmesinin bir zorunluluk olduğu tekrarlanmıştır. Ayrıca sıbyân mektebini başarı ile tamamlayan çocukların da rüşdîye mektebine gitmesinin de zorunluluk olduğu ifade edilmiş; zorunlu öğretim, Rüşdîye mekteplerini de kapsar bir şekilde altı yıla çıkarılmıştır.³⁵

³² Ergin, "1845 senesini Türkiye maarif tarihinde bir kalkınma, bir uyanma senesi sayabiliriz" diyecekti. Bkz. Osman Ergin, *age*, s. 365.

³³ A. Teyfur Erdoğan, *Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı, İdari Teşkilat Açısından*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Dalı, İstanbul 1995, s. 34.

³⁴ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlıda Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2015, s. 60, 65.

³⁵ Yahya Akyüz, "İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 5, Ankara 1994, s. 18.

İlk öğretmen okulu olmak üzere rüşdîyelere öğretmen yetiştirmek için Fatih semtinde Dârü'l-mu'allimîn 16 Mart 1848 tarihinde açılmıştır.³⁶ İlkokullara yönelik öğretmen yetiştirmek üzere ise Darü'l-mu'allimîn-i Sıbyân, yirmi yıl sonra, Kemal Efendi'nin gayreti ile 1868 yılında açılacaktır.³⁷

Kırım Savaşı'nın sonlarına doğru İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın diplomatik baskılarıyla 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'ndan ilk çocuk dergisi Mümeyyiz'in çıkmaya başladığı 1869 yılına kadar Osmanlı eğitim tarihi açısından önemli gelişmeler yaşanmış; geleneksel görüşlerden farklı olarak eğitimci, yazar ve ailelerin, çocuğun eğitilmesine saygı duyulması ve bu konunun önemle ele alınması gerektiği yönünde görüşleri belirgin hale gelmeye başlamıştır. Bu sosyolojik ortamda ve Islahat Fermanı ile devlet denetiminde olmak ve mektep yönetmeliğinin dışına çıkmamak şartıyla bütün dini cemaatlerin kendi okullarını kurma hakkı tanınmıştır. Ders verme şekli, öğretmenleri seçme işi karma bir eğitim meclisi oluşturularak halledilecektir. Bu nedenle de aynı yıl Müslüman, Ermeni, Rum, Protestan, Katolik ve Yahudi olmak üzere birer temsilciden oluşan Meclîs-i Muhtelit-i Ma'ârif kurulmuştur. Mekâtib-i 'Umûmîye Nezâreti, artan ihtiyacı karşılayamayacağı anlaşılınca ve Meclîs-i Ma'ârif ile Meclîs-i Muhtelit-i Ma'ârif arasındaki işlevsel farklılığı da birleştirmek amacıyla 15 Mart 1857 tarihinde Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmuştur; ancak Mekâtib-i 'Umûmîye Nezâreti fiili olarak işlemeye devam etmiştir. 1861 tarihli bir genelge ile Harbîye, Bahrîye ve Tıbbîye dışındaki tüm okullar Ma'ârif Nezâreti'nin yetkisine alınmıştır. Buna göre dini cemaatler tarafından idare edilen sıbyân mektepleri, rüşdîyeler ve meslek okulları Nezâret'in yetkisi altında olacaktır. Sıbyân mektepleri, dini cemaatlerin uhdesindeki bir müfredata bırakılırken rüşdîyelerde doğa ve fen bilimleri dersleri de verilecektir.³⁸

Ma'ârif-i 'Umûmîye Nezâreti; Takvîm-i Vekâyi' Müdürlüğü, Matba'a-yı Âmire Müdürlüğü, Müze-i Hümayûn Müdürlüğü, Te'lîf Tercüme Dâ'iresi, Kütübhâne-i 'Umûmî Müdürlüğü, Darü'l-Hayr Müdürlüğü, Darü'l-Eytâm Müdürlüğü, Yabancı Okullar Dâ'iresi,

³⁶ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 235, 238.

³⁷ Dârü'l-mu'allimîn-i Sıbyân müdürlüğüne Mehmed Cevdet adında yeni usul eğitime muktedir birisi atanmıştı; fakat eski usul taraftarlarının hışmı neticesinde Dârü'l-mu'allimîn-i Sıbyân bir süre sonra lağvedilmişti. Bkz. Osman Ergin, *age*, s. 578-579.

³⁸ Ali Akyıldız, *age*, s. 247-248.

Tedrîsât-ı ‘Âliye, Tedrîsât-ı İbtidâ’îye ve Tedrîsât-ı Ta’lîye isimleri ile daireler kurularak geliştirilecektir.³⁹

Nezaret içerisinde İslam dini ile ilgili yazılmış kitapları incelemek amacıyla Dâ’ire-i Mekâtib-i Mahsûse; Müslüman ve gayrimüslim tüm öğrencilerin eğitimiyle ilgili bütün düzenlemeleri yapmak amacıyla da Dâ’ire-i Mekâtib-i ‘Umûmîye adlı iki daire bulundurulmuştur. Dokuz Müslüman, iki Ermeni, iki Rum, iki Katolik, bir Yahudi, bir Protestan üye ve iki kâtipten oluşan “Dâ’ire-i Ma’ârif-i ‘Umûmîye” bu şekilde 3 Haziran 1864 yılında kurulmuştur.⁴⁰

1858 yılına kadar, kız çocuklarının sıbyân mekteplerinde Kur’an okuma, namaz kılma, dua ezberleme eğitimi alırdı ve sıbyân okullarının üstünde devam edebilecekleri bir okul yoktu. 1859 yılında “*şimdilik bir başlangıç olmak üzere Sultanahmed Dâ’iresi dâhilinde bulunan yirmi altı bâb mekâtib-i sıbyânın zükûr ve inâsî ayruca mekteblere tefrîk olunduktan sonra yine dâ’ire-i mezkûre dâhilinde olan Cevrî Usta mektebinin dahî tâ’ife-i nisâyâ mahsûs olan sanâyi’-i ta’lîm için müstakil Kızlar Rüşdîyesi şekline konmasına müsa’ade buyurulduğu*” ilan edilerek İstanbul’da ilk kez kız rüşdîye mektebi açılmıştır.⁴¹

1869 yılında Ma’ârif-i ‘Umûmîye Nizâm-nâmesi yayınlanmıştır. Ma’ârif Nâzırlığı makamında bulunan Safvet Paşa, eğitimdeki kargaşalığı gidermek, tüm kurumları ve işleyişi bir düzene sokmak için özellikle Fransa’nın eğitim sistemi modelini örnek alarak ciddi çaba sarf etmiştir. Böylece eğitim konusunda yapılmakta olan ıslahatlar bir nizamnameye bağlanmıştır. Sıbyân mektepleri ile rüşdîyeler arasında olan kopukluk giderilmiştir. Evkâf Vekâleti’ne bağlı sıbyân mektepleri ve Ma’ârif Nezâreti’ne bağlı sıbyân mektepleri ikiliğine son verilmiştir. 198 madde ile sanat okulları dışında eğitimin her konusuna düzenleme getirmiştir. Okulların programlarına Aritmetik, Tarih, Coğrafya gibi dersler eklenmiştir. Nizâm-nâmeye göre dört yıl sürecek eğitimde sıbyân okullarında “Usûl ve cedîde vechle Elif-bâ, Kur’ân-ı Kerîm, Tecvîd, Ahlâka müte’alîk Resâ’il, ‘İlm-i hâl, Yazı ta’lîmi, Fenn-i Hesâb, Târih-i Osmânî, Coğrafya, Ma’lûmât-ı Nâfi’a” dersleri okutulacaktır.⁴² Öğretmenlerin Osmanlı

³⁹ Mustafa Selçuk, “Ma’ârif-i ‘Umûmîye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcrâ’atı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, İstanbul 2008, s. 727.

⁴⁰ Arzu M. Nurdoğan, “II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim Okullarındaki Ders Kitapları ve Tarih Öğretimi”, *Türk Tarih Eğitimi Dergisi TUHED*, Cilt 3, Sayı 2, İstanbul 2014, s. 87.

⁴¹ Osman Ergin, *age*, s. 458, 464.

⁴² 1869 tarihli bahsi geçen nizamname ile Tarih derslerinin okutulma kararı, yasal bir düzenleme halini almışsa da Tarih dersleri okutulmasının daha önce deneme olarak müfredata girdiği görülmektedir. Tespit edilebildiği

tebaasından ve Dârü'l-mu'allimin mezunu olması şart koşulmuştur.⁴³ Bu bakımdan Osmanlı'da çıkan ilk çocuk dergisi Mümeyyiz ile eğitimin bir kurallar bütünü haline getirildiği Ma'ârif-i 'Umûmîye Nizâm-nâmesi, aynı yılın mahsulü olmuştur.

Geleneksel eğitimden modern eğitime geçiş sürecinde çocuklara verilen dersler ve kitap içerikleri de değişmeye ve çeşitlenmeye başlamıştır. Sıbyân mekteplerinde çocuklar Elif-bâ, Amme Cüz'ü ve Ahlâk, Türkçe Lugât, Yazı, Türkçe Tecvîd , 'İlm-i hâl dersleri alıyorlardı. 1847 ve 1848 yılında 'İlm-i Hâl Riâalesi, Birgivi Risâlesi ve Tecvîd Risâlesi İstanbul'daki mekteplere dağıtılmıştı. Rıfat Paşa'nın Ahlâk Risâlesi, okutulmak üzere mekteplere gönderilmişti. Ayrıca mekteplerde Elif-bâ Cüz'ü, Zübdet-i 'İlm-i Hâl, Tecvîd Risâlesi, Tecvîd Şerhi Risâlesi, Ma'lûmât-ı Nâfi'a Risâlesi, Gülistân, Emsile Cüz'ü, Ta'lîm-i Fârisî, Kavâ'id-i Fârisî, 'Âvamil, Resâ'il-i Erbâ'a, Maksûd Cüz'a, Binâ Cüz'a, İhyâü'l-Veled ve Hesâb Risâlesi gibi kitaplar bulunuyordu. Nihayet Osmanlı Devleti'nde sıbyân mekteplerine yönelik ilk metot içerikli eser, Selim Sabit Efendi tarafından yazılan öğretmenlere yol göstermek amacıyla 8 Mayıs 1870 tarihinde yayınlanan "Rehnümâ-yı Mu'allimîn-i Sıbyân" isimli eser olmuştur.⁴⁴

Şehzade eğitiminde ise Kelile ve Dimne, Düşünür Sinbâd'ın hikayeleri gibi halk hikayeleri ile Hz. Muhammed'in soyundan gelen ve Anadolu'nun ilk yaygın efsanelerinden olan Battal Gâzî gibi hikayeleri geleneksel eğitimin bir parçası olarak anlatılmıştır.⁴⁵ Osmanlı klasik döneminde çocuklar için yazılmış eserler, çok az sayıda olmakla birlikte mesnevî ya da öğüt şeklindeki yapıtlardır. Nabi'nin Hayriyye adlı mesnevîsi, şairin oğluna dinsel, ahlakî ve sosyal öğütler verdiği, 17'nci yüzyıl eseri ve divan edebiyatında bir çocuk muhatap alınarak yazılan ilk eserdir.⁴⁶ Sümblüzâde Vehbi, 1837 yılında Mısır'da basılan Lütfiye isimli mesnevîsinde sözlü edebiyat mirasının yansıması olarak masal, hikaye ve tekerlemelerden oluşan örnekler sunmuştur.⁴⁷

kadarıyla İzmir'de açılacak bir rüşdiyenin müfredatından hareketle, ilk defa 1856/1857 eğitim yılında, ilk sene kısa, ikinci sene ayrıntılı olmak üzere Osmanlı Tarihi dersinin verildiği anlaşılmaktadır. Bkz. Fatma Kaya Doğanay, "Rüşdiye Mekteplerinde Tarih Dersi", *Erzurum Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı 25 25 Erzurum 2010, s. 109.

⁴³ Bayram Kodaman, *age*, s. 63.

⁴⁴ Selçuk Akşin Somel, *age*, s. 87, 90; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 161.

⁴⁵ Sabahattin Türkoğlu, "Osmanlı Sarayında Çocuk", *Çocuk Kültürü 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi 6-8 Kasım 1996*, Yay. Haz. Bekir Onur, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s. 113.

⁴⁶ Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme Metin)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 14.

⁴⁷ Fatih Erdoğan, "Toplumsal Tarihimizde Çocuk Edebiyatının Yeri", *Toplumsal Tarihte Çocuk, Sempozyum 23-24 Nisan 1993*, Yay. Haz. Bekir Onur, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s. 86.

Osmanlı'da modern çocuk edebiyatı, Tanzimat dönemine rastlamaktadır ve tercüme ile başlamıştır. Şinasi, La Fontaine'den çevirdiği kuzu ile kurt hikayesi "Tercüme-i Manzûme" ismi ile 1859 yılında yayınlamıştır. Doktor Mehmed Rüştü, çocuklara alfabe öğretmek amacıyla hazırladığı "Nuhbetü'l-Etfâl" isimli eserini, kabak ile köylü, mide ile organlar, deryaya giden balık, ince kamış ile ulu ağaç gibi hikayeler ile 1859 yılında yayınlamıştır. İlk tam çeviri yapıtı olarak ise Yusuf Kâmil Paşa, François de Salignac de la Mothe Fenelon'dan çevirdiği "Les Aventures de Telemaque"ı, "Tercüme-i Telemak" ismiyle 1859 yılında çevrilmiş; 1862 yılında yayınlamıştır. Şinasi 1863 yılında "Müntehâbât-ı Eş'ar" eserinde kara kuş yavrusu ile karga hikayesi, arı ile sivrisinek hikayesini konu etmiştir. Ahmed Lütfi, Daniel Defoe'dan çevirdiği "Robinson Crusoe"u, "Hikâye-i Robenson" ismiyle 1864 yılında yayınlamıştır.⁴⁸

Osmanlı'da Tanzimat devrinde başlayan modern eğitimin gelişimine paralel olarak çocuk yayınları artmış ve bu da çocuk dergiciliğine yansımıştır.

Osmanlı'da ilk çocuk dergisi Mümeyyiz, 1869 yılında çıkmıştır. Mümeyyiz'in ardından kısa sürede diğer çocuk dergileri yayınlanmaya başlayacaktır; ancak bu yayın serüveni, biraz da Osmanlı'da çocuk eğitimine dair kanunî düzenlemelerin yapılması ve çocuk edebiyatının özgün biçimde gelişmesi ile çeşitlenebilmiştir. Dikkat edilmeli ki Mümeyyiz yayınlandığı zaman, çocuklara yönelik ilk telif eser olan ve Ahmed Midhat Efendi tarafından 1870 yılında yayınlanan "Hâce-i Evvel" ile 1871 yılında yayınlanan "Kıssadan Hisse"; ayrıca 1880 yılında Çaylak Tevfik tarafından yayınlanan Nasreddin Hoca Kitabı (Letâ'if-i Nasreddîn) henüz yoktur.

Tüm bu sürecin eseri olarak Tanzimat dönemi eğitim anlayışının yansımaları biçiminde çeşitli hukukî düzenlemelerle birlikte modern çocuk edebiyatının da ilk örneklerinin görüldüğü bir sürecin eseri olarak Osmanlı'nın ilk çocuk dergisi Mümeyyiz, İngiltere'de yayınlanan ilk

⁴⁸ Robert Anhegger, "Türk Edebiyatında Ağustos Böceği ile Karınca Hikâyesi", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 9, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1951, s. 73-94; Mustafa Ruhi Şirin, *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 83; Metin Kayahan Özgül, "Yusuf Kâmil Paşa'nın Tercüme-i Telemak'ı", *Erdem*, Cilt 14, Sayı 40, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2002, ss. 193-242; Alev Sınar, "Türkiye'de Çocuk Edebiyatı Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, İstanbul 2006, ss. 175-226; Tarık Aksoy, *Doktor Rüşdü'nün Nuhbetü'l-Etfâl İsimli Eserinin Türkçe Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2007, ss. 71-77. Gülsüm Pehlivan Ağırakça, *Osmanlı Döneminde Çocuk Hikâye Kitapları -Dini ve Ahlakî Motifler- (1908-1918)*, Dem Yayınları, İstanbul 2014, s. 24. 19'uncu Yüzyılda Osmanlıca yayınlanan tercüme kitap yayınları için bkz. Cüneyd Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler (1850-1900)*, Kırkambar Yayınları, İstanbul 1998, ss. 116-119.

çocuk dergisi Lilluption Magazine'den 118 yıl sonra, Osmanlı basın hayatında yayınlanan ilk dergi olan Vak'a-yı Tıbbîye'den(1849)⁴⁹ 20 yıl sonra, sıbyân mekteplerinde okutulan müfredat kitapları ve tamamı tercüme, ancak hali hazırda birkaç tane bulunabilen, bahsi geçen eserler arasında yayın hayatına başlamıştır.

⁴⁹ Kenan Demir, "Osmanlı'da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849- 1923)", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9, Iğdır 2016, s. 77.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK DERGİLERİNİN İNCELENMESİ VE AMAÇLARI

Osmanlı’da ilk çocuk dergisi Mümeyyiz’in çıktığı 1869 yılından itibaren, yıllar geçtikçe yeni çocuk dergileri yayımlanmaya başlamıştır. 1869’dan 1928’e kadar geçen süre içerisinde Eski Harfli Türkçe olarak yayınlanan çocuk dergisi sayısı, yeni kayıtlar ortaya çıkması nedeniyle günümüze kadar gelen literatürde artarak devam etmektedir.

Türkiye’de çocuk dergiciliği bibliyografya denemesinin öncüsü ismi Alpay, kataloglar üzerinden yaptığı çalışmada 1869’dan 1928’e kadar geçen süre içerisinde çocuk dergisi olabileceğini düşündüğü 73 adet dergi ismi belirtmiştir.⁵⁰ Kür, yaptığı çalışmada, içerik bilgileri de vererek aynı yıllara ait 28 adet çocuk dergisi tanıtmıştır.⁵¹ Emiroğlu, aynı yıllara ait 32 dergi ismi vermiştir.⁵² Okay, yaptığı detaylı çalışmada aynı yıllara ait 50 adet farklı çocuk dergisi tespit etmiştir.⁵³ Küçük, 1886 tarihli “Teşvik” ve 1891 tarihli “Mekteb” isimli iki çocuk dergisini de listeye almıştır.⁵⁴ Kasap, dört yeni çocuk dergisi daha tespit etmiştir.⁵⁵ Emiroğlu ise, tek nüshası bulunan ve okul yayını olan dergileri eleterek; doğrudan ve sadece çocuklara özel olan çocuk dergi sayısını 41 adet olarak belirlemiştir.⁵⁶

⁵⁰ Meral Alpay, “Türk Çocuk Edebiyatı”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 8-9, İstanbul 1980, s. 177-179.

⁵¹ İsmet Kür, *Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991. Kür kitabının yayınından sonra yaptığı bir değerlendirmede “Mümeyyiz’den sonra 200 civarı çocuk dergisi yayına girmiş, ne yazık ki pek çoğu çok kısa ömürlü olmuştur.” ifadelerini kullanmıştır. Bkz. İsmet Kür, “Süreli Çocuk Yayınlarına Genel Bir Bakış”, *Toplumsal Tarihte Çocuk, Sempozyum 23-24 Nisan 1993*, Yay. Haz. Bekir Onur, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul 1994, s. 112.

⁵² Öztürk Emiroğlu, *Tanzimattan 1928’e Kadar Yayımlanan Çocuk Gazete ve Dergileri Üzerine Bir İnceleme*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1992. (Emiroğlu, 1992 yılında tamamladığı Yüksek Lisans Tezi’nde 32 adet dergi tanımlamışken 2020 yılında yayınladığı kitapta dergi sayısını arttıracaktır.)

⁵³ Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999, s. 216-217; ayrıca bkz. Cüneyd Okay, “Eski Harfli Çocuk Dergileri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, 2006, s. 516-517.

⁵⁴ Sena Küçük, “İlk Türkçe Çocuk Dergileri ve Çocuklara Mahsus Gazete”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 24, Konya 2010, s. 222.

⁵⁵ Kasap’ın eklediği dergiler, Talebe (1911), Türk Çocuğu (1913), Mekteb (1914) ve Talebe Mecmû‘ası’dır (1923). Ancak Kasap’ın ilave ettiği Mekteb (1914), Azerbaycan Çocuk Edebiyatı’na ait Bakü’de yayımlanmış bir çocuk dergisidir. Bkz. Fahri Sakal, “Azerbaycan Dövri Metbuatı 1832-1920 Bibliyografiya Adlı Yayına Göre Azerbaycan Dergileri (1832-1920)”, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2, Kafkasya Özel Sayısı, Sakarya 2017, s. 467. Ayrıca Kasap, Türk Çocuğu isimli genlik dergisini çocuk dergisi olarak tanımlamış; 1905 yılında çıkan Çocuk Bahçesi ile 1914 yılında çıkan Çocuk Bahçesi’ni birbirine karıştırmıştır. Bkz. Ayşe Kasap, *Evvel Zaman İçinde Çocuk Dergileri 1869-1928 Yılları Arasında Yayımlanan Osmanlıca Çocuk Dergileri*, Sultanbeyli Belediyesi Yayını, İstanbul 2011, s. 42, 55, 56, 82-83.

⁵⁶ Emiroğlu’nun hazırladığı liste için bkz. Öztürk Emiroğlu, *Eski Harfli Süreli Çocuk Yayınları (1869-1928)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2020, s. 164-167.

Çocuk dergisi olarak kabul edilenlerinden bazıları, sadece çocuklara yönelik değildir; Âyîne veya ‘Â’ ile örneğinde olduğu gibi kimi dergiler kadın ve çocuk dergisi ya da çocuklara yönelik içerik de sunan aile dergisi niteliğindedir. Parça Boğçası isimli dergi ise, aileye ve kadına yönelik bir dergidir.⁵⁷ Tüm bahsi geçen araştırmacıların hazırladıkları listelerin neredeyse tamamında bulunmasına rağmen Talebe Defteri isimli dergi, çocuk dergisi kategorisinde değildir. 1913-1918 yılları arası yayınlanan Talebe Defteri, sultanî ve idadîlerin yüksek sınıflarını muhatap kabul eden, kendisini “Çocuk Dünyası dergisinin ağabeysidir” şeklinde tanımlayan ve doğrudan doğruya gençleri hedef alan bir dergidir.⁵⁸ Benzer şekilde, 1914 yılında İzmir’de yayınlanan Türk Çocuğu isimli dergi, her ne kadar isminde çocuk ifadesi geçiyorsa da “Gençler ve Mektebliler Mecmû‘ası” ifadesi ile kendisini tanımlayan gençlik dergisidir.⁵⁹

1882 yılında Sultanahmed’de kurulan Debistân-ı Îrânîyân gibi azınlık okullarının çıkardığı (Debistn-ı Hired) dergiler de bulunmaktadır.⁶⁰ Buna benzer şekilde azınlık okullarına bağlı olduğu anlaşılan Ermenice, Ermeni harfli Türkçe, Yunan alfabesi ile Türkçe ve Bulgarca çocuk dergileri de bulunmaktadır.⁶¹ Bunlar genele hitap eden dergi niteliğinde değildir. 1910 yılında yayınlanmaya başlayan Tedrîsât (-ı İbtidâ’îye) Mecmû‘ası, Sâtı Bey müdürlüğündeki Darü’l-mu‘allimin hocaları tarafından ders içeriklerine dair öğretmenlere kolaylık sağlaması amacıyla çıkarılan bir dergidir.⁶² Üç sayı çıktığı ve ilk sayısının 23 Temmuz 1913 tarihli olduğu anlaşılan Kırlangıç (1913), kataloglarda ismine rastlanmasına rağmen mevcutta

⁵⁷ Parça Boğçası Dergisi için bkz. Nermin Genç, Şenay Döner, “Kadın, Ailenin Dahiliye Nazırdır”. Bir Osmanlı Kadın Dergisi: Parça Boğçası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 19, sayı. 38, İstanbul 2021, ss. 815-860.

⁵⁸ Ebru Davulcu, “Osmanlı Devleti’nde Genç Dimağları Basın Yolu ile Şekillendirmek: Talebe Defteri Dergisi ve Dergi Söyleminde Savaş ve Vatan Sevgisi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2016, ss. 537-561.

⁵⁹ *Türk Çocuğu*, Sayı 9, (12 Mart 1330, 25 Mart 1914), s. 1.

⁶⁰ Farsça “Akıl Defteri” anlamına gelen Debistân-ı Hired, “Debistân-ı Îrânîyânın edevât-ı hendesîye ve coğrafiyesine ‘â’iddir” ifadesi ile yayınlanmıştır. Bkz. Debistân-ı Hired, Sayı 1, (20 Receb 1304, 14 Nisan 1887), s. 1.

⁶¹ 1871 yılında Petko Slaveykov tarafından Bulgarca olarak İstanbul’da yedi sayı yayınlanan Pçelitsa (Arıcık), Mümeyyiz’den sonra Osmanlı’da çıkan ikinci çocuk dergisi; aynı zamanda ilk Bulgar çocuk dergisi idi. Diğerleri, Ermenice Avedaper Dğatots Hamar (Müjdeci, Çocuklar İçin) 1872-1915, Ermeni harfli Türkçe Avedaper Çocuklar İçin 1872-1896, Karamanlıca Angeliaforos (Çocuklar İçin) 1872-1895 ve Bulgarca Zornitsa (Sabah Yıldızı) Çocuklar İçin 1874-? adlı dergilerdi. Bkz. Gazanfer İbar, “Vigtor Hugo’dan Jules Verne’e Eğitimden Bilime... Osmanlı’nın Çocuk Dergileri”, *Atlas Tarih Dergisi*, Sayı 57, İstanbul 2019, s. 78.

⁶² Togay Seçkin Birbudak, “Tedrîsât (-ı İbtidâ’îye) Mecmû‘ası”, *Türk Yurdu*, Cilt 31, Sayı 285, Ankara 2011, ss. 105-119.

bulunmamaktadır.⁶³ Son olarak kendisini mecmua olarak tanımlamasına rağmen tek nüsha ve 86 sayfadan oluşan 1882 tarihli “Çocukların Cum‘a Günü Mektebi” adlı eser, bir kitaptır.⁶⁴

Bu çerçevede, 1869 yılından 1922 yılına kadar geçen süre içerisinde, çocuk dergisi olan, kadın-çocuk ya da aile-çocuk olmasına rağmen çocuklar için içerik sunan ve azınlık okul dergisi olmayıp genele hitap eden 39 farklı dergi tespit edilmiştir.

Tablo 1

Osmanlı’da Çocuk Dergileri (1869-1922)

Adı	Çıkış Tarihi	Bitiş Tarihi	Toplam Sayı
1 Mümeyyiz	1869	1870	49
2 Hazîne-İ Etfâl	1873	1873	1
3 Sadâkat/Etfâl	1875	1875	22
4 Âyîne	1875	1876	41
5 Arkadaş	1876	1877	13
6 Tercümân-İ Hakikât	1879	1880	26
7 ‘â’ile	1880	1880	3
8 Bağçe	1880	1881	40
9 Mecmû‘a-İ Nevresidegân	1881	1881	4
10 Çocuklara Arkadaş	1881	1881	12
11 Çocuklara Kırâ‘at	1881	1882	18
12 Vâsita-İ Terakkî	1882	1882	4
13 Etfâl	1886	1886	23
14 Teşvik	1886	1886	1
15 Numûne-İ Terakkî	1887	1888	9
16 Çocuklara Ta‘lîm	1887	1888	9
17 Mekteb	1891	1893	52
18 Çocuklara Mahsûs Gazete	1896	1908	626
19 Çocuklara Rehber	1897	1901	166
20 Çocuk Bağçesi	1905	1905	43
21 Musavver Küçük Osmanlı	1909	1909	3
22 Mekteblilere Arkadaş	1910	1910	14
23 Talebe	1912	1912	3
24 Çocuk Dünyâsı	1913	1918	94
25 Ciddî Karagöz	1913	1913	3
26 Çocuk Yurdu	1913	1913	7
27 Mektebli	1913	1914	39
28 Çocuk Duygusu	1913	1914	61
29 Türk Yavrusu	1913	1913	2
30 Çocuklar ‘âlemi	1913	1913	10

⁶³ Cüneyd Okay, *Eski Harfli...* s. 129.

⁶⁴ Esere dijital erişim için bkz. <https://jenikirbyhistory.getarchive.net/amp/media/cocuklarin-cuma-gunu-mektebi-kitab-1-e784e4> (Erişim Tarihi: 06.05.2022)

31 Çocuk Bağçesi	1914	1914	21
32 Çocuk Dostu	1914	1914	13
33 Mini Mini	1914	1914	7
34 Küçükler Gazetesi	1918	1918	8
35 Hür Çocuk	1918	1918	3
36 Haftalık Çocuk Gazetesi	1919	1919	8
37 Lâne	1919	1920	3
38 Hacıyatmaz	1920	1920	1
39 Bizim Mecmû'a	1922	1922	28

Mümeyyiz bir gazete ekidir ve aynı isimli bir gazeteye bağlı olarak yayın hayatına başlamıştır. Etfâl, altı sayı yayımlandıktan sonra ismi değişen Sadâkat'in devamıdır; bu nedenle aynı dergi olarak kabul edilmiştir. Kırılğıç (1913) dergisi kataloglarda geçmesine rağmen kütüphanelerde bulunmamaktadır. En çok sayı çıkarabilen dergi, 12 yıl boyunca yayınlanarak 626 sayı çıkaran Çocuklara Mahsûs Gazete'dir. Terminolojik açıdan çocuk yayınları içerisinde, künyesinde belirtir biçimde, kendisini dergi diye tanımlayan ilk yayın 'Â' ile'dir. "Mecmû'a" tanımlamasını isminde kullanan ilk dergi ise Mecmû'a-i Nevresidegân'dır. Çocuk dergilerinden kendisini "cerîde" olarak tanıtan ilk yayın ise Çocuklara Ta'lim'dir. Risâle, kelimesini ilk tercih eden dergi ise Çocuklara Rehber'dir. Etfâl yerine "Çocuk" kelimesini ilk kez eser isminde kullanan "Çocuklara Arkadaş"tır. Osmanlı kelimesini ilk kullanan çocuk dergisi "Musavver Küçük Osmanlı"; Türk ismini ilk kez kullanan ise "Türk Yavrusu"dur.

2.1. Tanzimat Dönemi Çocuk Dergileri

2.1.1 Mümeyyiz (1869)

İlk Osmanlı çocuk dergisi kabul edilen "Mümeyyiz", aynı isimli bir gazetenin eki olarak 15 Ekim 1869 tarihinde yayınlanmıştır. Alt manşetinde "Çocuklar İçün Gazetedir" ifadeleri yer almaktadır. Haftada bir olmak üzere cuma günleri çıkmıştır. Basım yeri İstanbul'daki Çamlıhan Matbaası'dır. Derginin yayıncısı Kıbrımlı bir Türk eğitimcisi olan Gazeteci Sıtkı Bey'dir. Sıtkı Bey, Mümeyyiz'in ilk sayısında derginin çıkış amacından bahsetmiş; çocukların anlayacağı bir dille ahlak, terbiye ve öğrenim konularının ele alınacağını ifade etmiştir.⁶⁵

Derginin yayın kadrosu içinde Sıtkı Bey'in yanı sıra Tefik (hikâye ve eğitim yazıları), Ahmed Faik (hikâye ve makale), Hulusi, Latif, Sadi, Emin ve Nikolay gibi isimler yer

⁶⁵ Mümeyyiz, Sayı 1, (18 Rebî'ü'l-âhir, 1286, 22 Temmuz 1869), s. 1.

almaktadır. Dergi içeriğinde çocukların ağzından anlatılan ve yazarı belli olmayan metinler de bulunmaktadır.⁶⁶

Mümeyyiz'in baskı sayısının 500-1.000 adet arasında olduğu varsayılmaktadır. Çocukların dikkatini çekmek amacıyla Mümeyyiz'in her sayısının kapağı farklı renklerde basılmıştır. Her nüsha dört sayfadır; yalnızca beş sayısı, sekiz sayfa çıkmıştır.⁶⁷

Dergide küçük hikâyeler, masal, fabl, atasözleri, ahlak makaleleri, eğitici yazılar, edebî ve dini sohbetler, büyüklerden nasihatler, okullardan haberler, okuyucu mektupları gibi başlıklar vardır. Güncel haberlere de yer veren dergi, reklam ve duyuru da yapmıştır. Kıssadan hisse bölümünde, çocukların ders niteliğinde çıkarım yapmaları beklenmiştir. Dergide bilmece ve sorular kısmı da bulunmaktadır. Mümeyyizde, matematik, tarih, coğrafya ya da ahlak, dil gibi konulara yer verilmiştir. Şiir önemsiz bulunmuş ve şiire hiç yer verilmemiştir. Tefrika roman da yayınlanmamıştır. Noktalama işaretleri kullanılan dergide sade dil kullanılmaya gayret edilmiştir. Etfâl yerine çocuk; cerîde yerine gazete; lisan yerine dil kelimelerinin kullanımına özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Mümeyyiz 1869 ile 1870 yılları arasında 49 sayı çıkmıştır ve böylece Tanzimat dönemi çocuk dergileri arasında en uzun ömürlü ilk çocuk dergisi unvanına da sahip olmuştur.⁶⁸

2.1.2. Hazîne-i Etfâl (1873/1874)

Hazîne-i Etfâl dergisi, Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye öğrencilerinden olan Çengelköylü Şerafeddin ve Kandiyeli Ali Refik tarafından İstanbul'da çıkartılmıştır. Tek nüshası bulunan derginin üzerine, tarih kaydı düşülmemiştir.⁶⁹ Derginin elde bulunan tek nüshasında Ali Refik, çocuklara faydalı olabilmek için onların canını sıkmadan bilgi vermek, nasihat etmek ve küçük hikâyeler anlatmaktan bahsetmiştir. Aynı zamanda ahlakî ve eğitici yazılar barındıran derginin,

⁶⁶ Hüseyin Şimşek, *Tanzimat ve Mutlakîyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2002, s. 34.

⁶⁷ Yılmaz, Mümeyyiz'in 20'nci sayısında başlatılan bir yardım kampanyasında 1300 adet basılması ve tüketilememesinden hareketle Mümeyyiz'in rutin sayılarının en fazla 500-1000 adet aralığında olabileceğini ön görmüştür. Bkz. Eray Yılmaz, *Türkçe Çocuk Gazetelerinde Osmanlı Kimliği (1869-1908) Ahlak, İlim, Dil, Tarih ve Coğrafya*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020, s. 92.

⁶⁸ Mümeyyiz'in içerik değerlendirmesi ile ilgili bkz. Yavuz Bayram, "Türk Edebiyatının İlk Çocuk Dergisi Mümeyyiz (1869-1870)", *Hece*, (Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı), Sayı 104-105 Ankara 2005, ss. 484-500.

⁶⁹ Okay, Hazîne-i Etfâl'in ilk sayısında reklamı ve tanıtımı yapılan yayınların çıktığı yıllardan hareketle, dergiyi 1873-1874 yılları arasına tarihlendirmiştir. Bkz. Cüneyd Okay, *Eski Harfli...*, s. 38.

öğrenimleri boyunca elde ettikleri bilgiyi çocuklarla buluşturmak için milli bir amaçla çıkartıldığı vurgulanmıştır.⁷⁰

2.1.3. Sadâkat/Etfâl (1875)

Sadâkat, 23 Nisan 1875 tarihinde İstanbul'da yayın hayatına başlamıştır. “Etfâle Mahsûs Gazete” alt manşeti ile çıkan dergi, Sadakat isimli bir gazetenin ekidir. Yayıncısı Tahsin Efendi'dir. Tahsin Bey ilk sayıda, ilk çocuk dergisi Mümeyyiz'in faydalı yayınından bahsettikten sonra Mümeyyiz'i çıkaran ekip içerisinde birkaç kişinin kendisini çocuk dergisi çıkarmak için teşvik ettiğinden bahsetmektedir.⁷¹

Dört sayfadan oluşan Sadâkat'ın ilk sayısının çok ilgi gördüğü anlaşılmaktadır ki⁷² iki baskı yapmıştır. Sadâkat, altı sayı yayımlandıktan sonra ismini değiştirerek Etfâl adını almıştır. Bu nedenle Etfâl'in 4 Haziran 1875 tarihli ilk sayısı, 7'nci sayı olarak çıkmıştır. Sadâkat ve Etfâl toplamda 22 sayı çıkmıştır.⁷³ Toplam 22 sayı ile Tanzimat dönemi çocuk dergileri arasında Mümeyyiz'den sonra en uzun ömürlü ikinci çocuk dergisi serisini oluşturmuştur.

Dergide okuma ve yazmanın önemi ve eğitimin gerekliliği vurgulanmıştır. Ailelerin eğitime olan ilgisizliği, kızların eğitime teşvik edilmesi konuları işlenmiştir. Aynı zamanda vatandaşlık ve vatan sevgisini vurgulamıştır. Bilmecelerle eğlenceli öğretim metodu uygulamaya gayret edilmiştir. Ahlakî değerler ön plana çıkartılmıştır. Kaplan, pars, ayı gibi hayvanların tanıtımı yapmıştır. Sayılar, sayma sayıları; onluk, yüzlük, binlik sistem; sayı basamakları gibi matematik konuları; din ve ibadet, sağlık ve dil bilgileri de derginin içerisindeki mevcut konular arasındadır.⁷⁴

2.1.4. Âyîne (1875)

Kelime anlamı olarak “ayna” anlamındaki Âyîne, çoğunlukla kadınlara yönelik olmakla birlikte çocuklara yönelik içerik de barındıran ve Selanik'te yayınlanan “Zamân” gazetesinin

⁷⁰ *Hazîne-i Etfâl*, Sayı 1, İstanbul (1873/1874) s. 1.

⁷¹ *Sadâkat*, Sayı 1, (2 Rebî'ü'l-âhir 1292, 8 Mayıs 1875), s. 1

⁷² İlk sayısının ilk baskısı 1.500, ikinci baskısı 1.000 olmak üzere toplam 2.500 sayısına ulaşmıştır. Bkz. Cüneyd Okay, *Eski Harfli...*, s. 41.

⁷³ *Etfâl*, (30 Rebî'ü'l-âhir 1292, 4 Haziran 1875), Sayı 7, s. 1.

⁷⁴ Hüseyin Şimşek, *agt*, s. 94-111; Aliye Nur Ercan, Şerife Akpınar, “Bir Çocuk Gazetesi: Sadâkat/Etfâl”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı 36, Ankara 2014, ss. 109-130.

haftalık ilavesidir. “Muhaddere ve Etfâle Mahsûs” alt başlığı ile çıkmıştır. İstanbul dışında yayınlanan ilk çocuk dergisi olarak kabul edilmektedir. Sahibi, sırasıyla, Mustafa, Mahmud ve Hamdi’dir. 14 Kasım 1875-15 Ekim 1876 tarihleri arasında 41 sayı yayınlanmıştır. Her sayı 4 sayfadır. Selanik Vilayet Matbaası tarafından basılmıştır. Haftada bir yayınlanan dergi, pazar günleri çıkmıştır. Her sayı dört sayfadan oluşan dergi, 21x30,5 cm ölçüsündedir.⁷⁵

Âyîne, kadınları ve çocukları eğitmek amacındadır. Dergide çoğunlukla kadınlara yönelik yazılar bulunmakla beraber⁷⁶, çocuk eğitimi açısından eğitsel yazılar da vardır. Çocuklar için yazılan eğlenceli hikâyeler, sorular, öğütler bulunan dergide ayrıca Osmanlı Devleti’nin siyasî ve askerî olaylarına ve dış ülkelere ilişkin kısa haberlere yer verilmiştir.⁷⁷

Dergi, dil bakımından sade değildir. Eğitimin gerekliliğini savunmaktadır. Bu konuda kızların eğitimini teşvik etmeye çalışmıştır. Eğitimin okul ile sınırlanamayacağını savunmaktadır. Çağdaş dergilere göre tarih bilgisine ayrı önem göstermiştir.⁷⁸

Hiçbir sayfasında resim bulunmayan Âyîne’de reklam ve ilana yer verilmemiştir. Yazar kadrosu belli değildir. Kadının eğitimi, vazifeleri ile aile ilişkilerine öncelikle yer ayıran dergide çocuklar için ahlâkî yazılar, tarih yazı dizisi ve okuyucu mektupları yayınlanmıştır.⁷⁹

2.1.5. Arkadaş (1876)

Arkadaş, 10 Ekim 1876 tarihinde İstanbul’da yayınlanmaya başlamıştır. Haftalık olarak yayınlanan dergi, toplamda on üç sayıya ulaşmıştır. Tüm yazılar, derginin sahibi olan Mehmed Şemseddin’e aittir. Daha sonra da çocuklar için gazete çıkaracak, gençler için oyunlar yazacak olan ve Şemsî takma adı ile bilinen Mehmed Şemseddin, yayın hayatına Arkadaş ile başlamıştır. Mehmed Şemseddin, çocukları insanların küçüğü olarak gördüğünü; insanların, yemekte, içmekte, giyinmekte, kuşanmakta her neye muhtaçsalar çocukların da aynı şeylere muhtaç olduğunu; bu nedenle de çocukların gazeteye ihtiyaç duyduklarına hükmettiğini ifade etmiştir.

⁷⁵ Âyîne, Sayı 1, (15 Şevvâl 1292, 14 Kasım 1875), s. 1.

⁷⁶ Âyîne’de yer alan 164 içeriğin 132’sinin kadınlara ve 32’sinin çocuklara yöneliktir. Bkz. Ayşe Bozkurt, “93 Harbi Eşiğinde Selanik’te Bir Kadın Dergisi: Ayine (1875-1876)”, *Kebikeç*, Sayı 19, Ankara 2005, s. 75.

⁷⁷ Hüseyin Şimşek, *agt*, s. 113.

⁷⁸ Âyîne dergisinin dizini için bkz. Mine Erbulmuş, *Bir Çocuk ve Kadın Dergisi Olarak Âyîne (1875-1876): Osmanlı Eğitim Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 44-53.

⁷⁹ Âyîne’nin içeriğindeki konulara dair yapılan bir çalışma için bkz. Hatice Akın Zorba, “Muhadderât ve Etfâle Mahsûs Bir Osmanlı Dergisi: Âyîne”, *Folklor Edebiyat*, Cilt 24, Sayı 95, Ankara 2018, ss. 155-170.

Şimdiye kadar yayınlanan çocuk dergilerinin beğenilmediği için sürekli olamadığını; çocukları eğlendirmeyi başarırken öğretmenin gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁰

Arkadaş'ta Mehmed Şemseddin dışında Varna Rüşdîyesi Muallimi Naci ve bir makalenin altında yazan Hulusi dışında bir yazar ismine rastlanmamaktadır. Arkadaş dergisinde faydası olmadığı gerekçesi ile şiire yer verilmemiştir. Eğitimin gerekli olduğunu ve bu anlayışın öncelikle anne ve babada yer etmesi gerektiği savunulmuştur. Güzel yazı yazabilmenin öneminden bahsedilmiştir. Vatandaşlık, vatan sevgisi, devlet, adalet ve itaat konularına da yer verilmiştir. Arkadaş'ta kısa hikâyeler, güzel ve özlü sözler, eşya ve hayvanlar hakkında çizim yapılmış bilgiler, çeşitli bölgelerden haberler yer almaktadır. Arkadaş, öğretici yanı ağır basan bir dergidir. Çocukların ilgisini çeken, sade bir dil kullanmıştır.⁸¹

2.2. Mutlakıyet Dönemi Çocuk Dergileri

2.2.1. Tercümân-ı Hakîkât (1879)

Dergi, aynı isimli “Tercümân-ı Hakîkât” gazetesinin ilavesi olarak 29 Eylül 1879 tarihinden itibaren 26 sayı yayınlanmıştır. Dergi, ilk sayısındaki “Mekâtib-i Rüşdîye şâkirdânı için haftada bir kere neşrolunur” ifadesinden de anlaşılacağı üzere rüşdîye talebeleri için haftalık yayınlanmıştır. İstanbul'da pazar günleri çıkan Tercümân-ı Hakîkât, Mehmed Cevdet tarafından neşrolunmuştur.⁸² Mehmed Cevdet tarafından neşrolunmasına rağmen ilerleyen sayılarda Ahmed Midhat yazılarına sıklıkla rastlanmaktadır.

Ahlaklı nesiller yetiştirmeyi yayın ilkesi olarak benimseyen dergi içeriğinde tercüme hikâyeler, fabl türü masallar, öğrenci mektupları, coğrafya, tarih, matematik bilgileri ve oyun tanıtımları yer almaktadır. Meslekî rehberlik ve öğrencileri çeşitli uzmanlık alanlarına yönlendirme gibi konular da bulunmaktadır. Neredeyse tüm yazıları Mehmed Cevdet tarafından kaleme alınmıştır. Dilde sadeleşmeyi savunan dergi, coğrafya bilgisine ayrıca önem vermiştir. Yer şekilleri, dünyanın ve ayın hareketleri, enlem ve boylam, harita ve yönler, ülkeler ve siyasi coğrafya konuları üzerinde durulmuştur. Matematik, hayvan ve bitki tanıtımları, sağlık bilgilerinin yan sıra yabancı kelimelerin Türkçe karşılıklarına özel önem verilmiştir. Dergide

⁸⁰ Şemsi, “Mukaddime”, *Arkadaş*, Sayı 1, (21 Ramazan 1292, 10 Ekim 1876), s. 1.

⁸¹ İsmet Kür, *age*, s. 39-64.

⁸² *Tercüman-ı Hakikat*, Sayı 1, (12 Şevval 1296, 29 Eylül 1879), s. 1

eğitim ve öğretim konularına sıklıkla yer verilmiştir. Hürriyet, meslek seçimi, yabancı dil öğretimi, sınav yöntemi, eğitim kurumlarının ıslahı gibi konulara yer verilmiştir. Tercüme eserler kullanılarak Batı kaynaklı tefrikalara yer verilmiştir. Oyun ve bilmeceler ile eğlenceli öğretim yöntemine önem veren dergi hafıza ile sayı, kafiye ile öğrenme, pusula oyunu, hikâye oyunu, üç lisan oyunu gibi önermelerde bulunmuştur.⁸³

2.2.2. ‘Â’ile (1880)

‘Â’ile dergisinin muharriri Şemseddin Sami’dir. 27 Mayıs 1880 tarihinde İstanbul’da Mihran Matbaası’nda yayınlanmıştır. Dergi amacının, özellikle kız ve erkek çocuklar ile kadınları tanımlar şekilde ailelere hizmet etmek olduğu vurgulanmıştır.⁸⁴

Üç nüshası mevcut bulunan dergi, rüşdiye öğrencilerine yönelik hikâye, oyun ve bilmecelere yer vermiş; nasihatler içeren öyküler yayınlamıştır. Ahlak ve ilim ile ilgili yazıların yanı sıra iyilik yapma, yardımsever olma, cömert davranma gibi özellikler çocuklara kazandırılmaya gayret edilmiştir. Kendisini “mecnû‘a” olarak tanımlayan ilk dergi olan ‘Â’ile, insanlığın eğitiminin kadınların elinde olduğunu savunmuş; kızların eğitiminin çok önemli ve gerekli olduğunu ifade etmiştir. Dergide fotoğraf ya da resim kullanılmamıştır.⁸⁵

2.2.3. Bağçe (1880)

İlim ve fenden yoğun olarak bahsetme hedefi ile haftada bir yayınlanan çocuk dergisi Bağçe’nin imtiyaz sahibi Kemal Efendi, yazı işleri müdürü Nihal Avni’dir. Metin düzeltisi ise Cemil ve Baki Efendi tarafından yapılmıştır. İlk sayısı 22 Ekim 1880 tarihinde yayınlanmıştır. Sekiz sayfadan oluşan Bağçe, bir yıl boyunca her cuma günü aralık vermeksizin kırk sayı yayınlanmıştır.⁸⁶

Dergide en fazla yazısı bulunanlar Mahmud Celaleddin, Emin Osman, Avni ve Besim Bey’dir. Dergide ayrıca İbnü’l-Hişam, A. Muhlis, Raif imzaları görülmektedir. Bağçe dergisi

⁸³ Eray Yılmaz, *age*, s. 95-96.

⁸⁴ *Aile*, “İfade-yi Meram”, Sayı 1, (17 Cemaziyülahir 1297, 27 Mayıs 1880), s. 1.

⁸⁵ ‘Â’ile dergisinin mevcut bulunan üç sayısını içerik bakımından inceleyen bir çalışma için ayrıca bkz. Bilge Huzeife, “Şemseddin Sami’nin Osmanlıca Kadın ve Çocuk Gazetesi: ‘Â’ile”, *Sosyal, Beşerî ve İdarî Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Ankara 2018, ss. 55-64.

⁸⁶ *Bağçe*, Sayı 1, 18 Zilkade 1297, 22 Ekim 1880), s. 1.

millîlik konusunda çocuklara özgüven verici nitelikte yayınlar yapmıştır. Yardımseverlik, saygı, büyüklere hürmet, çalışkanlık gibi ahlakî değerleri ön plana çıkartan yazılar yayınlamıştır. Ahlak, edebiyat, tarih, fen bilimleri, coğrafya, dil öğretimi, sağlık ve hayvanlar alemine dair yazılar bulunmaktadır. Uzunluk ve ağırlık ölçü birimleri, yer küre, atmosfer ve hava koşulları, dağlar, kutuplar, deprem, mevsimlerin oluşumu, rüzgâr gibi fen bilimlerine dair konular ele alınmıştır. Toplama, çıkarma gibi sayı işlemleri, üçgen, açılı, daire ve basamaklı sayılar aktarılmıştır. Derginin içinde eğitici ve bilgilendirici yazılar, sağlık ve spor haberleri, millî özgüven kazandıran yazılar, çeşitli ülkelerden haberler, Fransızca dilbilgisi ve hayvanları tanıtan yazılar da bulunmaktadır. Şiir, biyografi, hikâye, roman, mektup, makale, fıkra, deneme, sohbet, haber yazısı ve eleştiri türlerine yer verilmiştir.⁸⁷

2.2.4. Mecmû‘a-i Nevresîdegân (1881)

İlk sayısının üzerinde tam tarih bulunmayan Mecmû‘a-i Nevresîdegân, 1881 yılında İstanbul’da çıkmaya başlamıştır. Derginin kapak kısmında “Ahlâka medârı olacak mebâhisi şâmil olan mütenevvi‘a ile hesâb, coğrafya, târîh, fennlerinden ‘ibârettir” ifadesi bulunmaktadır.⁸⁸

Kapak hazırlanmadan oluşturulmuş dergiyi yayına hazırlayanlar S. Asaf, H. Tayfur, Y. Vasfi’dir. İlk üç sayısı yedi sekiz sayfa iken dördüncü sayısı on altı sayfadır. Dizi halinde yayınlanması planlanan bir risale şeklinde olmasına rağmen isminde geçen mecmua ifadesi nedeniyle ve aynı dönemde yayınlanan çocuk dergilerindeki benzerlikler dolayısıyla süreli çocuk yayını olarak kabul edilmektedir. Dergi, din ve ahlak konuları; dünyanın şekli, güneşin doğuş ve batışı, dünya hareketleri gibi coğrafi konuları; İslam tarihi ve sayma sayıları, dört işlem gibi matematik konularını ele almıştır. Rüşdiye ve idadîlerdeki derslere yardımcı olmak amacıyla çıkarılan bir dergi niteliğinde olduğu, derslerle ilgili konulara dair arka arkaya sıralanan soru ve cevaplardan anlaşılmaktadır. Dergideki yazılarda ihtâr, mukaddime gibi başlıklar kullanılmıştır.⁸⁹

⁸⁷ Zehra Gümüşkılıç, *Bahçe Dergisinin (1880-1881) Çocuk Edebiyatı ve Eğitimine Katkısı Bakımından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 2016, s. 40-124; Ayrıca bkz. Ahmet Akıl, *Bahçe Dergisi Üzerine Tahlilî Fihrist, İnceleme Ve Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Gaziantep 2014.

⁸⁸ *Mecmû‘a-i Nevresîdegân*, Sayı 1, (1298/1881-1882), s. 1.

⁸⁹ Öztürk Emiroğlu, *age*, ss. 41-42.

2.2.5. Çocuklara Arkadaş (1881)

Çocuklara Arkadaş, 1 Nisan 1881 ile 5 Ekim 1882 tarihleri arasında 12 sayı yayınlanmıştır. Başyazarı, daha önce de Arkadaş dergisini yayınlayan sıhhiye katiplerinden Mehmed Şemseddin'dir.⁹⁰

Dergi içeriğinde İsmail Hakkı, İbrahim Hilmi, Mehmed Esad, Mehmed Mümin, Mehmed Hulusi, Hulusi Efendi ve Mehmed Hurşid gibi öğretmenlerin yazıları da olduğu görülmektedir. Yayın yeri İstanbul olan dergi, her ne kadar 15 günlük yayın periyoduna sahipse de yayınlandığı ilk yıl 11 sayı çıkmıştır. 16 sayfadan oluşan derginin ebadı 8,5 x 14 cm'dir. Dergi içeriği görsellerle süslenmiş fabl, hikâye, makale, mektup, sohbet ve özlü sözlerden oluşturulmuştur. Çocuklara yönelik ahlakî ders vermeyi amaçlayan hikâyeler, Allah, peygamber, padişah, anne ve baba ile kendilerinden büyüklere duyulması gereken sevgi ve saygı silsilesinde devam ettirilmiştir. Çocukların, insanları ve kâinatı yaratan Allah'a hayırlı kul olmaları ve son peygamber Muhammed Mustafa'ya itaat etmek gerektiği anlatılmıştır. Aza kanaat etme, adil olma, temiz olma, sabırlı olma, iyilik yapma, yalandan sakınma, elindeki paylaşma, çalışkan olma, doğaya zarar vermeme, okuma sevgisi gibi konular ele alınmıştır. Hikayelerin kimisi tercümeyle kimisi uyarlanmış tercümeyle kimisi de telif metinlerle oluşturulmuştur. Ders verme amacı güden ve kahramanı hayvanlar olan kurbağa ile kaz, kaplumbağa ile tavşan gibi fabllarda da tercüme-telif konusundaki durum benzer şekilde oluşturulmuştur. Mizah amaçlı fıkralar ise hile ve uyanıklık yapanların, insanları hor gören kişilerin, yalancılardan, kıskanç olanların, kendini büyük görenlerin, tembel olanların düştükleri kötü durumlar eğlenceli olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Teknolojik yenilikler, gündelik hayatta kullanılan eşyalar, tarihsel mekanlar hakkında bilgiler derginin diğer konuları arasındadır.⁹¹

2.2.6. Çocuklara Kırâ'at (1881)

Çocuklara Kırâ'at, 23 Aralık 1881 tarihinde İstanbul'da Mehmed Ziya tarafından yayınlanmaya başlamış; iptidai ve sıbyân mektebi öğrencilerini hedef kitle olarak belirlemiştir.⁹²

⁹⁰ *Çocuklara Arkadaş*, Sayı 1, (1 Cemâziye'l-evvel 1298, 1 Nisan 1881), s. 1.

⁹¹ *Çocuklara Arkadaş* dergisi hakkında yapılmış detaylı bir çalışma için bkz. Arife Erdoğan, *Çocuklara Arkadaş Dergisi (Metin-İnceleme)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya 2009, s. 22, 31.

⁹² *Çocuklara Kırâ'at*, Sayı 1, (1 Safer 1299, 23 Aralık 1881), s. 1.

Bir yıl boyunca 18 sayı yayınlanabilmiştir. Birçok yazısı Mehmed Ziya tarafından hazırlanan dergide “Şemsü’l-Ma‘ârif” mektebinden Nadir Efendi ve Mehmed Cevdet Efendi tercümanlık yapmıştır.⁹³

İçeriğindeki yazıların çoğu terbiye, ahlak ve ilim ile ilgilidir. Çocuklara Kırâ’at’ın en özgün özelliklerinden birisi okul müfredatını esas alır bir yayın anlayışını benimsemiş olmasıdır. Çocuklara Kırâ’at dergisi, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma, ahlaklı olma, çalışkan olma, affedici olma, iyilik yapma, yalan söylememe, vatan sevgisi gibi konularda değerler eğitimi aktarma örnekleri sunmaktadır. Bunlarla birlikte kız çocuklarına örgü ve biçki dersleri, resimli hikâyeler, okul haberleri de içerikte bulunmaktadır. Mekân ve eşya tanıtmaları, dil bilgisi ve atasözleri de diğer konular arasındadır.⁹⁴

2.2.7. Vâsıta-i Terakkî (1882)

Vâsıta- Terakkî, 29 Nisan 1882 tarihinde İstanbul’da yayın hayatına başlamıştır ve dört sayı yayınlanmıştır. Derginin yazarları Salih Hasan, Ahmed Fahri ve İsmail Hakkı’dır. 15 günde bir yayınlanmıştır. Dergide, ilk sayfasında yer alan “etfâle mahsûstur” ibaresi ile ilkökul eğitimi çağındaki çocuklara hitap ettiği vurgulanmıştır.⁹⁵

Derginin ebadı büyük boy, puntoları küçük, iki sütunlu ve dili ağırdır. Ahlakî, ilmî ve coğrafî bilgilere dair yazıların yoğun olduğu anlaşılan dergide okur mektuplarına da yer verilmiştir.⁹⁶

2.2.8. Etfâl (1886)

Etfâl ismini kullanan ikinci dergidir. İlk sayısı 14 Ocak 1886 tarihinde çıkan dergi, 22 sayı yayınlanmıştır. Doktor Memduh Bey tarafından hazırlanan ve İstanbul’da basılan dergi, “musavver olarak haftada bir def’a çıkar edebî ve fennî dergi” üst yazısı ile yayınlanmıştır. İlk sayısında yazılan mukaddimede, insanoğlunun tarih boyunca ortaya koyduğu her şeyin

⁹³ Tuğba Barutcu, *Çocuklara Kırâ’at (1881) ve Sevimli Mecmû’a (1925) Dergilerindeki Çeviri Metinler ve Dış Dünya Üzerine Bir İnceleme*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010, s. 20.

⁹⁴ Çocuklara Kırâ’at Dergisi’nin içerik analizi ile ilgili bkz. Ahmet Balcı, “Çocuklara Kırâ’at Dergisi”, *Bilgi/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 68, Ankara 2014, ss. 25-42.

⁹⁵ *Vâsıta-i Terakkî*, Sayı 1, (10 Cemâziü’l-âhir 1299, 29 Nisan 1882), s. 1.

⁹⁶ İsmet Kür, *age*, s. 81-89.

değerinden bahisten sonra çocuklar için süreli yayınların öneminden; çocukların kültür ve eğitimlerini geliştirmek gerektiğinden söz edilmiştir. İlim öğrenmek için eski zamanlarda alimlerin yanında eğitim görmek gerekirken artık kütüphaneler ve kitaplar aracılığı ile eğitiminin kolaylaştığı vurgulanmıştır. Etfâl dergisinin de sadece çocuklara yönelik değil; rüşdiye ve idadîlerdeki öğrencilerin de faydasına sunulduğu ifade edilmiştir.⁹⁷

Dergi içeriğinde, karakalem çizimlerle süslenmiş eğitici ve ahlakî hikâyelerin yanı sıra hayvan ve bitki alemine dair yazılar, yeryüzü şekilleri, yağmur gibi coğrafi konularda bilgi veren makaleler, atasözleri, sağlık ve ticaret gibi gündelik hayata dair faydalı bilgi vermeyi amaçlayan yazılar, hayvanları tanıtan yazılar bulunmaktadır. Dergide Avrupa'nın önemli fikir ve sanat adamları ile Mozart gibi sanatçılar ele alınarak dünyanın önemli sanat eserleri çocuklara tanıtılmıştır. Lokomotif, balon, fener gibi icatlara dair yazılan yazılarda konuya dair görseller kullanılmıştır. Her sayının sonunda çocuklara bilmeceler sorulmuş, bunların cevapları bir sonraki sayıda yayınlanmıştır. İlk sayısından son sayısına kadar şekli bir bütünlük arz eden derginin dili, uzun cümleler ve tamlamalarla basit bir aktarımda değildir. Çağdaşları ile kıyaslandığında Etfâl, ele alınan konuyu daha bilimsel aktarma gayreti sunan bir dergidir. Yağmurun yağması gibi bir doğa olayının çeşitli deneylerle insan eli ile de yaptırılabilceğinin aktarılması gibi bilimsel yaklaşımın ve objektif ifadelerin hassas olarak tercih edildiği anlaşılmaktadır.⁹⁸

2.2.9. Teşvîk (1886)

İlk sayısı, 19 Nisan 1886 tarihinde Mehmed Necati tarafından İstanbul'da yayınlanmıştır.⁹⁹ Okul çocuklarına hitap etmek amacıyla yayınlanan dergi, ilim, fen ve edebiyat konularını ele almış; 15 günde bir yayın periyodu ile planlanmış; ancak üç sayı yayınlanabilmiştir.¹⁰⁰

⁹⁷ Etfâl, "Mukaddime", Sayı 1, (8 Rebî'ü'l-âhir 1303, 14 Ocak 1886), s. 1.

⁹⁸ Hüseyin Şimşek, *agt*, s. 254, 278.

⁹⁹ Teşvîk, Sayı 1, (15 Receb 1303, 19 Nisan 1886), s. 1.

¹⁰⁰ Okay, Teşvîk'in kataloglarda yer almasına rağmen mevcut olmadığını belirtmiştir. Bkz. Cüneyd Okay, *Eski Harfli...*, s. 71. Ancak Küçük, hangi kütüphanelerde ve kaç sayı bulunduğunu tespit etmiştir. Bkz. Sena Küçük, *agt*, s. 227.

2.2.10. Numûne-i Terakkî (1887)

Numûne-i Terakkî, aynı ismi taşıyan özel okulun çıkardığı bir eğitim dergisidir. Derginin imtiyaz sahibi Mehmed Nadir'dir. İlk sayısı 7 Nisan 1887 tarihinde çıkan dergi, 15 Mart 1888 tarihine kadar dokuz sayı yayınlanmıştır. İlk sayısında yer alan ifadelere göre dergi, Mehmed Nadir, vatan, millet ve eğitim konularında iftihar edilecek işler yapmanın öneminden bahsetmiş; çocukların eğitim hayatında işlerine yarayacak bir risale neşretmeye bu nedenle karar verdiğini ifade etmiştir.¹⁰¹

Derginin yazar kadrosu Mehmed Nadir'in ve onun öğrencileri olan Nuri, Kemaleddin, Ziya ve Kâni Efendilerden oluşmaktadır. Her sayfası iki sütun olan dergi, üç kısımdan oluşmaktadır ve her bir kısmı, ilkokul, ortaokul ve lise seviyeleri için planlanmıştır. Her bölümde, yaş gruplarına yönelik olarak bilgi aktarımı yapılmıştır. İlk kısımda oldukça basit bir dille yazılmış hikâye ve öğütlere; ikinci kısımda rüşdiye mektebini okuyan çocukların karşılaştıkları derslere yönelik ek bilgilere ve son kısımda oldukça zor problem soruları içeren matematik konularına, Newton, Kepler kanunları gibi fizik konularına ve deniz, dağ, yağmur, iklim gibi coğrafi konulara yer verilmiştir. Mehmed Nadir'in matematikçi olması nedeniyle, dergi içeriğinde sayısal konular ağırlıklıdır.¹⁰²

2.2.11. Çocuklara Ta'lim (1887)

Şemsî takma adıyla Mehmed Şemseddin tarafından çıkarılmıştır. İlk sayısı 17 Aralık 1887 tarihinde çıkan dergi 15 günde bir yayınlanmıştır. Derginin sahibi ve baş yazarı Mehmed Şemseddin'dir. İdare yeri, Bahçekapısı'nda Rasimpaşa Hanı'nın orta katındaki 18 numaralı odadır. İlk sayısında belirtildiği üzere Mehmed Şemseddin, Arkadaş (daha sonra Çocuklara Arkadaş) ve Mekteb isimli çocuk dergilerinden sonra bu dergiyi çıkarmaya başlamıştır. Dokuz sayı çıkan derginin ebadı 30 x 42 cm'dir. Dergi, her biri farklı renkteki kapakla birlikte 12 sayfadan oluşmakta ve resimli sayfaları bulunmaktadır.¹⁰³

Dergide ahlakî yazılar, sosyal yazılar, sosyal konulara dair yazılar, resimli hayvan tanıtları, hesap bilgileri, çeşitli ülkeler hakkında bilgileri ve nasihat içeren hikâyeler

¹⁰¹ *Numûne-i Terakkî*, "İfâde-i Merâm", Sayı 1, (13 Receb 1304, 7 Nisan 1887), s. 1

¹⁰² Eray Yılmaz, *age*, s. 103-104.

¹⁰³ *Çocuklara Ta'lim*, Sayı 1, (1 Rebî'ü'l-âhir 1305, 17 Aralık 1887), s. 1.

bulunmaktadır. Dergi içeriğinde fen bilimleri, coğrafya, tarih, matematik ve dil içerikleri de vardır. Haber başlığı altında her türlü konuya dair bilgi verici yazılar, dergi içeriğinde en yoğun olarak bulunan bölümdür. Bunun yanı sıra hikâye, makale, mektup, sohbet, atasözü, fabllar da bulunmaktadır. İşlenen konuya ait resimlere yer verildiği görülmektedir. Osmanlı diline yabancı dillerden gelen sözcüklerin neler olduğu, Türkçe sözcüklerin ne anlama geldiği, aynı sözcüğün farklı dillerde nasıl kullanıldığı aktarılmıştır.¹⁰⁴ Dergide açgözlü olmama, adil olma, alçak gönüllülük, çalışkanlık, dürüstlük, kanaatkarlık, saygılı olma, sabırlı olma, büyüklere itaatkarlık, yardımseverlik gibi değerler aktarılmaya çalışılmıştır.¹⁰⁵

2.2.12. Mekteb (1891)

İlk sayısı 8 Ağustos 1891 tarihinde İstanbul'da yayımlanmıştır. İmtiyaz sahibi Kitapçı Karabet, müdürü Ebü'l-feyz Hakkı ve başyazarı İsmail Hakkı'dır.¹⁰⁶

Beş yıllık yayın hayatı olan dergi, okul çağındaki çocuklara ve gençlere yönelik çıkmışsa da 1893 yılından itibaren okul dergisi formatından çıkmıştır ve edebiyat dergisi hüviyetini kazanmıştır. Derginin temas ettiği konular arasında coğrafya, matematik, tarih, edebiyat, resim, dil, seyahat yazıları ve doğa yazıları gibi konular vardır. Ahlak başlığı altında eğitici hikâyeler bulunan dergide Müstecâbızâde İsmet İbrahim Bey, Ahmed Rasim, İbrahim Hakkı Paşa, Mehmed Celal, Reşid Ahmet Şerif Paşa, Faik Esad, Salih Zeki Bey, Mazhar Bey, Ali Muzaffer Bey gibi yazarlar vardır.¹⁰⁷

2.2.13. Çocuklara Mahsûs Gazete (1896)

22 Mayıs 1896 tarihinde ilk sayısı yayımlanan Çocuklara Mahsûs Gazete'nin imtiyaz sahibi İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'dir.¹⁰⁸ İdarehanesi Sirkeci'deki Tramvay Caddesi'nde bulunan dergi, abonelikle de satılmaktadır. Fransızca üst başlık da kullanan derginin özellikle

¹⁰⁴ Gökhan Demirkol, Gürkan Dağbaşı, "Osmanlı Çocuk Dergilerinde Dil Öğretimi: Çocuklara Talim Dergisi (1887-1888)", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt 6, Sayı 18, Kış 2017, s. 818.

¹⁰⁵ Çocuklara Talim Dergisi'nin içerik incelemesine dair bir çalışma için bkz. Emine Merve Türkmen Kılıç, *Çocuklara Talim (1887-1888) ve Musavver Çocuk Postası (1923) Dergilerinin Çocuk Eğitimine Katkıları Açısından İncelenmesi*, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2018.

¹⁰⁶ *Mekteb*, Sayı 1, (2 Muharrem 1309, 8 Ağustos 1891), s. 1.

¹⁰⁷ Kemal Timur, *Mekteb Dergisi (I. Cilt 1891-1892) (Tasnif, İnceleme ve Değerlendirme)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 1995, s. 23.

¹⁰⁸ Mehmed Tahir Bey'in ruhsat talebi için bkz. BOA., BEO., 770/57688, (10 Zi'l-kâde 1313, 23 Nisan 1896)

yabancı memleketler için de abonelik sunduğu görülmektedir. Eski Harfli Türkçe yayınlanmış çocuk dergileri arasında en uzun ömürlü olan dergi, 13 Ağustos 1908 tarihine kadar 626 sayı çıkmıştır. Dergi, ilk sayıdan itibaren “Zükûr ve inâs etfâl-i vatanın tehzîb-i ahlâkına ve tevsîh-i ma‘lûmâtına hâdim olarak şimdilik haftada bir def‘a çıkar ve her şeyden bahseder musavver Osmanlı gazetesidir” ifadeleri ile yayınlanmıştır. İlk sayısındaki “Hangi mülkte matbû‘ât terakkî etmiş ise orada medenîyetin şa‘şa‘a-yı kemâlî rû-nümâ olmuştur” ifadeleri kullanılmış; gazeteler, karanlık bir odayı aydınlatan mumlara benzetilmiştir. Eğitime önem verdiği için Sultan II. Abdulhamid’e, milletin minnettarlığının sonsuz olduğu dile getirilmiştir.¹⁰⁹

Derginin bazı sayıları pembe, mor, yeşil, mavi, sarı, turuncu gibi renkli kâğıtlara basılmıştır. Dergi ebadı tek düze kalmamış, değişik ebatlarda yayınlanmıştır. Genellikle sekiz sayfa ve 24x27,5 santimetre düzenine uyulmuştur.¹¹⁰ Yayınlarını perşembe günleri yapan dergi bayramlarda yayınlanmamıştır.¹¹¹

Sadi, İbrahim Cudi, Birecikli N. Ekrem Halil Edib Bey, Abdülbaki Sadık, Faik Sabri, Ali Muzaffer, Ahmed Faik, İbrahim İhsan, M. Tevfik, Ebu’l-Muhsin Kemâl, İlyas Sükûti, Mehmed Raif, Hocasâde Ali Vasfi Bey, Aziz Hüdai düzenli olarak dergiye yazı hazırlayan yazarlardır. Derginin Emine Semiye, Selankli Meftune, Muallime Nazmiye, V. Samia, Emine Sabiha, Ruhsar, Aliye Ülfet, Bedriye, Nadire ve Aziziye isimlerinde kadın yazarları da vardır.¹¹²

Haftalık olarak yayınlanan dergi, okuyucunun isteği üzerinde 32’nci sayıdan itibaren haftada iki defa çıkmaya başlamıştır; ancak bunu 54’üncü sayıya kadar sürdürebilmiştir. Karşılıklı diyalog yolu ile öğrenme metodunu savunan dergi, sayfalarında konuyu anlatan resimlere de yer vermeye özen göstermiştir. Dergi cinsiyet ayrımını ve okul çağındaki çocukların çalıştırılmasını sert bir biçimde eleştirmiştir. Dergide sosyal yaşam, güncel siyasal öğreti, dil, şiir, tiyatro, yerküre hareketi, hayvan dünyası bitkiler, fırtına, yağmur gibi doğa olayları, güneş sistemi gibi çok geniş yelpazede bilgiler sunulmuştur.¹¹³ Özellikle Avrupa

¹⁰⁹ *Çocuklara Mahsûs Gazete*, “Tahdîs-i Ni‘met”, Sayı 1, (9 Zi’l-hicce 1313, 22 Mayıs 1896), s. 1.

¹¹⁰ Gülbeyaz Küre, *Çocuklara Mahsûs Gazete’de Çocuk Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 9, 10.

¹¹¹ Gülşah Atmaca, *Çocuklara Mahsûs Gazete’de Değerler Eğitimi (1-100 Sayılar)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 17-18.

¹¹² *Çocuklara Mahsûs Gazete* dizini için bkz. Havva Sena Yaman, *Eski Harfli Dergilerden “Çocuklara Mahsûs Gazete” Tahlili Fihrist-İnceleme-Metin*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2004, s. 115- 470.

¹¹³ Hüseyin Şimşek, *agt*, s. 339, 341.

şehirleri tanıtılmıştır. Edebiyat, tarih, coğrafya ve matematik gibi ders içeriklerine dair yazılar yayınlanmıştır. Çoğu resimlerle aktarılan tefrika roman, yurt dışından ve yurttan haberler gibi bölümleri bulunmaktadır. Çocuklar için yazılmış ilk tiyatro metni de bu dergi de yayınlanmıştır.¹¹⁴

2.2.14 Çocuklara Rehber (1897)

Derginin imtiyaz sahibi Muallim Ahmed Midhat'tır.¹¹⁵ Selanik'te çıkan Çocuklara Rehber'in idare yeri Ali Neş'et Kütüphanesi'dir. Nüshası 20 paraya satılan dergiye senelik abone de olunabilmektedir. İlk sayısı 22 Nisan 1897 tarihinde çıkan dergi, 1901 yılına kadar yayın hayatına devam etmiştir. Erkek ve kız çocuklarının ahlakını geliştirme ve bilgilerini arttırmayı amaçlayan haftalık bir dergidir. Çocukların boş zamanlarında kendilerine faydalı eğlenceler bulması için onlara rehber olmak amaçlanmıştır. Eğlendirerek öğretmenin esas alınacağı vurgulanmıştır.¹¹⁶

Dergi ilk yıl 52; ikinci yıl 52; üçüncü yıl 50, son yılda da 12 sayı çıkmıştır. Dergi, neredeyse düzenli olarak, çocuklar için bir sonraki sayıda cevaplarını verdikleri bilmeceler yayınlamıştır. Bu bilmeceleri bilenlere abonelik ya da kitap hediyeleri verilmiştir. Dergide mektuplaşmalarla sağlanan okur mektupları yer almaktadır. Derginin çeşitli sayılarında yeni çıkan okuma, hesap ya da imla kitaplarına dair ilanlar verilmiştir. Eğitime destek olmak için verilen ilanlar arasında harita da bulunmaktadır. Yazılarının büyük bölümü imzasız olan dergide, Emine Semiye, Recâizâde Mahmud Ekrem, Ali Ulvi, Selanikli Tevfik, İsmail Safa, Mahmud Fuad, İbrahim Cûdi ve Florinalı Mehmed Nazım yazarlar arasında olmuştur. Bunların dışında en çok ismi görülen yazarlar Sadi, Hüseyin Muhiddin, H. A., Doktor Cemil Hâveri, Necib Vecdi, Edhem İsmail, Ali Galib, Ahmed Midhat, Ali Saib ve Ohannes Efendi'dir.¹¹⁷

Dergi içeriğinde roman, hikâye, tiyatro, mektup, makale, okur yazıları, hatıra, hitabet, şiir, gezi, nasihat, fıkra, özlü sözler, ahlak yazıları ve fabl çevirileri bulunmaktadır. Ancak fare kapanda, zevzek kurbağa, kurbağa ile balık, köpek ile av köpeği, tavşan ile kirpi, zürafa ile âhu,

¹¹⁴ Cüneyd Okay, *Eski Harfli...*, s. 91. İlk tiyatro metni için bkz. İsmail Ata, "Çocuklara Mahsûs Tiyatro: Nâmûs ve Zarûret", *Çocuklara Mahsûs Gazete*, Sayı 31, (12 Receb 1314, 17 Aralık 1896), s. 6.

¹¹⁵ Okul çocuklarına yönelik olarak Selânik'te Çocuklara Rehber isimli çocuk dergisinin yayınlanmasına verilen izin için bkz. BOA., DH.MKT, 2144/88, (22 Receb 1316, 6 Aralık 1898).

¹¹⁶ *Çocuklara Rehber*, "Mesleğimiz", Sayı 1, (20 Zi'l-kâde 1314, 22 Nisan 1897), s. 1.

¹¹⁷ Ahmet Balcı, *Çocuklara Rehber Dergisi'nin Çocuk Eğitimine Katkısı Açısından İncelenmesi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2002, s. 40.

deve ile merkep, horoz ile çakal, karınca ile çekirge gibi fabl ya da anekdot türündeki hikâyelerin bazıları çevirirken millileştirilmiş ya da özgün olarak kaleme alınmıştır. Mektebli Ferid isimindeki roman, 10 sayı boyunca devam eden uzun bir hikâye şeklindedir. Dergide, çocuk kahramanlar üzerine kurulu yedi ayrı tiyatro oyunu; mektup ve cevabî mektup örnekleri yer almıştır. Hitabet derslerine yönelik yazılar, gezi izlenimleri, mizahî fıkralar derginin yine belli başlı devam ettirdiği türlerdir. Bunların dışında tarih, coğrafya, fen, kimya, sağlık, eğitim, hayvan ve bitki alemi, ulaşım ve haberleşme teknolojisi, aile sevgisi, çocuk oyunları, ekonomi ve güncel konulara da yer verilmiştir. Dergi, üçüncü yılına ait bir sayısında tahta çıkış yıldönümü vesilesi ile kapağında Sultan Abdülhamid'in tuğrasına yer vermiştir.¹¹⁸

Tüm bu yönleri ile Çocuklara Rehber Dergisi, çocuklara genel kültür eğitimi vermeye yönelik bilgilendirme yazıları, çocukların eğitim hayatlarına dair destekleyici yazıları, gündelik hayatta kullanabilecekleri pratik bilgi yazıları ile 166 sayı yayınlanmıştır. Diğer çocuk dergilerine kıyasla Çocuklara Rehber, özellikle çeviri yazılar ile çocuk edebiyatına ciddi katkıda bulunmuştur. Bu yönü ile Çocuklara Rehber, Çocuklara Mahsûs Gazete'den sonra en uzun süreli çocuk dergisi olmuştur.¹¹⁹

2.2.15. Çocuk Bağçesi (1905)

Derginin imtiyaz sahibi Selanik'te bulunan Feyziye Mektebi Lisân-ı Osmânî öğretmeni Necib Necati, Müdürü A. Mehdi'dir.¹²⁰ Selanik'te çıkan Çocuk Bağçesi'nin idare yeri, Asır Matbaası'ndadır. Selanik'te çıkan ikinci çocuk dergisidir. Nüshası 20 paraya satılan dergiye senelik abone olunabilmektedir. Dergiye, satırına iki kuruş vermek üzere reklam alınabilmektedir. Toplam 43 sayı çıkan derginin ilk sayısı, 26 Ocak 1905 tarihinde yayınlanmıştır. Bu ilk sayısında “Nevresîdeganın tenvîr-i efkâr ve tehzîb-i ahlâkına hâdim haftalık risâledir” ifadesine yer verilen dergide, okuldaki derslerle yorulan çocukları, farklı

¹¹⁸ Çocuklara Rehber dergisinin rejimin ideolojisine uygun olup olmadığı çerçevesinde yapılan bir araştırmada, Padişaha bağlı, Osmanlı olmanın bilincinde ve gururlu, dindar, kültürlü ve hatta aynı zamanda bir ölçüde ilerlemeci bir çocukluk inşası sonucu değerlendirilmiştir. Bkz. Canan Özbey, *Political Socialization Of Children During The Hamidian Era: The Periodical, Çocuklara Rehber*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, s. 104.

¹¹⁹ Çocuklara Rehber dergisinin çocuk eğitimi açısından ele alındığı bir çalışma için bkz. Selda Ergül, *Çocuklara Rehber Dergisi ve 19. Yüzyıl Osmanlı Çocuk Eğitimindeki Yeri*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Gaziantep 2014.

¹²⁰ Feyziye Mektebi öğretmenlerinin Çocuk Bağçesi isimli dergi çıkartmak için Rumeli Vilâyât- Şâhânesi ‘Umûmîliği’ne yazdıkları dilekçe için bkz. BOA., TFR.I..ŞKT, 57/5660, (2 Zi’l-kâde 1322, 8 Ocak 1905).

türde ve renkteki çiçeklerle meşgul ederek, onları neşelendirerek bilimle donatılmış bir çocuk bahçesinde gezdirileceği ifade edilmiştir.¹²¹

Dergide, dönemin ünlü yazarları arasında olan Mehmed Emin [Yurdakul], Celal Sahir [Erozan], Tevfik Fikret, Rıza Tevfik [Bölükbaşı], Ali Ulvi [Elöve], Raif Necdet [Kestelli], Hüseyin Cahid [Yalçın], Nigâr Binti Osman gibi önemli isimler yazılar yayınlamışlardır. Dergi içeriğinde ahlak, terbiye, fıkra, bilmece, yurtta ve dünyada eğitim, eski zaman hikâyeleri, seyahatname tarzında gezi notları yer almaktadır. Dergide eski usul eğitim ve öğretime eleştiri vardır. Sade Türkçe kullanımı tartışmalarının yapıldığı görülmektedir. Yoğun olarak şiir kullanılan dergide felsefe yazıları da dikkat çekmektedir.¹²² Okuyucu mektupları ve batı edebiyatına dair çeviri metinler de dergide yer almaktadır.¹²³ Son sayısı 14 Aralık 1905 tarihinde çıkan derginin yayın hayatı, 43 sayı ile son bulmuştur.

2.3. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergileri

2.3.1. Musavver Küçük Osmanlı (1909)

İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Abdurrahman Şerif, başyazarı İbnü'l-Hilmi ve A. Vasfi'dir. Ahmed Saki Bey Matbaası'nda basımı gerçekleştirilen dergi 20 paradır. İlk sayısı 13 Aralık 1909 tarihinde İstanbul'da yayınlanan dergi, “evlâd-ı vatan cümlemizin öz evlâdlarından mürekkebe millet-i müstakbele-i ‘Osmânîye olduklarından” ifadesi kullanılmış; çocuklara özel bir derginin ilim, ahlaka, irfan ve nasihat amaçlı çıkarıldığı anlatılmıştır.¹²⁴

Derginin ikinci sayısı kütüphanelerde yoktur. Birinci ve üçüncü sayılardan anlaşıldığına göre sekiz sayfa ve iki sütun olarak hazırlanan dergi, çeşitli mekteplerde okuyan öğrencilerin fotoğraflarını da kullanarak daha çekici hale getirmeye çalışılmıştır. Dergi içeriğinde çeşitli hikâyeler, karşılıklı konuşmaya dayanan ve nasihat içeren diyaloglar, tarih, coğrafya, fen bilimleri, matematik, Fransızca dil derslerine dair yazılar yer almaktadır. Atasözleri ve bilmecelere de dergide yer ayrılmıştır.

¹²¹ *Çocuk Bağçesi*, “İfâde-yi Mahsûsa”, Sayı 1, (20 Zi'l-kâde 1322, 26 Ocak1905), s. 1, 3.

¹²² Öztürk Emiroğlu, *age*, s. 82-84.

¹²³ Abdülkadir, Durmuş, *1897–1910 Yılları Arasında Çıkan Eski Harfli Çocuk Dergilerinin Çeviri Metinleri Üzerine*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 16.

¹²⁴ *Musavver Küçük Osmanlı*, “İfâde-i Merâm”, Sayı 1, (30 Zi'l-kâde 1327, 13 Aralık 1909), s. 1.

2.3.2. Mekteblilere Arkadaş (1910)

Derginin ilk beş sayıdaki müdürü Mehmed Faik, sonrasında ise müdürü Midhat Sadullah'dır. İstanbul'da çıkan derginin yazı işlerini Osman Fahri üstlenmiştir. İdare yeri Meziyet Kütübhânesi'dir. Nüshası bir kuruşa satılan dergiye senelik abone olunabilmektedir. İstanbul dışındaki vilayetlere ya da yabancı memleketlere de abonelik olanağı tanınmıştır. 15 günde bir kez yayınlanan derginin her sayısı 32 sayfadır. İlk sayısı 18 Ocak 1910 tarihinde yayınlanan dergi 14 sayı çıkmıştır. Çocuklara eğlenceli bir arkadaş olmayı amaçlayan dergi, içerik zenginliği ve hacmi ile ön plana çıkan bir dergidir.¹²⁵

Kendisini “Sevgili evlâd-ı vatanın tenvîr-i efkârına hâdim on beş günde bir neşr olunur edebî, fennî, ahlâkî mecmû‘a” olarak tanımlayan dergi, içeriğinde bulunan millî tarih ile ilgili konularla dikkat çekmektedir. Bunu yanı sıra tiyatro, sohbet, eğlence, bilmece, hikâye, roman, şiir, sağlık, matematik, fen bilgileri, beden terbiyesi, biyografi, gezi yazısı, coğrafya konuları ele alınmıştır. Yazılarda resim de kullanılan dergide bilmece ve sorular kısmı da bulunmaktadır. Dergi yazar kadrosunda bulunan Midhat Sadullah, Osman Fahri ve Ali Nusret devamlı yazarlar arasındadır. Aynı zamanda Cenâb Şehabeddin, Tevfik Fikret, Abdulhak Hamid, Namık Kemal, Recâizâde Ekrem, Ziya Paşa, Uşâkizâde Halid Ziya gibi ünlü isimlerin şiirlerine ya da yazılarına yer verilmiştir.¹²⁶

2.3.3. Talebe (1912)

İlk sayısı, 14 Şubat 1912 tarihinde İzmir'de yayınlanmıştır. Derginin sahibi Mehmed Sırrı, müdürü Faik Şemseddin'dir. İdarehanesi İzmir'de Şems Matbaası'dır. Dergi, okula gidemeyen çocuklara, çocuklarının eğitimini takip etmek isteyen ebeveyn ve materyal eksikliğini gidermek amacıyla köy öğretmenlerine yönelik çıkarılmıştır.¹²⁷

Dergi içeriğinde ahlak, medeniyet, edebiyat, türkçe, tarih, coğrafya, sağlık bilgileri, matematik, keşifler, müzik, spor ve resim konuları bulunmaktadır. Ayrıca fıkra ve şakalara da yer verilmiştir. Üçüncü ve son sayısı, 14 Mart 1912 tarihinde yayınlanmıştır.

¹²⁵ *Mekteblilere Arkadaş*, “Resmî Takdîm”, Sayı 1, (6 Muharrem 1328, 18 Ocak 1910), s. 1.

¹²⁶ *Mekteblilere Arkadaş* isimli derginin transkriptinin de yer aldığı çalışma için bkz. Fatih Nacak, *Arkadaş Adlı Çocuk Dergisi (Çeviri-yazı-İnceleme)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2018.

¹²⁷ *Talebe*, “Meslek ve Gâye”, Sayı 1, (25 Safer 1330, 14 Şubat 1912), s. 2-3.

2.3.4. Çocuk Dünyâsı (1913/1918)

İlk sayısı 27 Mart 1913 tarihinde yayınlanan Çocuk Dünyâsı, 1913-1914, 1918-1919, 1926-1927 yılları arasında toplam 124 sayı çıkmıştır. Tevfik Nureddin tarafından 4 Kasım 1914 tarihine kadar 79 sayı çıktıktan sonra 9 Mayıs 1918 tarihine kadar yayınlanmamıştır. 9 Mayıs 1918 tarihinden 9 Ocak 1919 tarihine kadar Ahmed Halid tarafından 15 sayı çıkartılmıştır. Son kez ise 1926 yılının ocak ayından 1927 yılının haziran ayına kadar yine Ahmed Halid tarafından 30 sayı çıkartılmıştır. Dergi, Müdür Tevfik Nureddin askere alındığı için 1914-1918 yılları arasında yayınlanmamıştır. Türk Ocağı'na yakınlığı ile bilinen Tevfik Nureddin müdürlüğünde, İstanbul'da yayın hayatına başlayan derginin amacı, gençliği besleyecek olan çocuk terbiyesinin ihmal edilemediği, çocukların memlekete faydalı bir hale getirmek gerektiği şeklinde aktarılmıştır. Çocuklar için şimdiye kadar çıkartılan Çocuklara Mahsûs Gazete, Arkadaş, Şebâb (?) gibi birkaç dergi çıkartılmışsa da yaşayamadıkları belirtildikten sonra bunun nedeninin olarak çocuk psikolojisine ve çocuk ihtiyacına tamamen anlamadan çocukların anlayamayacakları yayınlar yapıldığı ifade edilmiştir. Okumayı yeni söken bir çocuğun önüne zor ve sıkıcı yazıların getirilmesi eleştirildikten sonra Fransız, Alman, İngiliz, Rus edebiyatından istifade edilmekle birlikte Çocuk Dünyâsı'nın millî masalları anlatacağı vurgulanmıştır.¹²⁸

Türk Yurdu dergisinin kardeş dergisi niteliğinde olan bu derginin yazar kadrosu içerisinde Ziya Gökalp, Ömer Seyfeddin, Aka Gündüz, Ali Ulvi (Elöve), Mehmed Emin (Yurdakul), İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu), Hüseyin Ragıp (Baydur), ve Kazım Nami (Duru) gibi tanınan yazarlar da vardır. Dergide yer alan yazılarda vatan ve millet konuları işlenmiştir. Dergide Balkan Harbi'nin etkisi de gözlemlenmektedir.¹²⁹

Dilde sadeleşmeyi savunan dergi, millî hassasiyete sahip¹³⁰ modern bir çocuk tahayyülü içerisinde. Çocuk Dünyâsı Dergisi, döneminin dünya çocuk edebiyatı klasiklerinin çeviri yolu ile kazandırılması konusunda ön plana çıkmaktadır. Altı Farenin Sergüzeşti, Atlı Periler,

¹²⁸ *Çocuk Dünyâsı*, “Çocuk Dünyâsı'nın Düşüncesi”, Sayı 1, (14 Rebî'ü'l-âhir 1331, 23 Mart 1913), s. 1-2.

¹²⁹ Konuya dair ayrıca bkz. Erdal Arıkan, *II. Balkan Savaşı ile I. Dünya Savaşı Arasında Osmanlı'da Çocukluğun Politik İnşası 1913-1914 (Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası Dergileri Üzerine Bir İnceleme)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2021.

¹³⁰ Osmanlı'da yayınlanan ilk çocuk dergisi Mümeyyiz'den (1869) itibaren çocuk dergilerinde süregelen Osmanlılık fikrinden Milliyetçilik fikrine evrilmenin ilk örneği olarak Çocuk Dünyâsı dergisi için bkz. Eray Yılmaz, “Osmanlılıktan Türk Milliyetçiliğine Bir Çocuk Dergisi: Çocuk Dünyası (1913-1914)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 32, Sayı 1, İzmir 2017, ss. 209-232.

Billur Tepe, Denizin Altında, İyi Kalpli Arılar, Kendini Beğenen Kız, Bir Köpeğin Tercüme-i Hali Zavallı Kedi, Kağıtçının Hilesi, Yaban Eşekleri, Eski Demir Bakraç Hikayesi, Guliver'in Seyahatnameleri, Geyik ile Morina, Karga ile Baykuş, Kayıp Çocuk gibi Eskimo masalları gibi İngiliz edebiyatından alınan çocuk kitapları; Tuhaf Bir Ada, Altın, Jumbo Crusoe'nun Başından Geçenler, Küçük Terzi, Serçe ve Çocuk, Kırmızı Fulyalar, Mavi Sakal, Çizmeli Kedi, Kara Tavuk, Çatılar Üstünde, Bir Çocuğun Vatanperverliği ile Horoz, Köpek ve Tilki, Kurt ile Kuzu, Tilki ile Karga, Tilki ile Horoz, Aslan ile Fare gibi La Fontaine masallarının olduğu Fransız edebiyatından alınan çocuk kitapları; Kurt ve Oğlaklar, Gündüz ile Tomris, Beyaz Sultan, Bremen Köyü'nün Mızıkacıları, Kırmızı Başlıklı Kız, Arı Maya'nın Başından Geçenler gibi Alman edebiyatından alınan çocuk kitapları; Ay hikâyeleri, Keloğlan, Leylekler, Yol Arkadaşı, Kar Kraliçesi, Parmak Kız gibi Danimarka edebiyatından alınan çocuk kitapları Çocuk Dünyası Dergisi'nde yer almıştır. Aslında bu çeviri faaliyetleri bunlarla da sınırlı değildir. Rus, Bulgar, Sırp, Japon, İsveç, Yunan, Çin, İspanya, İran edebiyatının çocuk kitapları da tercüme edilerek okuyucuya sunulmuştur. Bu tercüme metinlerin amaçları iyilik, sevgi, yardımseverlik, azim, sabır, büyük sözü dinlenmesi, adil olma, tedbirli ve dikkatli olma, vatan sevgisi, akıl ve zekânın önemi, kanaatli olma, aile sevgisi, merhametli ve vefalı olma ile kibirli olmama, başkalarını küçük görmeme, açgözlü ve hırslı olmama, yalan söylemenin yanlışlığı, tembel ve sorumsuz olmama, kurnaz davranmama konularına odaklanmıştır.¹³¹ Bu hikâyelerin bir çoğu, çocukların anlamasını kolaylaştırmak için resmedilen görsellerle verilmiştir.

2.3.5. Ciddî Karagöz (1913)

Sadece üçüncü sayısı mevcut olan Ciddî Karagöz dergisi ile ilgili bilgiler sadece bu sayı kaynaklıdır. Bursa'da yayınlanan derginin sahibi A. Nuri İsmet'tir. "Osmanlı Türk yavrularının millî terbiyesine çalışır haftalık risâledir"¹³² ifadelerinin yer aldığı dergi içeriğinde nasihat veren hikâyeler, şiirler, ahlak yazıları, Karagöz ve Hacivat'ın diyalogları yer almaktadır. Ev hanımlarına da hitap eder şekilde yemek tarifleri bulunan dergi, sade bir dille hazırlanmıştır.¹³³

¹³¹ Dergide yayınlanan çeviri çocuk edebiyatı sayısı, İngiliz (36), Fransız (30), Danimarka (14), Rus (13), Alman (12) edebiyatı şeklinde sıralanmıştır. Konuya dair detaylı bir çalışma için bkz. Başak Özdemir, *Çocuk Dünyası Dergisi'nde Yer Alan Çeviri Metinlerin İndeksi ve Değerlendirilmesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2008.

¹³² *Ciddî Karagöz*, Sayı 3, (25 Rebi'ü'l-âhir 1331, 3 Nisan 1913) s. 1.

¹³³ Cüneyd Okay, *Eski Harfli...*, s. 109-114.

2.3.6. Çocuk Yurdu (1913)

İlk sayısı 22 Mayıs 1913 tarihinde İstanbul'da yayınlanan Çocuk Yurdu'nun sahibi Giritli Rahmi, müdürü Mehmed Nevzad'dır. Derginin ilk sayısında, düşmanı vatandan atacak olanların vatan yavruları olduğu belirtilmektedir.¹³⁴ Dergi'nin Balkan Harbi'nden etkilenmiş olduğunu gösteren bu cümleler, derginin diğer sayılarında da mevcuttur. Dergi içeriğinde yeryüzü bilgileri, bitki ve hayvanlar alemi, şiir, tiyatro oyunu, bilmeceler ve hikâyeler bulunmaktadır. Dergi, yedi sayı yayınlanmıştır.

2.3.7. Mektebli (1913)

25 Mayıs 1913 tarihinde İstanbul'da yayın hayatına başlayan Mektebli'nin sahibi (Şerafeddin) Magmumî, müdürü Hüseyin Hamid ve başyazarı Emin Haki'dir. 12 sayfa yayınlanan dergi, toplam 39 sayı yayınlanmıştır. Haftalık periyotta yayınlanan dergi kendisini "Bi'l-'umûm rüşdî ve idâdî müdâvimînin efendilere ve hanımlara mahsûs haftalık musavver mecmû'adır" ifadeleri ile tanımlamıştır.¹³⁵

Dergi yazar kadrosu arasında Şerafeddin Mağmumi, Abdullah Cevdet, Mehmed Emin, Emin Hakî, İskender Fahreddin, Süleyman Şemsettin, Yaşar Nezihe, Lord İsmail, Mustafa Veluyyiddin, A. Rıza Onur, İsmail Hakkı, M. Sabit Arif, Tahirü'l-Mevlevî, Azmi Muhiddin, Cemil Necib bulunmaktadır. Ayrıca dergi, öğrenciler tarafından gönderilen yazılara da yer vermiştir. Dergide savaş, vatan ve millet konularına ilaveten okuldaki dersleri takviye edeceği düşünülen şiir, hikâye, sağlık bilgisi gibi konulara yer verilmiştir. Matematik, coğrafya, tarih gibi derslerle ilgili yazıların yanı sıra pratik hayata dair dokumacılık, el işleri, kültür ve sanat yazıları da bulunmaktadır. Tüm bu yazılarda işlenen değerler, ahlaklı olma, eğitim-öğretime inanma, müzik ve tiyatro sevgisi, beden eğitimi, vatan sevgisi, çalışma bilinci, temiz ve sağlıklı olma şeklinde tanımlanabilir.¹³⁶ Konular anlatılırken resim ya da fotoğraf kullanılan dergide, çeşitli reklâmlar da bulunmaktadır.

¹³⁴ *Çocuk Yurdu*, "Birkaç Söz", Sayı 1, (15 Cemâziye'l-âhir 1331, 22 Mayıs 1913), s. 1.

¹³⁵ *Mektebli*, Sayı 1, (18 Cemâziye'l-âhir 1331, 25 Mayıs 1913), s. 1.

¹³⁶ Mektebli Dergisi'nde ele alınan konuları değerler bakımından inceleyen bir çalışma için bkz. Fatma Banu Deniz, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Süreli Çocuk Yayınlarında Dinî Motifler (Mektepli, Mini Mini, Çocuk Dostu, Küçükler Gazetesi)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2010, s. 41-62.

2.3.8. Çocuk Duygusu (1913)

İlk sayısı 19 Haziran 1913 tarihinde İstanbul'da yayınlanan Çocuk Duygusu'nun sahibi Ermeni asıllı Leon Lütfi'dir. Müdürü ilk iki sayıda Baha Tevfik ve sonrasında Mehmed Fahri'dir. Başyazarı ilk dört sayıda Baha Tevfik, sonrasında M. (Mim) Ekrem ve daha sonrasında Eşref Nesib'dir. Dergi kendisini, "Çocukların tezyîd-i ma'lûmât ve tehzîb-i ahlâk etmelerine hâdim her hafta perşembe günleri neşr olunur musavver risâle" ifadeleri ile tanımlamıştır. Dergide "Çocukların terbiyesine ehemmiyet vermeyen bir millet büyüklerinden terbiye ve istifâde beklememelidir" ifadelerinden de anlaşılacağı üzere yetişkinlerin eğitilmiş olmalarını sağlamak için çocukken onları eğitmenin gerektiğine inanıldığı vurgulanmıştır. Derginin çıkış amacı, çocukları bilim esaslarına göre eğitmek olarak tanımlanmış; ancak ağır kitaplar, felsefi ahlak makaleleri okutmanın da yanlış olduğu vurgulanarak dayak veya sopa ile öğretmeye karşı oldukları anlatılmıştır.¹³⁷

Dergi içeriğinde fıkra, tarih, çizgi hikâye, güzel sözler, polemik, düzeltme, taziye, tebrik, teşekkür ve fotoğraflar yer almaktadır. Bunlarla birlikte şiir, hikâye, çeviri hikâye, masal, sohbet yazısı, âdâb-ı muaşeret yazısı, deneme ve makale, çeviri makale, muhavere, söylev, günlük, biyografi gibi türler bulunmaktadır. Derginin içeriğinde çocuklar ile ilgili büyüklerin de neler yapması/yapmaması gerektiği, konuları işlenmiştir. Hikâye ve masallar, genellikle nasihat içermektedir¹³⁸ ve çoğu resimlerle süslenmiştir. Şiirlerin neredeyse tamamı vatan ve millet kavramları ile çalışkan olmak değerini aktarmaya yöneliktir. Dergide yer verilen oyunlar dahi, öğretici içerikle özenle hazırlanmıştır. Tarih konularında geçmişte atalarının yaptığı ama çocukların yapmaması öğütlenen yanlışlıklardan bahsedilmiştir.¹³⁹

¹³⁷ *Çocuk Duygusu*, "Maksâd ve Meslek", Sayı 1, (14 Receb 1331, 19 Haziran 1913), s. 1.

¹³⁸ *Çocuk Duygusu Dergisi*'ndeki masal ve hikâyelerde kazandırılmaya çalışılan sosyal, ahlakî, politik, iktisadî, bilimsel, dini ve estetik değerlerle ilgili bir çalışma için bkz. Sümeyye Kaya, *Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası Dergilerinde Yer Alan Hikâye ve Masalların Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Van 2019, ss. 65-245.

¹³⁹ *Çocuk Duygusu Dergisi*'nin yazar ve konu başlıklarına göre hazırlanmış fihristi için bkz. Fatma Devrim, *Çocuk Duygusu Dergisi'nin İncelenmesi*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 47-93. Bir diğer çalışma için ayrıca bkz. Kadriye Çallı, *Çocuk Duygusu Dergisinin Eğitim Bilimleri Açısından İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 44-81.

Şiirlerdeki ana tema, vatan millet ve ordu sevgisi konularına yoğunlaşmış; Balkan Harbi nedeniyle oluşan karamsarlık havasının dağıtılmasına gayret edilmiştir. Millî duygular telkin edilirken kimi zaman Osmanlı olarak seslenilmiş kimi zaman ise Türklüğe vurgu yapılmıştır.¹⁴⁰

Sekiz sayfadan oluşan ve toplam 61 sayı yayınlanan derginin son sayısı 24 Eylül 1914 tarihlidir.

2.3.9. Türk Yavrusu (1913)

İlk sayısı 6 Ekim 1913 tarihinde İstanbul'da yayınlanan derginin müdürü Gündüz Alp'tir. "Mekteblilerin tenevvür-i fikrîyâtına hâdim her hafta perşembe günleri neşr olunur küçük Türk risâle-i musavveresidir" ifadelerinin bulunduğu dergi, iki sayı yayınlanabilmiştir. Derginin amacı "Zirâ'at, ticâret, edebîyat, san'at, iktisât ve her bir 'ilm ve fennîni mekteblilerimize anlayacakları sûrette ta'lim etmek ve bu sûretle evlâd-ı vatanın istifâdesini gözetmek" şeklinde ifade edilmiştir.¹⁴¹

Yazar kadrosunda Gündüz Alp, Mehmed Emin Yurdakul, Hamdullah Subhi gibi meşhur yazarlar vardır. Dergi içeriğinde vatan ve millet sevgisi temalı şiirler, hür ve özgür olmayı anlatan yazılar, dünyanın başka ülkelerinde eğitim ile ilgili gelişmeler, Balkan Harbi nedeniyle Yunanlılardan, Sırpırlardan, Karadağlılardan hesap sorulması gerektiği yönündeki içerikler bulunmaktadır.¹⁴²

2.3.10. Çocuklar 'Âlemi (1913)

Tek nüshası bulunan Çocuklar 'Âlemi, 1913 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Mevcut 10'uncu sayısı 26 Aralık 1913 tarihlidir. Müdürü Mustafa Fegani'dir. Dârü'l-mu'allimîn ve Şems mektebi öğretmenlerinden oluşan bir heyet tarafından yayınlandığı belirtilmiştir. Dergi içeriğinde okuldan kaçan çocukların başına gelenlerin anlatıldığı resimli hikâye (Resimli

¹⁴⁰ Ramazan Alabaş, "Çocuk Duygusu Dergisi'nde Yer Alan Metinlerin Tema Bakımından İncelenmesi", 3. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu 05-07 Ekim 2011*, (Yay. Haz.) Sedat Sever, Ankara Üniversitesi Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012, s. 258.

¹⁴¹ *Türk Yavrusu*, "Birkaç Söz", Sayı 1, (5 Zi'l-kâde 1331, 6 Ekim 1913), s. 3.

¹⁴² *Türk Yavrusu Dergisi*'nin içerik tahlili ile ilgili bkz. Huzeyfe Bilge, "Adında Türk Kelimesi Bulunan İlk Çocuk Dergisi: Türk Yavrusu", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 22, Sayı 41, Ankara 2017, ss.79-89.

Mekteb ‘Âlemi), Kurnaz Bağçevân Osman Ağa masalı, çocuklar arasında yapılan yarışma ve oyunlara dair yazılar bulunmaktadır.¹⁴³

2.3.11. Çocuk Bağçesi (1914)

İlk sayısı 4 Mart 1914 tarihinde çıkan Çocuk Bağçesi’nin müdürü Mehmed Zihni’dir. “İdâdî ve sultânîlere devâm eden beyfendilere mahsûs” çıktığı ifade edilen dergi,¹⁴⁴ 23 Temmuz 1914 tarihine kadar toplam 21 sayı yayınlanmıştır. Bunun yanı sıra dört adet de dergi ebadına yakın ek çıkartılmıştır.

Resimli hikâyeleri, karikatürleri, atasözleri, bilmeceleri ve fıkraları ile eğlendirerek öğretmeyi amaçlayan dergi içeriğinde tarih içeriği dikkat çekmektedir. Seri olarak yayınlanmış “Türklerin Seyâhati” gibi yazı dizisi şeklinde tarihî içerik sunan dergi, “Sultân Orhan 12 Yaşında İken” tarzında kapak konusu dahi çıkmıştır. Bunun yanı sıra şiir, hikâye, sohbet ve karşılıklı diyalog konuşmaları gibi edebî türlerin yanı sıra Balkan Harbi’nin etkisi ile birlik/beraberlik yazıları ve sanayileşmenin önemi gibi gündelik popüler konular da dergiye yansımıştır.¹⁴⁵

2.3.12. Çocuk Dostu (1914)

“Mini mini çocukların arkadaşıdır” ifadeleri ile okul öncesi ve ilkokul seviyesindeki çocuklar için çıkartılan Çocuk Dostu’nun ilk sayısı 14 Nisan 1914 tarihinde İstanbul’da basılmıştır. Haftalık bir yayındır. Adresi İstanbul-Babıâlî Caddesinde ‘Türk Yurdu’ Kütüphanesi olan derginin müdürü Tefik Nureddin’dir.¹⁴⁶

Diğer dergilere göre ebadı küçüktür; ancak yazı puntoları büyük kullanılmıştır. Basit kelimelerle anlatılan ve resimlerle süslü hikâyeler, bilmeceler bulunmaktadır. Toplam 13 sayı yayınlanmıştır.¹⁴⁷

¹⁴³ *Çocuklar ‘Âlemi*, Sayı 10, (27 Muharrem 1332 26 Aralık 1913), s. 1.

¹⁴⁴ *Çocuk Bağçesi*, “Bağçemizi Niye Açtık”, Sayı 1, (6 Rebî’ü’l-âhir 1332, 4 Mart 1914), s. 1

¹⁴⁵ Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Azim, *Çocuk Bahçesi Dergilerinin İncelenmesi*, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.

¹⁴⁶ *Çocuk Dostu*, Sayı 1, (18 Cemâziye’l-evvel 1332, 14 Nisan 1914), s. 1

¹⁴⁷ Çocuk Dostu Dergisi’nin mevcut bulunan 13 sayısının transkriptine dayalı bir çalışma için bkz. Sevilay Över, “Çocuk Dostu” İsimli Eski Harfli Çocuk Dergisinin Yeni Alfabe Aktarımı ve İncelenmesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2013, s. 15-127.

2.3.13. Mini Mini (1914)

Kütüphanelerde 4, 5, 6 ve 7'nci sayıları bulunan Mini Mini'nin ilk sayısının ne zaman yayınlandığı bilinmemektedir. Derginin 4'üncü sayısı 20 Haziran 1914 tarihlidir. "Haftada bir intişâr eder çocuk gazetesidir" ifadesinden 1914 yılında çıkmaya başladığı anlaşılan derginin müdürü Mehmed Fazıl'dır. İstanbul'da "Babîlî karşısında Edirne Yazıhânesi"nde basılmıştır.¹⁴⁸

Derginin yazar kadrosunda M. İlhami, Kemal Mübahat, Ali Nihad ve Mehmed Halid isimleri bulunmaktadır. Anaokul ve ilkokul seviyelerindeki çocuklara hitap eden dergi içeriğinde vatan ve millet sevgisi, öğüt veren ya da fabl türündeki hikâyeler, eğlenceli fıkra ve bilmeceler ile tarih sohbetleri yer almaktadır.¹⁴⁹

2.3.14. Küçükler Gazetesi (1918)

İlk sayısı 9 Mayıs 1918 tarihinde çıkan Küçükler Gazetesi'nin sahibi ya da sorumlusu bilinmemektedir. İdarehanesi "Divânyolu'ndaki Kadınlar Dünyâsı" olduğu için kadın dergisi ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. "Çocukların tenvîr-i efkârına, tezhîb-i ahlâkına hâdim musavver gazetedir" ifadesi ile yayınlanan dergi haftada bir yayınlanmıştır.¹⁵⁰

Derginin yazar kadrosu arasında Ahmed Nuri, Yaşar Nezihe, Mekki Cihad, Mehmed Memduh, Nureddin, M. Cihad, M. Siret Ragıb Refik ve Doktor Hafız Cemal bulunmaktadır. Şiir, marş, bilmece, fıkra, yurttan ve dünyadan haberler, hikâyeler, ahlak yazıları ve vatan sevgisi konuları işlenmiştir.¹⁵¹ Dergi toplam sekiz sayı yayınlanmıştır.

2.3.15. Hür Çocuk (1918)

İlk sayısı 16 Mayıs 1918 tarihinde İstanbul'da çıkan Hür Çocuk'un Mehmed Asaf, Hüseyin ve Kasım Bey'dir. Derginin yazarı olarak Avanzâde Mehmed Süleyman görev

¹⁴⁸ *Mini Mini*, Sayı 4, (26 Receb 1332, 20 Haziran 1914), s. 1.

¹⁴⁹ Fatma Banu Deniz, *agt*, s. 31.

¹⁵⁰ *Küçükler Gazetesi*, Sayı 1, (28 Recep 1336, 9 Mayıs 1918), s. 1.

¹⁵¹ Öztürk Emiroğlu, *age*, s. 164-109.

almıştır. İlk sayıda çocuklar için çıkmakta olan dergi yokluğu nedeniyle hazırlandığı ifade edilmiştir.¹⁵²

Dergide ahlakî yazılar, bilmece, fıkralar, masallar, şiirleri tiyatro eserleri, spor ve sağlık ve bitkiler alemi konuları ele alınmıştır. Dergi toplam üç sayı yayınlanmıştır.¹⁵³

2.3.16. Haftalık Çocuk Gazetesi (1919)

İlk sayısı 31 Temmuz 1919 tarihinde Bursa'da yayınlanan Haftalık Çocuk Gazetesi'nin müdürü Ahmed Hilmi'dir. İlk sayısında ifade edildiğine göre dergi, çocuklara Bursa'yı tanıtmak ve doğru yolu göstermek amacıyla yayınlanmıştır. Gözü yormayacak ve sade dille eğlenceli masallar, şiirler ve hikâyelere yer verileceği vurgulanmıştır.¹⁵⁴

Yazar kadrosu arasında olmasa da Hakkı Nezih, Muallim Ahmed Ziya, Ali Ulvi Elöve, Nafi Atuf Kansu, Halid Fahri Ozansoy'a ait eserler dergide yer almıştır. "Târîhimiz Bilelim" isimli bir bölümün olduğu dergide, tercüme hikâyeler, bilmece, doğa ile ilgili bilgi aktaran yazılar, masallar, yerel haberler, fıkralar, şiirler ve sağlıkla ilgili yazılar bulunmaktadır.¹⁵⁵ Dergi toplamda sekiz sayı yayınlanmıştır.

2.3.17. Lâne (1919)

İlk sayısı 18 Aralık 1919 tarihinde İstanbul'da yayınlanan Lâne'nin sahibi ve başyazarı Ercümen Ekrem Talu'dur. Farsça'da Yuva anlamına gelen Lâne, 16 sayfadan oluşmaktadır.¹⁵⁶

Yazar kadrosu arasında Aka Gündüz, İbrahim Alaaddin Gövsa, M. Aziz, İhsan Alp vardır. Şiir ve hikâye yoğunluklu edebî yönü ağır basan bir çocuk dergisidir. Üç sayı yayınlanmıştır.¹⁵⁷

¹⁵² *Hür Çocuk*, "Gazetemize ve Mesleğimize Dâ'ir Birkaç Söz", Sayı 1, (5 Şa'bân 1336, 16 Mayıs 1918), s.1.

¹⁵³ *Hür Çocuk*'un mevcut üç sayısının transkripti için bkz. Aliye Nur Ercan, Şerife Akpınar, "Eski Harfli Çocuk Gazetelerinden *Hür Çocuk*", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10 Sayı: 53, 2017, ss. 74-106.

¹⁵⁴ *Haftalık Çocuk Gazetesi*, "Maksâdımız", Sayı 1, (3 Zi'l-kâde 1337, 31 Temmuz 1919), s. 1.

¹⁵⁵ Dergi içeriği için bkz. Öztürk Emiroğlu, *age*, s. 171.

¹⁵⁶ *Lâne*, Sayı 1, (25 Rebî'ü'l-evvel 1338, 18 Aralık 1919), s. 1.

¹⁵⁷ Aynı şekilde üç sayısı tespit edilebilen ve aynı isimle ve başka bir dergi (*Lâne*) daha vardır. Bu *Lâne*, 1918 yılında Bursa'da Ahmed Muhtar tarafından çıkarılmıştır. Bkz. Aliye Nur Ercan, Şerife Akpınar, "Eski Harfli Çocuk Dergilerinden "*Lâne*", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt, Sayı 9, 2016, s. 66-67.

2.3.18. Hacıyatmaz (1920)

Elde tek sayısı bulunan Hacıyatmaz, 1920 yılına tarihlenmektedir. Diken Neşriyat tarafından İstanbul'da çıkarılmıştır. Dönemin mizah dergisi Diken ile bağlantısı olduğu anlaşılmaktadır. Kendisini on beş günde bir çıkan çocuk ve aile dergisi olarak tanımlayan dergi, eldeki tek sayıya göre içerik yönünden zayıf bir dergi görünümündedir.¹⁵⁸

2.3.19. Bizim Mecmû'a (1922)

İlk sayısı 5 Nisan 1922 tarihinde İstanbul'da yayınlanan Bizim Mecmû'a'nın müdürü Hulusi Bey'dir. Haftalık olan dergi, kendisini "çocuklara mahsûs resmli mecmû'a" ifadesi ile tanımlamıştır. İlk sayısında çocuklara hitap edilerek çocukların meraklı sorularına cevap veremeyen yetişkinlerden ve ders kitaplarından, çirkin romanlardan eleştiri ile söz edilmiş; çocukların eğlenceli hikâye ve masallarla doğa harikalarından, teknolojik yeniliklerden, coğrafyadan ve tarihten faydalı bilgiler verecek bir dergiye kavuştukları anlatılmıştır.¹⁵⁹ Bunların yanı sıra dergide şiirler, bilmece, karşılıklı diyalog içeren ve nasihat veren sohbetlere yer verilmiştir. Renkli iç ve dış kapak ile çıkan dergide, neredeyse her sayfada çizim ve resimlerin yer almasına özen gösterildiği görülmektedir.

Bizim Mecmû'a, önce üç yıl, sonra iki yıl kadar ara verip 1925 ve 1927 yıllarında yeniden yayınlanacaktır; ancak 1922 yılında 28 sayı çıkmıştır. 28'inci sayının tarihi, 4 Ekim 1922 tarihidir. İstiklal Harbi'nin devam ettiği bir dönemde ilk sayısı yayınlanmış ve saltanatın ilgasından önce (1 Kasım 1922) yayın hayatı son bulmuş olan Bizim Mecmû'a, Osmanlı'nın son çocuk dergisidir.

Son olarak büyük bir iddia ile yayın hayatına başlayan gazetelerin birçoğunun kâğıt sıkıntısından, ekonomik nedenlerden, abone ve satış sayısının azlığından, kâr elde edememesinden yayın hayatına son verdiği anlaşılmalı birlikte 1905 yılında 43 sayı yayınlanabilen Çocuk Bağçesi isimli çocuk dergisinin diğerlerinden farklı olarak valilik kararı ile süresiz biçimde tatil edildiği anlaşılmıştır. Çocuk Bağçesi adlı risalede yazmaya başlayan bir muharririn, makalesi sebebiyle Selanik Vilayetince gazetenin neşrine son verilmiştir. Her ne kadar aynı olayın tekrarlanmayacağı ve yayın yasağı cezasının yeterli geldiği imtiyaz sahibi

¹⁵⁸ Okay'ın dergiyi tarihlendirmesi ve dergi içeriği ile ilgili bkz. Cüneyd Okay, *Eski Harfli...*, s. 163-169.

¹⁵⁹ *Bizim Mecmû'a*, Sayı 1, (7 Şa'bân 1340, 5 Nisan1922), s. 1

Necib Necati tarafından belirtilmiş olsa da gazetenin yeniden yayınlanmasına izin verilmemiştir.¹⁶⁰

1869 yılından 1922 yılına kadar geçen süre içerisinde yayınlanan çocuk dergilerinde tarihe dair konuların ya doğrudan tarih konuları olduğu ya da edebiyat içerisindeki atasözleri, din bilgisi içerisindeki ahlak konuları, teknoloji konusundaki gelişim süreçleri, çevremizi tanıyalım türündeki mekân tasvirlerine dayalı coğrafya içeriği bağlamında ele alındığı görülmektedir.

¹⁶⁰ BOA., DH.MKT., 1043/28, (16 Zi'l-kâde sene 23, 12 Ocak 1906)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUK DERGİLERİNDE TARİH KONULARI

3.1. Tanzimat Dönemi

Osmanlı'nın ilk çocuk dergisi Mümeyyiz'de tarih konuları, “Mukaddime-i Târîh” başlığı ile açılan kısımda aktarılmıştır. Mümeyyiz'de bu başlıkta açılan ilk yazıda, insanları yaratan Allah'ın emirleri üzerinde durulmuştur. Buna göre Allah, insanlara ilk olarak ibadet ile emirlerine itaat; ikinci olarak da vatan ve millet için çalışmayı emretmiştir. İlkinin Kur'ân-ı Kerîm'de yazarlar ile mekteplerde okutulan derslerde anlatıldığı için tekrar bahsedilmesine gerek duyulmamış; ancak vatan ve milletin ne demek olduğu üzerinde durmanın gerekli olduğu ifade edilmiştir. Millet, “bir dîn ve mezhebe tâbî‘yet eden bir fırka-i insânlara mahsûs” olarak tarif edilmiştir. “Müslümânlara millet-i İslâmîye ve Hıristiyanlara millet-i İsevîye ve Yahudilere millet-i Mûsevîye” denilmesinden hareketle yapılan tarif, örneklendirilmiştir. Ancak milletin bir başka tanımı daha olduğu ifade edilmiştir. Bu tarife göre “İstanbul ve bi'l-cümle memâlik-i devlet-i ‘âlîye ahâlîsine, Millet-i ‘Osmânîye” denilmesinden hareketle “hangi din ve mezhebden olursa olsun bir pâdişâhın tâbî‘yeti tahtında bulunan insânlar”ın da millet olduğu vurgulanmıştır. Fransa ahalisine “Fransa milleti”, İngiltere ahalisine “İngiliz milleti”, yeryüzünde ne kadar millet varsa “tâbî‘ bulunan ahâlîsine o devletin nâmına mensûb millet” denildiği belirtilmiştir. Bir dine bağlı olanların “ma‘lûmât-ı dinîyece” birbirinden farkı olmadığı gibi bir hükümdara tâbi olanların da “ma‘lûmât-ı mülkîye ve siyâsîyece” farklı olmadığı vurgulanmıştır. Şeriata göre hükümdara ve devlete bağlı olan kişilerin kardeş olduğu ifade edilmiş, hiçbir Müslümanın dini veya mezhebi ayrı olduğu için başkasını tahkir etmeye hakkı olmadığı; “Bir hükûmete tâbî‘ olanlara o hükûmetin milleti” ifadesi ile izah edilmiştir.¹⁶¹

Yazının devamında “vatan” tabiri ele alınmıştır. “Vatan ta‘bîri, adamın doğduğu ve içinde ta‘ayyüş ettiği memlekete itlâk olunduğu gibi insânların tâbî‘ olduğu devletin zîr-i hükmünde bulunan memâlik dahî o devlete tâbî‘ ‘umûm efrâdın vatanı olur” ifadeleri ile devletin elindeki toprak ve hükmettiği memleketlerin, o devlette yaşayanların vatanı olduğu söylenmiştir. Bu ikili tanımlama şekli ile vatan toprakları, doğulan topraklar ile “ecdâd ve akrabâlarımızın şeref-i milletin terakkîsi ârzûsuyla kanlarını dökerek fethettikleri mahall” ifadeleri ile anlatılmıştır. “Bizim memleketimiz dahî asâr-ı gayret-i ecdâd ile feth ve i‘mâr

¹⁶¹ Mümeyyiz, “Mukaddime-i Târîh”, Sayı 26, (13 Muharrem 1287, 15 Nisan 1870), s. 1-2. Ayrıca bkz. Ek 2.

olunarak ahlâfa ya'ni evlâdları olan bizlere yâdigâr olarak bırakılmış” denilerek bu uğurda “kanlı elbiseler ile defnedilen peder ve akrabâ kabîrlerini hâvî bulunmuş olmasından” kendi doğduğu topraklar kadar herkesin hükmedilen topraklara karşı vatandaşlık ve hemşerilik hisleri ile bağlı olması gerektiği söylenmiştir. Vatandaşlık hukuku ise, eşitlik ilkesi ile aktarılarak “Bilâ-istisnâ cümle memâlik-i ‘Osmânîye bizim asl toprağımız, memleketten farksız olarak vatanımızdır” ifadelerine yer verilmiştir.¹⁶²

Yazının devamında vatan, hükümet, hükümdar ve devlet tabirinin tanımı yapılmış ve tarihsel süreçleri anlatılmaya gayret edilmiştir. Buna göre kötü ahlakın iyi ahlaka dönüşebilmesi ve terbiyeye kavuşabilmesi için insanların birlikte yaşamaya ihtiyacı olduğu ifade edilmiştir. İnsanları sosyal bir topluluk olarak idare edecek birine ihtiyaç olduğu ve bu nedenle Allah’ın peygamberler gönderdiği söylenmiştir. Bir hükümetin “dünyâ ve siyâsîyenin”, “hukûk ve hudûdun icrâ ve muhâfazası için” insanları tabiiyeti altına alması gerektiği vurgulanmıştır. Hükümsüz yaşayan bir topluluğun “hayvan gibi yekdiğerini itlâfa” cesaret etmelerinin insanlık tarihinde mevcut olduğu hatırlatılmıştır. “Cem‘îyet-i beşerîye hâsıl olan mahallerde, o cem‘îyetin a‘zâsı bir araya gelerek içlerinden birini kendilerine re’îs intihâb” ettikleri belirtilerek “hükümdâr” tanımı yapılmıştır. Topluluğun âdet ve ahlâkına göre hareket etmek şartına göre belirledikleri reisin, o topluluktaki bireylerin hukukunu muhafaza ederek vatan ve milletin refahını sağlamak için hükümet kurduğu anlatılmıştır. Bu nedenle bir hükümet altında bulunanların, o hükümetin emirlerine itaat etmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Hükümet reisine “pâdişâh” denildiği, hükümet teşkilatını bizzat padişahın idare ettiği belirtilmiştir. Orta çağ devrinde çeşitli kavimlerde olduğu gibi Osmanlı’da da toplumun aldığı kararları bizzat padişahın yerine getirdiği ifade edilmiştir. Cihat durumunda dahi “askeri kendi kumândâları tahtına alarak ‘azîmet etmek gibi vezâ’ifi, bilâ-vâsıta icrâ ettikleri” vurgulanmış; ancak sonraları devlet dairelerinin büyümesi dolayısıyla “hukûk ve cinâyetin tedkîki” ve “şerî‘at ve kânûn ahkâmının cereyânı” gibi konuları halletmek için “vâlîler ve me’mûr-ı mahsûsalar ve divânlar ve meclîsler teşkil ve ta’yîn olunmuş” olduğu ifade ile “gazâ ve cihâd(ın) dahî rü’esâ ve ser-‘askerler vâsıtalarıyla icrâ olunduğu” vurgulanmıştır.¹⁶³

¹⁶² *Mümeyyiz*, “Bir Zât Tarafından Gönderilip (26) Numrolu Nüşhada Derc Olunan Mukaddime-i Târîh ‘Unvânlı Varakanın Mâ-ba’dıdır”, Sayı 32, (26 Safer 1287, 28 Mayıs 1870), s. 2.

¹⁶³ *Mümeyyiz*, “() Numrolu Nüşhada Muharrer Mukaddime-i Târîh’in Mâ-ba’dı”, Sayı 37, (2 Rebî‘ü’l-âhir 1287, 2 Temmuz 1870), s. 1-2.

Yazının devamında adalet ve hükümet ilişkisine değinilmiş; toplum saadetinin, hükümetin vazifesi olduğu ifade edildikten sonra adalet tesis edilemezse hükümetin yaşayamayacağı söylenmiştir. Toplum nasıl hükümete ihtiyaç duyuyorsa hükümetin de topluma ihtiyacı olduğu vurgulanmıştır. Hükümetin “teba’asının hukûkunu te’min için” memurlar istihdam etmesi, “vatan ve milletin” savunulması için asker beslemesi gerektiği ve “mevki’ müsâ’id ise kuvve-i bahrîye tedârikine” mecbur olduğu söylenmiştir. “Hidemât-ı ‘askerîyede bulunacaklar(ın) o vatanın evlâdı ve o hükûmete tâbî’ olmaları” nedeniyle de hükümet iktidarına bağlı bulunmaları gerektiği ifade edilmiştir. Askerlik bahsinden sonra vatandaşların görevleri bağlamında mali konulara dair vergi hususundan da söz edilmiştir.¹⁶⁴

Mümeyyiz’deki “Mukaddime-i Târîh” yazarı, yazı dizisinin ikinci yazısında “bir hizmet-i millîye maksadıyla yazmakta olduğumuz ma‘lûmât-ı târîhîye mukaddimesi” ifadeleri ile bu yazı dizisinin amacını belirtmişse de Osmanlı’nın ilk çocuk dergisinde yayınlanan bu dört ayrı tarih konulu yazıda vurgulananlar, Osmanlı’nın güncel tanımlamalarına tarihsel dayanak sunma amacıyla vatan, devlet, hükümdar kavramlarına yoğunlaşmıştır. Bir reise bağlı topraklar içerisinde yaşayanların dil, din ayrımı yapılmaksızın “millet” olarak tarif edilmesi gerektiği, eski zamanlarda toplulukların bir reisi olmadığı için düzenin bulunmadığı; Osmanlı milletinin, hükümdara bağlılığın Allah’ın emirlerinden birisi olduğu; vatan denilen toprakların ata mirası olarak sahip çıkılması gerektiği, Osmanlı tebaası altında yaşayan Hristiyan, Musevî gibi dini inancı farklı herkesin millet olarak tanınmasının şeriatın bir gereği olduğu ifadeleri ile tarihten alınan derslerle devlet, vatan, padişah ve millet tanımlarının olduğu görülmektedir.

Sadâkat dergisinde tarih konusu, Mümeyyiz’de olduğu gibi, millet olmanın gerekliliğinin, toplumun tarihsel gelişimi açısından ele alınması şeklinde aktarılmıştır. Her bireyin yaşamak için başka bir bireye ihtiyaç duyduğu, kimi yiyecek tedarik ederken kimisinin kıyafet diktiği, kimisinin mesken yaparken kimisinin ticaret yaptığı şeklinde açıklama yapılarak toplumların tarihsel süreçlerde birbirlerine olan ihtiyaçları aktarılmıştır. Bu yaklaşımda da “millet” tanımlaması yapılırken birbirine ihtiyaç duyan toplulukların bir arada yaşamaları gerektiğine dair tarihsel atıf yapılmıştır.¹⁶⁵

¹⁶⁴ *Mümeyyiz*, “37 Numrolu Nüshada Muharrer Mukaddime-i Târîh (Mâba’dı)”, Sayı 39, (8 Cemâziye’l-evvel 1287, 6 Ağustos 1870), s. 2.

¹⁶⁵ *Sadâkat*, “İnsân”, Sayı 3, (2 Rebî’ü’l-âhir 1292, 8 Mayıs 1875) s. 1-2.

Etfâl Dergisi'nde de millet ve vatan tarifleri yapılarak tarihsel içerik sunulmuştur. Bir baba ve oğul arasında geçen, büyüğün küçüğe verdiği öğütleri içeren diyalogda vatan, anne ve babaya benzetilmiştir. “İnsan, anasını babasını tanır da vatanını tanımaz olur mu?” ifadeleri ile birlikte aynı vatanda yaşayan “sâ’ir çocuklar ve büyüklerin”, “vatan kardeşi” veya “vatandâş” olduğu anlatılmıştır. Vatan, doğuran, giydiren, besleyen anneye benzetilmiş; bir toprakta doğup büyüüp ölenler “vatan kardeşi” olarak tarif edilmiştir. “Bir memlekette doğan adamlar kim olursa olsun dînine mezhebine bakılmaksızın hepsine vatan kardeşi, vatandâş derler” tanımlaması yapılmıştır. Osmanlı topraklarında yaşayan “vatandâş” terimi ile açıklanan bu yaklaşımın; “Sultân Osmân Hân”ın kurduğu devlette meskûn olan herkese “Osmanlı” denilmesi gerektiği şu şekilde izah edilmiştir:

“- Oğlum demin Osmanlıyım demiş idin, o nasıl şeydir?

- Osmanlı, bizim dediğimiz Osmanlı Devleti’ne tâbî‘ olduğum içindir.

- Osmanlı Devleti ne demektir?

- Ne demek olacak efendim, pâdişâhımızın en evvelkisi olan Sultân Osmân Hân’ın kurduğu devlettir. Bizde ne kadar pâdişâh varsa, hepsi onun evlâdıdır ve pâdişâhı tanıyıp onun memleketinde ev bark sâhibi olana da Osmanlı derler...”¹⁶⁶

Mümeyyiz örneğinde olduğu gibi Etfâl Dergisi de çocuklara, tarihsel atıflar kullanarak vatan ve millet tanımlaması yapma gayretindedir. Yazının devamında önceleri Konstantiniyye ismiyle bilinen İstanbul’un “dört yüz seneden beri pâdişâhlarımız burada oturdukları için” Pây-i taht, Asitane ve Der-sa’âdet” isimleri ile de anıldığı söylenmiş; bir bakıma İstanbul’un Türk-İslam tarihi için önemi, Osmanlı yurdunda yaşayan tüm insanların tâbi olduğu padişahın oturduğu yer anlamına geldiği vurgulanmıştır.¹⁶⁷

Âyîne, “Târîh” başlığı ile dokuz yazıdan oluşan bir yazı dizisi yayınlamıştır. Bu yazı dizisinde tarih, ilk defa bir çocuk dergisinde tanımlanmıştır. Bu tanımlama, “Târîh, insânların yaratıldıkları günden beri her türlü adetleriyle aralarında geçen vukû‘âtı bugüne gelinceye kadar haber veren ‘ilme derler” ifadeleri ile olmuştur. Tarih iki kısma ayrılmış; birine “târîh-i ‘umûmî”, diğerine “târîh-i husûsî” denilmiştir. Osmanlıların, Osmanlı milletini koruyabilmek için Osmanlı Tarihi’ni bilmesi gerektiği, “insân yukarıda söylediğimiz gibi en evvel kendi ‘ilm-i hâlini öğrenmeğe dînen mecbûr olduğu gibi milletini muhâfaza edebilmek için kendi

¹⁶⁶ Etfâl, “Baba Oğul”, Sayı 8, (7 Cemâziye’l-evvel 1292, 11 Haziran 1875), s. 1-2.

¹⁶⁷ Etfâl, “8 Numaradan Mâ-ba’d”, Sayı 9, (14 Cemâziye’l-evvel, 18 Haziran 1875), s. 1.

milletinin târîhini bilmelidir” ifadesi ile vurgulanmıştır. Osmanlı tarihinin başlangıcına geçmeden önce toplulukların nasıl meydana çıktığı ve milletlerin nasıl ilerlediğinden bahsetmek gerektiği ifade edilmiştir. “İnsanların Yeryüzüne İntişârı” başlığı ile Cenâb-ı Hakk’ın Hazret-i Âdem ile Havva’yı yaratması, onları yeryüzüne göndermesi ve ikisi arasındaki evlilikten Hâbil ve Kâbil isimlerinde iki çocuğun dünyaya gelmesi anlatısı aktarılmıştır. “O vakt bir batından bir erkek ve bir kız doğup ve kardeşlerinin de kendi ile doğmayan kız kardeşi ile evlenmesi câ’iz olduğundan” ifadesi ile Kâbil’in kendi ile doğan kız kardeşinin Hâbil’e verilmesine razı olmadığı anlatılmıştır. Bunun çözümü için Hz. Âdem’in, her iki kardeşin de kurban kesmesi, hangisinin kurbanı kabul olursa onun dediğinin olacağı aktarılmıştır. Hâbil’in kurbanının kabul edilmesine rağmen kıskanan Kâbil’in, eline bir taş alarak Hâbil’i katletmesi ve ardından kız kardeşini alarak Aden taraflarına kaçması anlatılmıştır. Hz. Âdem’in üçüncü oğlunun Hz. Nuh’a kadar gelen soyu hakkında Şît, Enoş, Kinan, Miha’il, Yâred, Hunûh (İdris), Metuşeh, Lamik sıralaması ile bilgi verilmiştir. Hz. Nuh ise, Tufan Olayı ile anlatılmıştır. “Hilkât-ı ‘Âdem’den bir rivâyete göre 1655 ve bir rivâyet-i âhire göre 2242 sene sonra tûfân zuhûr oldu” ifadelerinden sonra, bununla ilgili çok şey söylenmişse de genel olarak kabul gören hikayenin anlatılacağı söylenmiştir. Buna göre Allah’ın Hz. Nuh’a bir tufan olacağını bildirmesinden sonra Nuh’un gemi yapma süreci anlatılmıştır. Nuh’a karşı bir kavim olmasına rağmen Nuh’un “yüz zirâ‘ tûl ve elli zirâ‘ ‘arzında ve otuz zirâ‘ irtifâ‘ında” olan gemiyi inşa ettiği belirtilmiştir. Allah’ın “sen ve avrâdın ve oğulların ve onların avrâdlarıyla her cins hayvândan ikişer erkek ve ikişer dişi al, bende kırk gün¹⁶⁸ kırk gece yağmur yağdıracağımıdır. Yeryüzünde her ne kadar mahlûk var ise telef olacaktır ve şimşâd ağacından bir tâbût yapıp cesed-i ‘Âdem’i koyasın ve bir yıllık erzâk alsın” emri üzerine Hz. Nuh’un tufana hazırlandığı anlatılmıştır. Tufan’ın gerçekleşmesi ile suların kabardığı ve dağları aşığı, yeryüzünü yüz elli gün boyunca su kapladığı ifade edilmiştir. Cenâb-ı Hakk’ın beşinci ayda “Asyâ-i ‘Osmânîye’de Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki El-cezîre ta‘bîr olunan kıt‘ada” Ararat Dağı isminde bir dağ üzerinde bir ay durduğu ve ertesi ayın on beşinci günü gemisinin örtüsünü açan Hz. Nuh’un gemiden dışarı çıktığı ifade edilmiştir. “Hazret-i Nuh gemiye binerken kendi kavminden seksen kişi dahâ almış ve kendisine îmân eden Yafes ve Sam ve Ham nâm üç evlâdı dahî berâber bulunmuş idiyse de iş bu üç evlâddan başkaları kâmil helâk olduğu gibi kendisine îmân etmeyen Kenân yâhûd Yam nâm veledi gark-ı tûfân olarak helâk olmuştur” ifadelerinden sonra Hz. Nuh’un evlatlarıyla birlikte gemiden çıktıktan sonra seksen hanelik bir köy kurdukları anlatılmıştır. Altmış sene daha yaşayan Hz. Nuh öldükten

¹⁶⁸ *Âyîne*, “Târîh”, Sayı 19, (1 Rebî‘ü’l-evvel 1293, 27 Mart 1876), s. 1-3.

sonra insanlığın geride kalan Yafes, Sam ve Ham ile devam ettiği belirtilmiştir. Suriye ve Arap halkının Sam'dan; Mısır, Habeş, Zenci, Hint halkının Ham'dan geldiği, Yafes'in ise sekiz ayrı milletin atası olduğu söylenmiştir. Yasef'in ilk oğlunun isminin "Türk" olduğu şu şekilde anlatılmıştır: "Evlâd-ı Yasef'in birincisi Türk ismindedir ki Asyâ-yı vustâda (Asya Gölü) civârında iskân eyledi ve Türkler ile Tatar vesâ'ir bu nev' kabîleler ondan zuhûr etti."¹⁶⁹

Yazının devamında Yafes'in diğer evlatlarının dağıldığı coğrafya hakkında bilgi verilmiş ve daha sonra "Türkler" başlığı açılmıştır. Yafes'in en büyük oğlu Türk ile üçüncü oğlu Magu'nun bir müddet Erzurum civarında Anun Dağı, Altı Ay Dağı, Ak Dağ denilen dağlarda ikamet ettikten sonra Asya'ya gidip doğrudan doğruya doğu taraflarına yayıldıkları, burada birinin Türkistan diğerinin Moğolistan yani Tataristan isimleri ile anıldıkları anlatılmıştır. Türklerin imar ettikleri bu iki kıtada zamanla çoğalmasından dolayı tekrar etrafa dağılmaya mecbur olduklarından söz edilmiş, en çok batı tarafına doğru çekildikleri, İslam'ın ortaya çıkışından sonra en fazla batıya yönelmiş olanların İslam ile tanışıp doğu uçlarına kadar İslâmîyet'i kabul ettikleri ifade edilmiştir. İçlerinden Fahreddin er-Râzî ve Farabi gibi çok büyük alimler yetiştirip İslâm'a hizmet ettiklerinden bahsedilmiştir. Türklerin Mısır'da Yeni Tolun (Tolunoğulları), Hışîdî (İhşidiler), Bahriye (Kölemenler), Acemistan'da Selçuk, Atabey, Hârizm, (جوہانی); Afgan ve Hindistan'da Gaznevî; Anadolu'da Selçuk-i Rûm, Atabey-i Rûm, Ak Koyunlu, Kara Koyunlu, Dulkadirîye gibi bir çok devlet kurdukları ifade edilmiştir. Nihayetinde "Zuhûr-ı Devlet-i 'Osmânîye" kısmına gelerek Türklerin Anadolu'ya nasıl göç ettikleri izah edilmeye çalışılmıştır. Buna göre hicretten dört yüz yetmiş sene sonra Selçuk kabilesinin, Türkistan'dan çıkıp batıya doğru Acemistan'a geldiği sırada Osmanlıların ataları olan Kayıhan kabilesinin de göç ettiği ifade edilmiştir. Gazne devletinin toprağına gelince Türklerin, "Türk pâdişâhı olan" Sultan Mahmud'un hükmettiği yerlerden olan "Sulh" taraflarındaki "Mahan" denilen kasabaya göç ettikleri anlatılmıştır. Moğol Padişahı Cengiz Han'ın Türk padişahlarından olan ve Harezmi'de saltanat eden Sultan Kutbeddin üzerine sefer açıp galip geldiği ve önüne gelen memleketleri harap ettiği sırada Türklerin batıya göçünün başladığı "hicretin 617 senesine tesâdüf eder Kayıhân kabîlesi de Cengiz'in hükmü altına geçmemek için tahmînen elli bin kadar gerek kendi 'aşîreti ve gerek Oğuz ve Tatarlardan 'ibâret olan teba'asıyla Acemistân'a göç ettiler" ifadeleri ile aktarılmıştır. Bir müddet sonra Cengiz Han'ın askerlerinin Acemistan bölgesine de gelmesiyle de Ermenistan bölgesinden "Van Gölü'nün güneyinde bulunan "Ahlat" kasabasına yerleştikleri anlatılmıştır. Yedi yıl kaldıkları

¹⁶⁹ Âyîne, "Yazmakta Olduğumuz Târihten Mâ-ba'd", Sayı 20, (7 Rebî'ü'l-evvel 1293, 2 Nisan 1876), s. 1-3.

bu bölgeden de Tatar askerleri nedeniyle çaresizce Erzincan taraflarına çekildikleri söylenmiştir. Cengiz Han'ın ölmesi üzerine, göç ettikleri topraklara geri gitmek için doğuya yönelmişken “Fırat Irmağı üzerindeki Ca'ber Geçidi'ni geçerken ser-dârları olan Süleyman Bey atıyla yuvarlanıp” ölünce oğulları Sungur Tekin ve Gündoğdu'nun yola devam ettikleri; ancak Ertuğrul ve Dündar'ın aşiret halkı ile Erzurum taraflarına gittikleri söylenmiştir. Pasin Ovası'nda Sürmeli Çukur'da bir müddet kaldıktan sonra Ertuğrul Bey'in, Konya'da hükümet eden Sultan Alaeddin'e, oğlu Savcı Bey'i gönderip halkına bir yer vermesini istemesi; bir müddet sonra da kendisinin bizzat Sultan Alaeddin ile görüşmek üzere Konya'ya gitmesi anlatılmıştır.¹⁷⁰

Tatarların Sultan Alaeddin'e karşı saldırdıkları sırada Sultan'ın kendi tebaasından olanların Tatarlar tarafına geçmesine rağmen Ertuğrul Bey ve halkının Sultan tarafında yer alarak yardım etmesi Ertuğrul Bey'in “mertliği iktizâsınca” olduğu şeklinde ifade edilmiştir. Bu yardımın sonucu olarak Sultan Alaeddin'in Tatarları yendiği ve “erlik meydânında kahramânlığı bi'z-zât görüldüğünden” Ertuğrul Bey'e Söğüt kasabasının yaylak ve kışlak olarak verildiği ifade edilmiştir. “Târihcilerin beyân ettiğine göre Ertuğrul Bey'in kabilesi o vakt tahmînen iki bin kişiden ‘ibâret imiş” ifadelerinden sonra Ertuğrul Bey'in doksan yaşından fazla yaşı müddetince Selçuklu'ya itaat ettiği, “altı yüz seksen sene-i hicrîyesinde” vefat edince üç oğlundan (Osman, Gündüz ve Savcı) Osman Bey'in kabile reisi olduğu söylenmiştir. Selçukluların etrafında bulunan derebeyleri, Selçuklu'yu paylaşmaya dış biledikleri halde Osman Bey'in, babası Ertuğrul Bey'in sözünü dinleyerek “velî-ni‘metine ihâneti” düşünmemiş olduğu ve 19 sene müddetince “İstanbul İmparatorluğu'nun taht-ı idâresinde bulunan mahallerin fütûhâtına hasr-ı himmetiyle hayli yerler feth” etmekle beraber Selçuklu'ya itaat halinden vazgeçmediği vurgulanmıştır. Tatarların başka bir hücumu ile Sultan Alaeddin yenilince, Selçuklu enkazının derebeyleri tarafından kapışıldığı sırada Osman Bey'in, fethettiği topraklardaki hükümdarlığını, adına hutbe okutarak “altı yüz doksan dokuz sene-yi hicrîyesinde” ilan ettiği söylenmiş ve “işte el-yevm hâmi-i İslâmîyet olmak şartıyla pâ-y-dâr olan Osmanlı saltanâtının temelini muşârün-ileyh hazretleri kurdu” ifadeleri kullanılmıştır. Osman Bey'in 27 sene boyunca “cihâd ve gazâdan” bir an vazgeçmeksizin “gâh bi'z-zât

¹⁷⁰ *Âyîne*, “Yazmakta Olduğumuz Târîh-i ‘Osmânî’den Mâ-ba‘d”, Sayı 21, (14 Rebî‘ü'l-evvel 1293, 9 Nisan 1876), s. 1-2.

giderek ve gâh oğlu ve velî-‘ahdî Orhân Gâzî hazretlerini ve nâm-darân-ı İslâm’dan ba’zı dilâverleri firkalarla etrâfa göndererek” toprakları genişlettiği anlatılmıştır.¹⁷¹

Orhan Gazi’nin Bursa’nın fethi sırasında babasının hastalığını öğrenince hemen babasını yanına geri döndüğünü; hasta yatağında iken Osman Bey’in kendisine “nutk-ı nasîhat” ettiği ifade edilmiştir. Bu göre Osman Bey oğlu Orhan Gazi’ye Cihat Kılıcı’nı elinden bırakmamasını, adil ve insafî gözetip reaya ve halka zulmetmemesini, “erbâb-ı kemâle” ikram ve hürmet etmesini, “şer’î şerîfe” kemaliyle uymasını, ehline riayet eylemesini, asker ve mal zenginliği ile mağrur olmamasını, halka “lütûf ve ihsân ederek” onları bir arada tutmaya gayret etmesini nasihat etmiştir. Orhan Gazi’nin Osmanlı hükümdarı olmasını ardından fethettiği topraklar (Karasi, Hüdavendigâr, Kocaeli, Karahisar sancakları) hakkında bilgi verilmiştir. Bunun yanı sıra dönemin meşhur gazileri olarak Orhan Gazi’nin kayınpederi Şeyh Edebâli, Tursun Fakîh, Gazi Köse Mihal, Akçakoca, Konur Alp, Saltık Alp, Samsa Çavuş isimleri sayılmıştır. Ayrıca Tursun Fakîh’in Şey Edebâli’nin akrabası olduğu ve Sultan Osman Han namına Karacahisar’ı ele geçiren kişi olduğu bilgisi verilmiştir. İlave bir notla da “Alp” tabirinin “Türk” lisanında kahraman demek olduğu yazılmıştır.¹⁷²

Devam yazısında, “Sultân Orhân Hân” başlığı altında Osmanlı padişahlarından ikincisi olan Osman Gazi’nin “626 sene-i hicrîyede” Osmanlı tahtına oturduğu belirtilmiştir. Kardeşleri ile arasında toprak konusunda küçük tartışmalar yaşandığı; ancak bunların yatıştırıldığı ifade edilmiştir. Ağabeyi Alaeddin’i vezir yaparak civarda bulunan toprakları fethetmeye başladığı anlatılmıştır. Orhan Gazi zamanında askerliğe düzen getirildiği, “yeniçeri ve sipâhî ‘unvânı altında” piyade ve süvari iki takım asker oluşturulduğu; askerlerin halktan farklı olduğunu belirtmek için onlara özel elbiselerin yaptırıldığı; bunların başlarına da Onbaşı, Yüzbaşı ve Binbaşı gibi subayların getirildiği anlatılmıştır. Buna ilaveten Türk askerlerinin kuvvet ve etkisi azalmamak şartıyla Hristiyan çocuklarından birkaç senede bir kere devşirme yoluyla çocuklar alındığı, bu çocukları asker okullarında talim ve terbiye ederek bir devşirme askerî sınıfı daha oluşturulduğu ifade edilmiştir. Orhan Gazi’nin, Hüdavendigâr sancağına bağlı olan Bursa şehrini imar ederek burayı saltanatın başkenti yaptığı ilave edilmiştir. Orhan Gazi’nin birçok fetihlerinden sonra İstanbul’u ele geçirmek istediği, İstanbul’un fethi için hazırlıklar yaptığı,

¹⁷¹ *Âyîne*, “Yazmakta Olduğumuz Târîh-i ‘Osmânî’den Mâ-ba’d”, Sayı 22, (21 Rebî’ü’l-evvel 1293, 16 Nisan 1876), s. 2-3.

¹⁷² *Âyîne*, “Yazmakta Olduğumuz Târîh-i ‘Osmânî’den Mâ-ba’d”, Sayı 23, (27 Rebî’ü’l-evvel 1293, 22 Nisan 1876), s. 2-3.

hatta bir ara sadece bunun için bir donanma oluşturmaya başladığı; ancak “İstanbul’da hükûmet eden Kral’ın kızını pâdişâha teklîf etmekle” arada bir ittifak ortaya çıktığı ifade edilmiştir.¹⁷³

Gazi Evrenos Bey, Hacı İlbey, Ecebey ve Gazi Fazıl’ın Rumeli’de Gelibolu tarafına geçtikleri; bu bölgede fetihler gerçekleştiren Gazi Süleyman Paşa’nın attan düşerek vefat etmesinden sonra Orhan Bey’in çok etkilendiği ve “761 sene-i hicrîyesinde” vefat ettiği anlatılarak tahta Sultan Murad Hüdavendigâr’ın geçtiği aktarılmıştır. Orhan Bey’in fethettiği topraklarda halkın temel ihtiyaçlarını karşılamak için hastane, yol gibi temel gereksinimler için birçok şehri imar ettiği vurgulanmış ve Orhan Bey zamanında fethedilen topraklarda yaptırdığı kale ve hisarlardan örnek verilerek şehir imarına Orhan Gazi’nin verdiği önem aktarılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra Davud-i Kayseri, Taceddin el-Kürdî, Alaeddin Ecsed, Çandarlı Kara Halil, Muhsin-i Kayseri gibi dönemin alimleri sıralanmıştır.¹⁷⁴

Osmanlı padişahlarının üçüncüsü olarak tahta geçer geçmez Sultan Murad Han’ın, Rumeli tarafına yönelmişse de Konya ve Ankara’da ikamet eden Karamanoğulları’nın, “Hıristiyan hükümdârları ile birleşerek” Osmanlı’ya saldırması sonrasında, “ulemâ-i İslâm’dan bi’l-istiftâ aldıkları müsâ’ade-i şer’îye üzerine” Rumeli ordusunu Hacı İlbey ve Evrenos beylere bırakarak Gelibolu’dan Anadolu’ya geçmiş olduğu anlatılmıştır. Sultan Murad’ın önce Ankara’yı kuşattığı; ancak Ankara’da bulunan ahilerin iki padişah arasında kan dökülmesini istemedikleri için kaleyi teslim ettikleri ifade edilmiştir. Sultan Murad’ın Ankara’yı bu şekilde zapt edip kışı da Bursa’da geçirdikten sonra topladığı Osmanlı askeri ile tekrar Rumeli’ye geçip seraskerliğe lalası Şahin Bey’i, donanmayı tertip etmek için de Halil Efendi’yi tayin ettiği açıklanmıştır. Halil Efendi’nin, Bursa kadısı olup daha sonra veziriazam olarak görev yaptıktan sonra “Hayreddin Paşa” ismiyle şöhrete kavuşmuş olduğu eklenmiştir. Sultan Murad’ın, Hacı İlbey ve Evrenos ile birlikte Çorlu üzerine yürüyüp kaleyi fethettikten sonra Hacı İlbey’in Dimetoka ve Burgaz’ı; Evrenos Bey’in Keşan, İpsala ve Malkara’yı fethettiği ifade edilmiştir. Beylerbeyi Lala Şahin Paşa’nın Edirne üzerine sefere çıkması ve Edirne’nin fethedilmesi anlatılmıştır. Babaeski’den sonra Lala Şahin Paşa’nın Filibe ve civarını, Evrenos Bey’in Manastır ve Siroz taraflarını fethettiği anlatıldıktan sonra Sultan Murad’ın Anadolu’da Biga’yı zaptı anlatılmıştır. Türklerin Rumeli’de ilerlemesinin önüne

¹⁷³ *Âyîne*, “Yazmakta Olduğumuz Târih-i ‘Osmânî’den Mâ-ba’d, Sultân Orhân Hân”, Sayı 24, (5 Rebî’ü’l-âhir 1293, 30 Nisan 1876), s. 2-3.

¹⁷⁴ *Âyîne*, “Yazmakta Olduğumuz Târih-i ‘Osmânî’den Mâ-ba’d, Sultân Orhân Hân”, Sayı 25, (20 Rebî’ü’l-âhir 1293, 15 Mayıs 1876), s. 1-2.

geçmek için Filibe Kalesi'ni Osmanlı'ya teslim eden Filibe Hakimi'nin Sırp Kralı, Eflak ve Boğdan beylerini İslâm aleyhine tahrik ederek birleşik bir ordu oluşturduğu aktarılmış; bu ordunun Meriç Nehri'ne kadar ilerlemesi ile Lala Şahin Paşa'nın emri ile Hacı İlbey'in bir gece baskını ile bu Hıristiyan ordusunu bozguna uğrattığı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Hacı İlbey karşıdan gördüğü o koca orduyu, gece üzerlerine varmakla perîşân etmeyi göze kestirmesiyle geldiğini göstermeksizin geceyi bulup tertîbi üzere üç dört taraftan birden hücum ve a'dâyı telef etmeye koyulmalarıyla mütteliklerin neye uğradıklarını şaşırıp ateşe düşmüş yılan gibi kimi nehre kimi dağa can atıp bu sebeble ekserisi nehirde boğulmuşlardır. Üç dört sâ'at zarfında mazhar olunan iş bu muzafferîyet-i kâminden pek ziyâde ganâ'im alındığından ordu mahalli bir aralık Sırb Sındığı diye yâd olunmuştur.”¹⁷⁵

Sultan Murad'ın Rumeli'deki galibiyetinin şöhreti nedeniyle Aydos, Kırkabad, Süzebolu ve Hayrabolu'nun savaş yapmadan teslim olduğu ifade edilmiştir. Kırkkilise, Pınarhisar ve Vize'nin yine muharebe ile ele geçtiği, Sofya taraflarına kadar hakimiyet kurulduğu ifade edilmiştir. Bizzat Sultan Murad'ın Köstendil üzerine giderek orada oradaki Bulgar Beyi'nin kendisine itaat etmesini sağladığı anlatılmıştır. Hayreddin Paşa, Evrenos Bey ve Lala Şahin Paşa'nın Balkanlar bölgesine taarruz ederek yeni topraklar elde ettiği; aynı dönemde Anadolu'da Kütahya, Simav, Eğirigöz, Tavşanlı, Isparta, Karaağaç'ın ele geçirilmesinden söz edilmiştir. Sultan Murad'ın, bu fetihlerle uğraşırken “Bursa'da babasının tahtına geçmek hevesine düşmüş olan Şehzâde Savcı Bey”in isyanını bastırması olduğu ve sonra da “Karamanoğlu'nun haddi(nin) bildirilmiş” olduğu ifade edilmiştir. Bundan sonra “Şöhret-i Şâyi'ası Dillerde Destân Olmuş” olan “Kosova Melhâme-i Kübrâsı”ndan bahsedilmiştir. Sırp Kralı Lazar'ın Hıristiyan ülkeleriyle ittifak ederek taarruza geçeceğinin öğrenilmesi üzerine iki ordunun Kosova sahrasında karşılaştığı; Hıristiyan ordusunun iki kat fazla olmasına rağmen mağlup edildiği ifade edilmiştir. “Koca Gâzî Sultân”ın savaş meydanını dolaşıp karargahına geldiğinde “bir şahs-ı hilekârın hançer-i gaddarıyla şehîd” olduğu aktarılmıştır. Sultan Murad'ın 65 yaşında şehit olduğu ve saltanat müddetinin 31 sene sürdüğü aktarılıp Yıldırım Bayezid'in, kardeşi Yakup Çelebi'yi öldürüp tahta geçtiği yazılmıştır. Osmanlı padişahlarında kardeşini öldürmek geleneğinin bu olaydan sonra başladığı bilgisi ile Sultan Murad

¹⁷⁵ *Âyîne*, “Yazmakta Olduğumuz Târîh-i ‘Osmânî’den Mâ-ba‘d, Hüdâvendigâr Gâzî Murâd Hân”, Sayı 27, (4 Cemâziye'l-evvel 1293, 28 Mayıs 1876), s. 2-3.

dönemindeki zamanın meşhur alimleri olarak Cemaleddin Aksarayî, Kadı Mahmud ve Burhaneddin'den bahsedilmiştir.¹⁷⁶

Âyîne dergisi, Osmanlı Tarihi'ne dair yazı dizisine Sultan Murad Hüdâvendigar'dan sonra devam etmemiştir. Toplam dokuz sayı devam eden yazı dizisine Âdem ile Havva'dan başlanmış; 1389 yılında Osmanlı tahtına Yıldırım Bayezid'in geçmesine kadar olan dönem ele alınmıştır. Bir çocuk dergisinde çıkan ilk müstakil tarih metninde, ilk kez tarih bilimi, bir ilim olarak değerlendirilmiştir.

Metin, genel olarak çocuklara hitap eden bir dilde değildir; yetişkinlere yönelik ifadelerle (özellikle Osmanlı dönemi için) fetihler tarihi anlatılmıştır. İnsanlığın ortaya çıkışı geleneksel bir anlatımla aktarılmıştır. İslâm için cihat ve gazâ kavramları metinde sık vurgulanan bir yaklaşım olmuştur.

Bu yazı dizisinde zamandizine önem verilmiştir. İnsanoğlunun ortaya çıkışı "Cenâb-ı Hakk'ın Hazret-i Âdem ile Havvâ'yı yaratması, onları yeryüzüne göndermesi" biçimde ele alınmıştır. "O vakt bir batından bir erkek ve bir kız doğup ve kardeşlerinin de kendi ile doğmayan kız kardeşi ile evlenmesi câ'iz olduğundan" vurgusu ile insanların topluluk olmaya başladıkları anlatılmıştır. "Nuh Tûfânî" ayrıntıları ile ele alınmış; Hz. Nuh'un oğlu Yasef'in ilk oğlunun "Türk" olduğu, bu kişinin de Orta Asya'da Türklerin ve Tatarların atası olduğu ifade edilmiştir. Türklerin İslâmiyet ile tanışıp batıya yöneldikleri, Mısır'da ilk Türk-İslâm devletlerini kurdukları anlatılmıştır. Osmanlıların atalarının "Kayihân Kabîlesi"nden geldiği, Moğol Hükümdarı Cengiz Han'ın taarruzları neticesinde batıya doğru göç ederek "Selçûk-i Rum"a geldikleri, Cengiz Han'ın ölmesi üzerine tekrar doğuya doğru göç etmek istemişlerse de dört kardeş arasından Ertuğrul ve Dündar'ın geri dönerek Anadolu Selçuklu Devleti Hükümdarı Alâeddin Keykubat'ın safalarına katıldığı, Tatar saldırısında Ertuğrul Bey'in mert bir şekilde Sultan Alâeddin safında kalarak savaştığı için Sultan'ın Ertuğrul Bey'e Söğüt kasabasını verdiği anlatılmıştır. Bu silsile ile Osmanlı'nın Anadolu'ya yerleşmesi kronolojik olarak aktarılmıştır. Ertuğrul Gazi'den Osman Bey'e, Osman Bey'den Orhan Gazi'ye, Orhan Gazi'den Murad Hüdâvendigâr'a ve Yıldırım Bayezid'e kadar geçen olaylar yine belli bir kronoloji esasına göre ele alınmıştır.

¹⁷⁶ *Âyîne*, "Osmanlı Târîhinden Mâ-ba'd", Sayı 28, (1 Cemâziye'l-âhir 1293, 24 Haziran 1876), s. 3-4.

Türklük, bir soydan gelen millet olarak ele alınmışsa da İslam dini ile birlikte Türk-İslam yaklaşımı sergilenmiştir. Ancak “Alp” tabirinin Türk dilinde “kahramân” olduğunun belirtilmesi, Rumeli’nin fethi esnasında ilk Türk akıncıları olan Evrenos, İlbey, Ecebey gibi beyler üzerinde önemle durularak anlatılması örneklerinde görüldüğü gibi Türklük vurgusu, önemli derecededir. Sultan Murad’ın Ankara’yı kuşattığı; ancak Ankara’da bulunan ahilerin iki kardeş arasında kan dökülmemesini istedikleri, yine aynı nedenle vurgulanmıştır.

Sultan Orhan zamanındaki askeri yenilikler, metinde vurgulanan bir diğer konudur, askerlik sistemine bir düzen getirdiği ifade edilmiştir. Ancak mevcuttaki askerî ve sosyolojik kozmopolit bir Osmanlı yapısının nedenlerini açıklar şekilde, “Türk askerlerinin kuvvet ve etkisi azalmamak şartıyla” ifadeleri ile “devşirme” usulü izah edilmiştir.

Ayrıntılı içerik verilmese de gerek ilk Türk-İslâm devletleri, gerekse Anadolu’da kurulan ilk Türk devletleri anlatılırken dönemin alimlerinin isimleri yâd edilmiştir. Bu anımsatma, medeniyete Türklerin katkıları bağlamında ele alınmıştır. Fethedilen toprakların imar edildiği ayrıca vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra Sırp Sındığı, Kosova gibi Haçlı Seferleri’ne karşı kazanılan zaferler, destansı anlatımla aktarılmıştır.

Tüm bu yönleri ile Âyîne’deki tarih dizi yazısı, insanlığın varlığı ile başlayan kronolojik esaslı, Türk soyunu esas alan, İslam değer ve gerekliliklerine bağlı, medeniyete katkılar sunmuş bir Osmanlı toplum tarihini yansıtmaktadır.

Tarihin değerler eğitimi açısından ise Ertuğrul Bey’in kendisi ve ailesinin barınmasına müsaade eden Sultan Alâeddin’i Tatar saldırılarında yalnız bırakmayıp mert bir davranış sergilediği; yine doksan yaşından fazla yaşayan Ertuğrul Bey’in, kendisine iyilik yapan Sultan Alâeddin’e hayatta kaldığı müddetçe bağlı kaldığı, ona ihanet etmediği anlatılmış; mertlik ve iyilik yapana bağlılık değeri aktarılmıştır. Benzer bir şekilde Osman Bey’in hasta yatağında iken oğlu Orhan Gazi’ye nasihati üzerinden ümmet ve millet savunuculuğu, adalet duygusu, iş ehline saygı, dine bağlılık, kendini üstün ve büyük görmeme, eli açık olma ve büyüğe saygı değerleri aktarılmıştır.

Nihaî olarak Âyîne dergisindeki yazı dizisi, soyundan geldiği atalarının tavır ve davranışlarından gurur duyma, zaferlerinden onur duyma, farklı unsurlardaki yaşadığı toplumun geçmişi öğrenme; yazı dizinin başında da belirtildiği üzere Türklük, Müslümanlık,

Osmanlılık ve medeniyete katkı bağlamında “milletini muhâfaza edebilmek için kendi milletinin târîhini bilme” esasına dayalıdır.

Arkadaş Dergisi, “Tarih, vuku bulan bir şeye vakit tayin etmeye derler” ifadeleri ile tarih tanımını yapmıştır. Hicrî ve miladi takvim arasındaki farkı çocuklara öğreten, eski zamanlarda olan şeylerin daha sonra bilinmesi için bir kitaba kaydedilmesini sağlayan şeyi, tarih olarak açıklamış; “o kitâba dahî târîh derler” ifadesini kullanmıştır. Geçmişte meydana gelmiş olayların, tarihi bazı dönemlere ayırmamıza neden olduğu açıklanmış; tarih, “Târîh-i evvel”, “Târîh-i vustâ” ve “Târîh-i âhirî” olarak üç kısma ayrılmıştır. Târîh-i Evvel’in Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e kadar geçen süreyi; Târîh-i Vustâ’nın Hz. Muhammed’in vefatından İstanbul’un fethine kadar geçen süreyi; Târîh-i Âhir’in ise İstanbul’un fethinden mevcut zamana kadar geçen süreyi içine aldığı ifade edilmiştir. Hicret konusunda “Araplar o günü târîh ta’yîn ettiklerinden”, “bizim târîhimiz de el-ân bu târîhtir” ifadeleri ile hicrî tarih açıklaması ve tarih dönemlendirmesinin tarzı, tarih yaklaşımını gözler önüne sermiştir.¹⁷⁷

3.2. Mutlakiyet Dönemi

İnsanlığın yeryüzüne gelişi konusuna değinen Bağçe Dergisi, konu hakkında ileri sürülen farklı bir görüşü ele almıştır. Buna göre bazı filozofların aktardığına göre Nuh Tufanı’ndan önce yeryüzünde sadece bitkilerin ve hayvanların bulunduğu, insanlığın var olduğunu kanıtlayan bir kemik parçası ya da insan ürünü bulunmadığı, bu nedenle de insanlığın var oluşunun tufandan sonrasına tarihlendiği görüşü aktarılmıştır.¹⁷⁸ Büyük Tufan’dan sonra çeşitli yerlerde küçük tufanların olmaya devam ettiği, su basan yerlerin, bir müddet sonra su çekilmeleri ile dağların ve karaların meydana çıkmaya devam ettiği ifade edilmiştir. Bunu anlamak için “jiolojya fennini” bilmek gerektiği eklenmiştir.¹⁷⁹

Dergide “Biz” başlığı ile yayınlanan yazıya, Avrupalıların “Bir kaba kahramân diye tavsîf ettikleri Türkler miyiz?” sorusuna, Türklerin “bir kaba kahramân mı” yoksa “dünyâya ‘ulûm ve sanâyi’ ve medenîyet bahşeden bir kavim midir?” şeklinde soru sorarak başlanmıştır. Çin’in kuzeyindeki Maveraü’n-nehir’de meskûn olan Türklerin “Evlâd-ı Yafes’ten” olduğu vurgulanmış; Avar, Bulgar ve Türklerin aynı soydan geldiği ifade edilmiş; İskitlerin ayrı bir

¹⁷⁷ Arkadaş, “Ufak Tefek Ma’lûmât-ı Târîh”, Sayı 8, (10 Zi’l-kâde 1293, 27 Kasım 1876), s. 4.

¹⁷⁸ Nihal, “Ba’zı Ma’lûmât-ı Muhtasara”, *Bağçe*, Sayı 2, (26 Zi’l-kâde 1297, 30 Ekim 1880), (s. 11), s. 3.

¹⁷⁹ Nihal, “Ma’lûmât-ı Muhtasara”, *Bağçe*, Sayı 3, (2 Zi’l-hicce 1297, 5 Kasım 1880), (s. 20-21) s. 4-5.

kavim oldukları söylenmiştir. “Türk” kelimesinin nereden geldiğine dair birçok rivayet varsa da Çin tarihçilerinin yazdığına göre Türklerin birinci hükümdarının isminin “Türk” olduğu ifade edilmiştir. Türklerin buldukları yeri bırakarak Anadolu, Mısır ve Rumeli’ye yayıldıkları; Gazne, Selçuklu, Osmanlı gibi birçok devlet kurdukları anlatılmış; Macarların Türklerden gelen bir kavim olduğu anlatılmıştır. İngiliz alimleri arasında olan ve Eflatun hakkında yazdığı eserle bilinen Mister Peli’nin “dünyaya ‘ulûm ve sanâyi’ ve medenîyet ve tehzîb veren kavim Türklerdir” dediği aktarılmıştır. Aynı esere dayalı olarak hayvanların ehlileştirilmesi, madenlerin kullanılması gibi yenilikleri dünyaya yayan kavimlerin birincisinin Türkler olduğu, Türklerin “İslâm’la müşerref olduktan sonra” da ilim dünyasına katkı sundukları anlatılmıştır. “Mu’allim-i Sâni lakabını kazanmış olan” Farabi’nin Türk olduğu; Yunanlıların Hipokrat ve Aristo’dan bahsettiği ancak “Türklerden bir İbn-i Sina yetişti ki” ifadesi ile İbn-i Sina’nın kanunlarının halen dünyanın her tarafında kullanıldığından söz edilmiştir. Tercüme yolu ile öğrendikleri Arapça eserleri kullanan Avrupa medeniyetinin bilimlerini geliştirdikleri ve Türk ulemasının eskiden “meşhûr olan lisân-ı ‘Arabî” ile yazılmasından dolayı bu Arapça eserlerin Türklerin olduğu yazılmıştır. Ayrıca Avrupalıların bu eserleri tercüme ederek faydalanır iken mevcutta Osmanlı’nın bundan faydalanmıyor olması eleştirilmiştir. Ebu İshak ve Cevherî’den bahsedildikten sonra “Bugün kendimize bakalım, biz Avrupalılardan gerideyiz” ifadeleri kullanılmıştır.¹⁸⁰

“Târîh-i hicretin yedinci asrında” Türk aşiret Reisi “Süleyman Kaya Alp”in göç ederek bir müddet Ermenistan tarafında kaldığı, bir müddet sonra oğlu Ertuğrul Bey’in reis olduğu ifade edilmiştir. Moğolların, Konya’da ikamet eden “Selâtin-i Selçûkîye” üzerine saldırması ve Sultan Alâeddin’i mağlup edecek hale getirdiği esnada Ertuğrul Bey’in “halkıyla yetişip Moğolları târumâr ve mağlûb” ettiğinden bahsedilmiştir. Sultan Alâeddin’in bunun üzerine Ertuğrul Bey’e Domaniç, Söğüt ve Eskişehir’i verdiği aktarılmıştır. Osman Bey’in Söğüt’te dünyaya geldiği, gençliğinde çeşitli savaflara katılarak çeşitli toprakları ele geçirdiği yazılmıştır. Osman Bey’in ele geçirdiği toprakları, bağlı bulunduğu Sultan Alâeddin’e vermek istemişse de onun kabul etmediği; ancak Selçuk devletinin yıkılması ile Osman Bey’in “i’lân-ı istiklâl” eylediği ifade edilmiştir. Osman Bey, bağımsızlığını ilan ettiğinde kendisi gibi birçok kabilenin devlet kurduğu, bunların içinde en küçük olanının Osmanlılar olduğu; ancak bir müddet sonra Orhan Gazi ve Murad Hüdavendigâr sayesinde en güçlü hale Osmanlıların geldiği açıklanmıştır. İlk dört Osmanlı padişahı zamanında şehir imarları yapıldığı, sosyal düzen için

¹⁸⁰ Nihal, “Biz”, *Bağçe*, Sayı 4, (9 Zi’l-hicce 1297, 12 Kasım 1880), (s. 28-30), s. 4-6.

kanunlar çıkarıldığı, eğitime önem verildiği, birçok âlim yetiştirildiği ifade edilmiştir. Bu alimler arasında Muhlis Paşa, Aşık Paşa, “Emîr Sultân” denilen “Şeyh Şemseddin Buhâri” ve Kara Davud sayılmıştır. “Bu kadar ‘ulemâ fazla da, kahramanlıkla mı zuhûr etti?” sorusu sorularak Osmanlı tarihinin ilk sayfalarının Osmanlı adaleti sayfaları ile dolu olduğu söylenmiş, “civâr bulunan milel-i sâ’ire hükümetlerinin memnûniyetle Osmanlı tâbî‘yetini kabûl ettikleri” vurgulanmıştır. Timur saldırılarının Osmanlı’yı zor duruma soktuğu, “Timurleng eline esîr düşüp terk-i hayât etmiş olan Yıldırım Bayezid’den sonra” oğulları arasında taht kavgası çıktığı için Osmanlı’nın on bir sene padişahsız kaldığı ifade edilmiştir. En sonunda “Mehmed Çelebi(nin) karındaşlarına galebe ederek” tekrar padişah olduğu ve imar işlerinin kaldığı yerden devam ettiği aktarılmıştır. “Fâtih Sultân Mehmed Hân”ın İstanbul’un fethinden sonra yalnız İstanbul’da 10 adet cami ile medrese ve mektepler yaptırdığı ilave edilmiştir. “Bayezid-i Sâni” zamanında da “ma‘ârif ve sanâyi”nin oldukça geliştiği, köprü ve binalar yapıldığı anlatılmıştır. Dönemin önemli alimleri arasında Molla Gürâni, Akşemseddin, Müeyyidzâde Kara Yakub, Tacizâde Sâdi, Molla İdris, Molla Hüsrev, Şeyh Vefa, Şeyh Sinan Paşa ve Molla Fenari isimleri sayılmıştır. Osmanlıların “bir an muhârebeden hâli kalmadıkları hâlde bu kadar ‘âlim yetiştirip âsâr ile kütübhâneler” doldurdıkları ifade edilmiş; bu eserlerin mekteplerde okutulduğu yazılmıştır.¹⁸¹

“Kütübhânelerimizi dolduran âsârla medreselerimizde kırâ’at olunan kitâblar hep Türk eseridir” ifadesinde bulunulmuş; Avrupa’daki bazı yazarların Osmanlıların ilim ve fen dünyasındaki katkılarından bahsettiği, medeniyetin gelişmesine destek oldukları hakkındaki ifadeleri örnek gösterilerek aktarılmıştır. Bundan sonra çeşitli bilim alanlarında Türklerin katkıları sıralanmıştır. Buna göre Türklerin felsefe bilimine katkıları, Avrupalıların Hegel’den öğrendiklerinin Türklerin Buhâri’den öğrendikleri ile açıklanmıştır. “Edebîyâta Türklerle hangi kavim aşık atmaya kıyâm edebilir” diye sorduktan sonra padişahların hepsinin edebiyatta şöhrete sahip olduğu, birçok meşhur şair yetiştirilmiş olduğu ifade edilmiştir. Ali Kuşçu ve Takiyuddin gibi bilim adamlarını Türklerin yetiştirdiği vurgulanmıştır. “Âsâr-ı mevcûdemizi Avrupalılar taşıya taşıya bitiremiyorlar. Alıp götürdüklerini tercüme edip meydâna yeni bir işmiş gibi koyuyorlar. Biz de tutup onlardan tercüme ediyoruz” denildikten sonra Akhisarlı Hoca’nın “Usûlu’l-Hikem fî Nizâmü’l-‘Âlem” kitabını Garsin’in; “Usûlu’l-Hikem fî Nizâmü’l-Ümem” kitabını Baron de Ravizinski’nin tercüme ettiği söylenmiş; ayrıca Hacı Halife’nin

¹⁸¹ Nihal, “Biz”, *Bağçe*, Sayı 5, (15 Zi’l-hicce 1297, 18 Kasım 1880), (s.33-34) s. 1-2.

Keşfü’z-zunûn, Kâtip Çelebi’nin “Tuhfetü’l-kibâr fi esfâri’l-bihâr” ve “Cihânnümâ” eserleri örnek gösterilmiştir.¹⁸²

Bağçe Dergisi’nde “İnsân” başlığı ile yayınlanan bir diğer yazı dizisi, insanlığın yaradılışı ve yeryüzüne dağılması ile başlatılmıştır. İnsanın zannedildiği gibi “yedi sekiz, on on beş senelik mahlûk” olmadığı; ilim ilerledikçe “beşerin mükemmel bir târîhi meydâna getirileceği” ifade edilmiştir. Jeoloji ilminin halen gelişmekte olduğu ve insanın varlığı noktasında yeni gelişmelerin Nuh Tufanı’ndan önce de insanların varlığını kanıtlamaya çalıştığı izah edilmiş ve “kitâb-ı mukaddese”ye göre insanlığın ortaya çıkışı anlatılmıştır. Buna göre Allah’ın yeryüzünü oluşturup hayvan ve bitkileri de yarattıktan sonra Hz. Âdem’i topraktan daha sonra da Havva’yı Âdem’e eş olarak yaratmış olduğu anlatılmıştır. Hz. Âdem’e secde etmediği için şeytânın cennetten kovulduğu, “bir ağacın meyvesinin” yasaklandığı, “bir batında doğan erkek evlâd, diğer batında doğan kız evlâd ile evlenebildiğinden” neslin devam ettiği anlatılmıştır.¹⁸³ Dünyanın yedi günde yaratıldığını söyleyen Kitâb-ı Mukaddes’e “inanmayalım mı” diye sorulmuş; “küre-i ‘arz” biliminin “en sıcak bir mahalde yaşayacak sûrette” insanlığın ortaya çıkışını “yüzlerce seneler” geçtikten sonraya tarihlendirdiği ifade edilmiştir. Dünyanın oluşumunun yüzlerce yıl sürdüğü gibi bir durumu, mevcutta anlamakta zorluk çekilirken “Kitâb-ı Mukaddes’in indiği devrlerdeki insânlara” bunu anlatmanın daha zor olacağı ifade edilmiştir.¹⁸⁴ Kendisine buyrulan emir gereğince inşa ettiği gemiye her bir hayvandan bir çift alarak ardı arkası 40 gün kesilmeyen yağmurlardan sonra Hz. Nuh’un gemisinin Ararat Dağı üzerine konduğu anlatılmıştır. “Âdem-i Sâni” namı alan Hz. Nuh’un, Fırat ve Dicle Nehirleri arasında insanlığı yaydığı anlatılmıştır.¹⁸⁵ Bir ağacın dalları örneğinden hareketle, tüm insanlığın Hz. Âdem’den geldiği, bu dalların kimisinin ağacın kökünden gelen kollar kimisinin kollara bağlı ince dallar olduğu şeklindeki bir açıklama ile “ırk” kavramı anlatılmıştır.¹⁸⁶ Antropolojik açıdan Cermen, Slav ırklarından, bu ırkların saç, ten rengi, boy, göz şekli gibi fiziksel özelliklerinden bahsedilmiştir. Avrupa’da Roma İmparatorluğu’nun kurulmasına kadar geçen devrin “doksan sekiz milyon yüz otuz bin nüfusu olup İtalya’da neşvünemâ bularak târîhin en büyük bir kısmını kaplayan” tanımlaması ile Avrupa’nın büyük kısmına ve Asya ile

¹⁸² Nihal, “Biz”, *Bağçe*, Sayı 6, (22 Zi’l-hicce 1297, 25 Kasım 1880), (s.43-44) s. 3-4. “Biz” isimli yazı dizisi, konu değişikliği ile devam etmiştir. 7’nci sayıda İstanbul’daki kütüphanelerden; 10’uncu sayıda İstanbul’daki matbaalardan bahsedilmiştir. Devam eden yazılarda ise ahlak konularına yönelinmiştir.

¹⁸³ Nihal, “İnsân”, *Bağçe*, Sayı 5, (15 Zi’l-hicce 1297, 18 Kasım 1880), (s.34-35) s. 2-3.

¹⁸⁴ Nihal, “İnsân”, *Bağçe*, Sayı 6, (22 Zi’l-hicce 1297, 25 Kasım 1880), (s.44-45) s. 4-5.

¹⁸⁵ Nihal, “İnsân”, *Bağçe*, Sayı 7, (29 Zi’l-hicce 1297, 2 Aralık 1880), (s.51-52) s. 3-4.

¹⁸⁶ Nihal, “İnsân”, *Bağçe*, Sayı 8, (6 Muharrem 1298, 9 Aralık 1880), (s.59-60) s. 3-4.

Afrika'ya yayılmış olan Latinlerden bahsedilmiştir. İspanyol, İtalyan ve Fransızların Latinlerden geldiği ifade edilmiştir.¹⁸⁷

Bağçe Dergisi'nde kaleme alınan "Târîh Nedir?" başlıklı yazıda tarih, edebiyatın bir kolu olarak tanıtılmış; bu hali ile tarihin insanların geçmişi hakkında ahlaklı/faydalı bilgiler verdiği anlatılmıştır. İnsanların vahşi hayvanlardan korunmak ve birbirlerine yardım etmek nedeniyle topluluk halinde yaşamak zorunda oldukları, bu toplulukların ya vahşi ya medenî ya da ikisinin arasında olacak şekilde "bedevî" oldukları; vahşilere göre ileri ama medenîlere göre geri olan bedevîlerin "beşerîyeleri terakkî ettikçe" devlet kurabilecekleri, toplumsal yaşamları ilerledikçe "âlem-i bedevîyeden 'âlem-i medenîyeye" ayak basabilecekleri ifade edilmiştir.¹⁸⁸ Toplumların veya milletlerin mutluluğunu sağlamak için "zevât-ı kirâmın mahâret-i siyâsîyelerine" ihtiyaç olduğu, bu nedenle toplumları yöneten kişilerin "ilm-i târihe âşinâ bulunması" gerektiği ifade edilmiştir. "Bir adamın hânesi bir hâkimin mülküne benzer" denildikten sonra bir mülkün imarı ve mutluluğu için nasıl tecrübe gerekli ise ("çünkü tecrübesiz bir adam bu dünyâda refâh ve sâ'adete nâ'il olamaz" denilerek) bir yönetici için de tecrübe gerekli olduğu, tecrübenin iyi ve kötüyü birbirinden ayırmayı sağladığı anlatılmıştır. "Târîh-i 'Umûmî" başlığı atılarak "kitâb-ı semâvîye", "müverrihler" ve "ba'zı yerlerde keşf olunan eski eserlerden" alınan tarih biliminin iki tarifi olduğu "Biri, bir mektûbun yazıldığı veya bir vak'anın vukû' bulduğu vakti ta'yîn eder; diğeri geçmiş zamânlarda olan vukû'âtın ve cem'iyet-i beşerîyenin terâcim-i ahvâlinden bahseder ki buna târih denilir" ifadeleri ile açıklanmıştır. Târîh-i 'Umûmî ve Târîh-i Husûsî olarak tarihin ikiye ayrıldığı belirtilmiş ve dönemlendirilerek şu şekilde tarif edilmiştir:

"Târîh-i 'Umûmî, Hazret-i Âdem'den bu ana kadar olan vukû'âtı beyân eder. Târîh-i Husûsî ise yalnız bir devletin teşkilinden hâl-i hâzırına kadar cereyân-ı vukû'âtı beyân eder. Eğer yalnız bir pâdişâhtan veyâ bir adamdan bahsedilir ise ona tercüme-i hâl derler... Târîh, üç kısımdır: Kurûn-ı Evvel, Kurûn-ı Vustâ, Kurûn-ı Âhir'dir."¹⁸⁹

Târîh-i 'Umûmî, Nuh Tufanı'ndan başlatılmış; Hz. Nuh'a "Sen ve avrâdın ve oğulların ve oğullarının avrâdları ve her cins hayvândan ikişer erkek ve ikişer dişi al, ben de 40 gün 40

¹⁸⁷ Nihal, "İnsân", *Bağçe*, Sayı 10, (21 Muharrem 1298, 24 Aralık 1880), (s.76) s. 4.

¹⁸⁸ Emin Osman, "Târîh Nedir?", *Bağçe*, Sayı 25, (8 Cemâziye'l-evvel 1298, 8 Nisan 1881), (s. 193-194) s. 1-2.

¹⁸⁹ Emin Osman, "Târîh Nedir?", *Bağçe*, Sayı 26, (15 Cemâziye'l-evvel 1298, 15 Nisan 1881), (s. 203-204) s. 3-4.

gece yağmur yağdıracağım” şeklinde vahiy gelmesi ile birlikte gemi inşaatına başladığı, yaptığı geminin uzunluğunun üç yüz zira‘i, genişliğinin elli zira‘i ve uzunluğunun da otuz zira‘i olduğu belirtilmiş; tufanın recep ayının onuncu günü gerçekleştiği ifade edilmiştir. Cûdi Dağı’nda geminin karaya oturduğu, Nuh’un kendi kavminden olan seksen kişinin gemide bulunmasına rağmen telef oldukları, sadece Yafes, Ham, Sam isimlerindeki üç oğlunun hayatta kaldığı yazılmıştır.¹⁹⁰ Nuh Tufanı’ndan Roma Devleti’nin kuruluşuna kadara geçen zaman, tarihin ilk devri olarak ele alınmış; Mısır Tarihi hakkında siyasi olarak bilgi verilmiştir.¹⁹¹

Bağçe Dergisi’ndeki tarih anlatım ve yazımı, çelişki ve düzensizlik içermektedir. Derginin ilk sayısında Nuh Tufanı’ndan önce insanlığın var olduğuna dair bir veri elde bulunmadığı iddia edilmişken takip yazılarda “Kitâb-ı Mukaddes”e göre değerlendirmek gerektiği söylenerek Jeoloji biliminin halen gelişmekte olduğu, insanların bilmediklerinin bildiklerinden çok daha fazla olduğu, bu nedenle “Kitâb-ı Mukaddes” esas alınarak Hz. Âdem ve Hz. Havva rivayeti ile insanlık tarihinin anlatılması gerektiği ifade edilmiştir. Dünyanın oluşumunu Jeoloji bilimi yüz yıllara yayarken “Kitâb-ı Mukaddes”te yedi günde oluştuğunun dile getirilmesi ile “Kitâb-ı Mukaddes’e inanmayalım mı” ifadesi dikkat çekicidir. Tüm bunlara rağmen, ırk/kavim anlatımı, (sarı saç, beyaz ten, çekik göz gibi) antropolojik betimlemeler içermektedir.

Türklük konusunda Avrupa yazını eleştirilmektedir. Türklerin medeni dünyaya Türk ve Türk-İslâm olarak katkı sundukları çarpıcı bir yazı dizisi ile ele alınmıştır. Nuh’un ilk oğlu Yafes’ten geldiği söylenen Türklerin, hayvanların evcilleştirilmesi, madenlerin eritilerek alet-edevat yapılması gibi katkılarla medeniyeti dünyaya yayan bir kavim olduğu ileri sürülmüştür. Batı medeniyetinin temsilcisi olarak kim varsa hepsinin Farabi, İbn-i Sina gibi âlimleri taklit ettiği ifade edilmiştir. Bir bakıma batı medeniyetinin temellerinin Türk-İslâm devletlerinin

¹⁹⁰ Emin Osman, “Târih-i ‘Umûmî”, *Bağçe*, Sayı 28, (30 Cemâziye’l-evvel 1298, 30 Nisan 1881), (s. 218-219) s. 2-3.

¹⁹¹ Emin Osman, “Târih-i ‘Umûmî”, *Bağçe*, Sayı 29, (6 Cemâziye’l-âhir 1298, 6 Mayıs 1881), (s. 225-226) s. 1-2. Toplam 40 sayı çıkmış olan Bağçe Dergisi’nde Mısır Tarihi’ni siyasi bir biçimde ele alan takip yazıları şunlardır: Emin Osman, “Târih-i ‘İlm”, *Bağçe*, Sayı 30, (13 Cemâziye’l-âhir, 1298, 13 Mayıs 1881), (s. 234) s. 2; Emin Osman, “Târih-i ‘İlm”, *Bağçe*, Sayı 31, (20 Cemâziye’l-âhir 1298, 20 Mayıs 1881), (s. 241-242) s. 1-2; Emin Osman, “Târih-i ‘İlm”, *Bağçe*, Sayı 32, (27 Mayıs Cemâziye’l-âhir, 27 Mayıs 1881), (s. 249-250) s. 1-2; Emin Osman, “Târih-i ‘İlm”, *Bağçe*, Sayı 33, (6 Receb 1298, 4 Haziran 1881), (s. 258) s. 2; Emin Osman, “Târih-i ‘İlm”, *Bağçe*, Sayı 34, (12 Receb 1298, 10 Haziran 1881), (s. 266) s. 2; Emin Osman, “Târih-i ‘İlm”, *Bağçe*, Sayı 36, (27 Receb 1298, 25 Haziran 1881), (s. 283) s. 3; Emin Osman, “Târih-i ‘İlm”, *Bağçe*, Sayı 37, (4 Şa‘bân 1298, 2 Temmuz 1881), (s. 261) s. 3; Emin Osman, “Târih-i ‘İlm”, *Bağçe*, Sayı 38, (11 Şa‘bân 1298, 9 Temmuz 1881), (s. 269) s. 3; Emin Osman, “Târih-i ‘İlm”, *Bağçe*, Sayı 39, (19 Şa‘bân 1298, 17 Temmuz 1881), (s. 306) s. 2; Emin Osman, “Târih-i ‘İlm”, *Bağçe*, Sayı 40, (24 Şa‘bân 1298, 22 Temmuz 1881), (s. 314) s. 2.

yetiştirdiği âlimler ile atıldığı ifade edilmiştir. Osmanlı devrinde yetişen alimlerden örnekler verilerek Türklerin “kaba bir kahramân” değil, fethettiği toprakları imar eden ve bu topraklara adalet götüren, alimler yetiştiren bir millet olduğu vurgulanmıştır. Kronolojik bir anlatım ile ele alınan Türk tarihi, medeni dünyaya Türklerin katkılarını göstermeyi amaçlaması bakımından bir tez içeren ve bu tezi tarihsel veriler kullanarak temellendirmeye, izah etmeye dayanan çocuk dergilerindeki ilk yazı olarak oldukça dikkat çekicidir.

Bir diğer yazı dizisinde ise iyiyi ve kötüyü göstermeyi, dolayısıyla ahlaklı olmayı öğretmeyi amaçladığı için tarihin, edebiyatın bir kolu olduğu ileri sürölmüştür. Medenî, vahşî ve yarı medenî/yarı vahşî olarak kabul edilen bedevî üçlemesi ile toplumun tecrübeye sahip olması gerekliliği, tarih bilinci ile açıklanmıştır. Buna göre toplumlara liderlik eden kişilerin mutlaka tarihten tecrübe edinmiş kişiler olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda geçmişten ders almayı sağlayarak tecrübe kazandırdığı için tarih bilgisinin hata yapmamayı sağladığı; kişi ve toplum için zorunlu olduğu izah edilmiştir. Kendinden önceki dergilerde göröldüğu gibi Nuh Tufanı’na ayrı bir yer veren dergi, Mısır Tarihi’ne ayırdığı yazı dizisi ile diğerlerinden ayrılmaktadır.

Mecmû’a-yı Nevresîdegân, İslâm tarihini ele alan geleneksel bir tarih bir yazısı yayınlamıştır. Tarih bilimini “devlet ve milletlerin ba’de-hû zuhûr ve esbâb-ı felâketlerinden bahseden bir ‘ilm” olarak tanımlayan dergi, Hz. Âdem ve Hz. Havva; Hâbil ve Kâbil ile başladığı anlatıma Hz. Nuh ile devam etmiş, “göz kapakları kalın, burunları yassı saçları kıvrık” şeklindeki antropolojik tanımlamalar ile Hz. Nuh’un oğulları Hâm ve Sâm anlatılmış; son olarak da “diğerlerinden dahâ ‘akıllı” ifadesi ile Yafes’ten bahsedilmiştir. Bu üç kardeşten dünyadaki milletlerin oluştuğundan söz edilerek tüm dillerin atasını Hint ve Cermen, Süryanice ve Türkî lisan olarak değerlendirilmiştir.¹⁹²

Çocuklara Arkadaş, yayımlandığı ilk yıl, özellikle İstanbul’da bulunan tarihsel yapılar hakkında bilgi vermesi bakımından dikkat çekici ise de ikinci yılın ilk sayısında tarihî dönemlendirme konusunda bilgi sunmuştur. Tarih, “geçmişte yaşanan bir olaya vakt ta’yîn etmek” şeklinde geleneksel tarih tanımlaması biçiminde ele alınmış, takvim bilgisi verilmiştir. Hicrî, Rumî ve Miladi takvim arasındaki farklardan bahsedilmiş ve bu takvimlerin birbirlerinden farklı olması, kavimlerin kendi başlarına gelen büyük olaylar ile takvimi

¹⁹² *Mecmû’a-yı Nevresîdegân*, “Târih”, Sayı 4, (1298, 1880-1881), (s. 26-32), s. 2-8.

başlatmalarından kaynaklandığı açıklanmıştır. Yangın, deprem, tufan gibi olayların takvimin başlangıcı olarak çeşitli kavimlerce kabul edilebildiği ifade edildikten sonra Arapların, Hz. Muhammed'in "Medîne-i Münevvere"ye hicret ettiği tarihi, takvimin başlangıcı olarak kabul ettikleri için "Târîh-i hicret-i nebevîye" ismi verildiği izah edilmiştir. Hıristiyanların ise Hz. İsa'nın Hz. Meryem'den babasız doğduğu günü takvime başlangıç kabul ettikleri ve bugüne "Târîh-i Milâdîye" ismi verdikleri anlatılmıştır. Takvim bilgisi açıklandıktan sonra tarih kitaplarından ve bu kitaplardaki tarih dönemlendirmelerinden, yine geleneksel biçimde, şu şekilde bahsedilmiştir:

"Eski vaktlerde vukû' bulan şeyleri, sonra bilmek için bir kitâba kaydederler, o kitâba dahî târîh derler. Bu târîhi, kurûn-ı evvel, kurûn-ı vustâ, kurûn- ı âhir diye başlıca üç kısma taksîm etmişlerdir. Kurûn-ı evvel târîhi, Hazret-i Âdem'den peygâberimiz Muhammed 'Aleyhisselâm'ın vaktine yakın vukû' bulan şeyleri beyân eder. Kurûn-ı vusta, peygâber efendimizin vaktinden İstanbul'un fethine kadar olan şeyleri yazar. Kurûn-ı âhir, İstanbul'un fethinden şimdilere kadar vukû' bulan ahvâli beyân eyler."¹⁹³

Görüldüğü üzere Çocuklara Arkadaş Dergisi, tarih konuları açısından takvimin izah edilmesi ve tarihin dönemlendirilmesi bakımından bilgi aktarmıştır.

Mekteb (1891) Dergisi'nde İsmail Hakkı tarafından yazılan tarih yazıları "Târîh-i 'Umûmî" başlığı altında toplanmıştır. İlk yazıda tarihin geçmiş zamanlarda insanlar arasında meydana gelen her türlü olayı anlatan bir bilim olduğu; bir bakıma "cem'îyet-i beşerîyenin tercüme-i hâli" olduğu ifade edilmiştir. Şimdiye kadar gelip geçen milletlerin ve devletlerin ne şekilde ilerlediklerini gösteren tarih biliminin, yanlış olandan uzaklaşmak ve iyi olana yakınlaşmak için tecrübe sağladığı için herkes tarafından bilinmesi gerektiği anlatılmıştır. Tarih biliminin, eski devirlerden kalma bina, dikili taş, silah, heykel gibi eski eserler; "babadan oğula nakledilmiş" sözlü tarih bilgileri ve kayıt altına alınmış yazılı eserler olmak üzere üç kaynağa dayandığı ifade edilmiştir. Eski eserlerin, "üzerinde yazı da bulunursa" kendilerini ortaya çıkaran insanlar hakkında bilgi verdiği için; sözlü tarihin, "mübâlağa ve hayâl varsa da" veri sağladığı için; "evvelkilerden ziyâde ehemmiyete şâyân" olan yazılı kaynakların ise içerdikleri çeşitli tarihsel bilgiler nedeniyle kaynak olarak kabul edildiği izah edilmiştir. Ancak "Târîhi doğru yazabilmek için ma'lûmâtın alındığı menbâ'ları tetkîk ve mülâhaza ve birbirleriyle

¹⁹³ Çocuklara Arkadaş, "Târîh", Cilt 2, Sayı 1, (22 Zi'l-kâde 1299, 5 Ekim 1882), s. 3-4.

mukâyese lâzımdır ki -mu'âheze-i târîhiye- nâmı verilen bu usûle tamâmiyle ri'âyet müverrihlerin en başlı vazîfesidir” denilerek tarih metodu hakkında bilgi verilmiştir. “Muhtelif vak‘aların sebep ve mâhîyetlerini aramak ve bunlardan ‘umûmî kâ‘ide ve kânûnlar çıkarmak yolu da hikmet-i târîh’tir” denilerek tarihe yardımcı bilimlerden bahsedilmiştir. Coğrafya bilimi “târîhin en başlı mu‘âvinidir” denilerek tarihin kaynaklarının olmadığı zamanlara dair dünyanın ne gibi değişikliklere uğradığı hakkında bilgi verdiği ifade edilmiştir. İnsan cinslerini belirlemeye yarayan Etnografya; toprak altında kalan eski eser ve kemikleri inceleyen Paleontoloji ve zaman bilimi olarak tarif edilen takvim, tarihe yardımcı bilimler arasında gösterilmiştir. Tarihî bir olayın hangi zamana ait olduğunu belirlemek için, büyük bir olay belirlenerek bu büyük olaydan kaç sene önce veya sonra meydana geldiğinin söylenmesine “re’s-i târîh” ismi verildiği söylendikten sonra Hicret örneği verilerek bu olayın milattan 622 sene sonra meydana geldiği ifade edilmiştir. Tarih, üç büyük kısma ayrılmıştır. Birincisi Hz. Muhammed dönemine kadar; ikincisi İstanbul’un Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmesine kadar, üçüncüsü de mevcut zamana kadar geçen devir olarak tanımlanmıştır. Birinci devrenin Kurûn-ı evvel; ikinci devrenin Kurûn-ı Vustâ ve üçüncü devrenin Kurûn-ı Âhir ya da Kurûn-ı Cedîd olarak adlandırıldığı yazılmıştır. Bilim halen izah edemediği için dünyanın nasıl yaratıldığı hakkında “Kur’ân-ı Kerîm delâletiyle ‘arzın Hakk Te‘âlâ tarafından yoktan var edildiği”nin kabul edildiği söylenmiş; dünyanın ne kadar zaman önce yaratıldığı konusunda “zihnimiz ‘âcizdir” ifadesi kullanılmıştır. Allah’ın dünyayı, dünya üzerindeki cisimleri, bitkileri ve hayvanları yarattıktan sonra “mahlûkâtın en şerefliisi olmak üzere” insanı yarattığı; Hz. Âdem’den sonra da ona eş olması için Hz. Havva’yı yarattığı belirtilmiştir. Hz. Âdem’in soyundan gelenlerin çoğalarak kırk bin kişiye ulaştığı; Kâbil’in kıskançlıkla Hâbil’i öldürmesi ile insanlar arasındaki ilk cinayetin işlenmiş olduğu yazılmıştır. Bundan sonra Nuh Tufanı olayına geçilmiştir. Hz. Âdem’in “onuncu batın evlâdından olan” Hz. Nuh zamanında, insanlar çoğaldıkça kötülüklerin artıp “doğru yol” bırakıldığı için tufan çıktığı; “ziyâde yağmurlar yağıp her tarafta sular taşarak küfredenlerin cümlesi(nin) boğulmuş” olduğu; yalnız Hz. Nuh’un yaptığı gemiye kaçan üç oğlu ile birkaç kişinin kurtulduğu anlatılmıştır. Bundan sonra antropolojik tanımlamalara gidilmiştir. İnsanların “cins-i ebyâz”, “cins-i asfer” ve “cins-i esved” isimleri ile üç ayrı ırka mensup oldukları söylenmiştir. Cins-i ebyâzın beyaz renklilerden oluşan Avrupa, Hind, İran, Türkistan ve Kafkasya ırkını; Arap ve Musevilerle Irak ve Suriye taraflarındaki “ahâlî-i kadîme”yi; Cins-i asferin sarı renklilerden oluşan Moğol, Tatar, Çin,

Japon, Malezya ve Amerika yerli ırkını; Cins-i esvedin siyah renklilerden oluşan, “evlâd-ı Hâm”dan sayılan ırkı oluşturduğu ifade edilmiştir.¹⁹⁴

Yazının devamında yaratılanların en şereflişinin insan olduğu ifade edilerek insanlığın yaratılışın hayvanlardan sonra gerçekleştiğine tereddüt edilemeyeceği belirtilmiştir. Üzerinde oturlan birçok yerin, tarihin önceki devirlerinde kara olmadığı; yavaş yavaş suların çekilmesi ile kıtaların oluştuğu, nehirlerin getirdiği topraklar ile ovaların meydana çıktığı, daha önceki devirlerde suların azgınlaşması, buzların erimesi ile insanların kullandığı bazı bölgelerin sular altında kaldığı ve dünyanın merkezinde bulunan sıcaklık nedeniyle gün geçtikçe yeryüzünde değişiklikler olmaya devam ettiği ifade edilmiştir. “Birkaç yüz bin sene tahmîn olunan tabakada insân kemikleri” ile “ba‘zı âlât ve edevât bulunduğundan” insanlığın ortaya çıkışının çok eski zamanlara dayandığı belirtilmiş; sonrasında da “Yine doğrusunu Allah bilir” denilmiştir. Bu ilk insanların hallerinin “vahşî kavmlere nisbetle bile pek geri olduğu” belirtilmiş; bu kavimlerin çıplak halde mağaralarda, kayalar içinde, oyuklarda oturup tarım henüz bilinmediğinden avcılık ile geçindikleri ifade edilmiştir. Beygir, koyun, inek, köpek gibi hayvanların henüz ehlileştirilmediği, yakaladıkları hayvanları pişirmeden yedikleri anlatılmıştır. Taştan yapılmış baltalar kullanıldıkları; henüz demircilik sanatının gelişmemiş olduğu anlatılmış, “insânı hayvânâttan tefrîk (eden ve) en başlı medâr olan lisân da henüz medenîyetin esâsı ‘addedilecek derecede tevessü‘ etmemişti” ifadeleri kullanılmıştır. Ateşin keşfedilmesi ile yiyeceklerin pişirilmesi, demirin eritilerek silahların imal edilmesi, okun icadı ile insanların yabani hayvanlara karşı üstünlük kazanılması; sonrasında da mağaralar bırakılarak evler inşa edildiği ve kabilelerin oluştuğu anlatılmıştır. Avrupa’da ortaya çıkan yeni bulguların, ilk evlerin göller üzerinde kazıklarla yapılmış olduğunu ortaya çıkardığı; bu tarz ev inşasının halen Afrika ve Okyanusya’da olduğu iddia edilmiştir. Kabileler genişledikçe göçler yapıldığı, Pamir Yaylası civarındaki birçok kabilenin İran, Anadolu, Yunanistan, Hindistan, Kafkasya, Avrupa bölgelerine göç ettiği; Avrupa, İran kavimlerinin dillerinin eski Hintlilerin Sanskrit diline benzemesinin bu göçler nedeniyle olduğu ifade edilmiştir. Asya’dan Avrupa’ya üç defa büyük göç olduğu; ilkinin İrlanda, İngiltere, Galya, İtalya ve İspanya ahalisinden, ikincisinin Cermen ahalisinden, üçüncüsünün ise Slav ahalisinden oluştuğu yazılmıştır. Moğol ve Japonlar gibi sarı ırdan olan Çinlilerin Tibet yaylasından inerek çeşitli kıtalara yayıldıkları anlatılmıştır. İnsanın görünüşü üzerinde iklimin etkisi olduğu; aynı bölgede yaşayan fakat farklı ırkta olan insanların “yavaş yavaş başka cinsten imiş gibi ayrı şekle girdikleri”nin daima görüldüğü söylenmiştir.

¹⁹⁴ İsmail Hakkı, “Târîh, Târîh-i ‘Umûmî, Mukaddime”, *Mekteb*, Sayı 17, (27 Rebî‘ü’l-âhir 1309, 30 Kasım 1891), (s. 199-201), s. 3-4.

İnsan topluluklarının tatlı su ihtiyaçları nedeniyle ilk kavimlerin nehirler etrafında toplanmış olduğu ise Çin'deki Ganj Nehri ile Fırat ve Dicle Nehri örneği gösterilerek aktarılmıştır.¹⁹⁵ Etrafındaki topluluklarla pek nadir münasebetlerde bulunduğu ifade edilen Çin'in, etrafında oluşan Mançurya, Moğolistan, Türkistan Çini ve Tibet bölgelerinden bahsedilmiş; Çin'i oluşturan ilk ahalinin Tibet'ten inmiş olmalarının kuvvetli ihtimal olduğu ifade edilmiştir. Çinlilerin "birkaç yüz bin seneden beri" Çin'de topluluk oluşturduğu iddia edilse de "altı bin seneden ziyâde" eskiye gitmenin pek mümkün olmadığı söylenmiştir. Yazının devamında Çin'in coğrafi durumu, sosyolojik durumu, ortaya çıkan dinler ve mezhepler ile yazının icadı gibi medeniyete olan katkıları hakkında bilgi verilmiştir.¹⁹⁶

Devam yazısında Hint medeniyetini, en eski kavimlerden biri olarak kabul etmek gerektiği; Çin, Hint, Keldâni ve Mısır medeniyetlerinin hangisinin daha eski olduğunun tespitinin zor olduğu ifade edilmiş; ancak "Mısır medeniyeti cümlesine takaddüm eder gibi görünüyor" denilmiştir. Hicretten yirmi iki, yirmi üç asır önce olduğu belirtilen Hint medeniyetinin, Arya kavminden oluşmuşsa da Arya kavminden önce bu bölgede zenci ahali ve Türk ırkından bazı kabilelerin var olduğu söylenmiştir. Bölgeden doğu ve batıya yönelmiş göç dalgalarından söz edilmiş; bunun da en önemli göstergesi olarak Anadolu, Kafkasya, İran, Yunanistan ve Avrupa'daki dil kökenin "Sanskrit lisân-ı aslîyesinden ayrılmadır" ifadesi kullanılmıştır. Hindistan'da yaşayan kavimler, mezhepler ve dinlerden söz edilmiş; Arya ve Brahma mezhebi ile Mani ve Buda dini hakkında bilgiler aktarılmıştır.¹⁹⁷

Arya mezhebinin önceleri çok basit ve sade bir inanışta oldukları, güneşe tapındıkları dile getirilmiş; Avrupa'ya göçenlerin inanışlarını korudukları, ancak Hindistan'dakilerin Brahma mezhebine daha yakınlaştıkları ifade edilmiştir. Brahma mezhebindeki çok tanrılı anlayış eleştirilerek aktarılmış; "bir garîb tenâsüh i'tikâdı" olarak ölümden sonra tekrar dünyaya geleceklerine inandıkları; hicretten beş on asır önce kaleme alındığı düşünülen Manu kanunlarına uydukları, bu kanuna göre toplumun asker, soylu, işçi, tüccar, çiftçi gibi sınıflardan oluştuğu, bu sınıflar arasında evliliğin yasak olduğu ifade edilmiştir. Eğer iki farklı sınıf arasında ilişki olur da çocuk doğarsa bu çocuğun "parya" ismi ile adlandırıldığı ve "pek âdî bir

¹⁹⁵ İsmail Hakkı, "Târîh, Târîh-i 'Umûmî, Birinci Kısım, Şark Akvâm-ı Kadîmesi 1", *Mekteb*, Sayı 18, (5 Cemâziye'l-evvel 1309, 7 Aralık 1891), (s. 229-230) s. 1-2.

¹⁹⁶ İsmail Hakkı, "Târîh, Târîh-i 'Umûmî, 2", *Mekteb*, Sayı 20, (19 Cemâziye'l-evvel 1309, 21 Aralık 1891), (s. 261-263) s. 1-3.

¹⁹⁷ İsmail Hakkı, "Târîh, Târîh-i 'Umûmî, 3", *Mekteb*, Sayı 22, (3 Cemâziye'l-âhir 1309, 4 Ocak 1892), (s. 293-295.) s. 1-3.

sınıf ‘addolunup’ paryaların şehirlerde oturmasına izin verilmediği vurgulanmıştır. Hinduları “cehâlet ve zihne sığmayacak ta‘assub içinde” şeklinde değerlendirerek “terakkîyât-ı fikrîyece Hindistan pek geri kalmış” şeklinde tespit yapılmıştır. Bu geri fikirlerin Buda zamanında değişmeye başladığı, Buda’nın hangi sınıfta olursa olsun insanların eşit olduğunu söylemesi ile Buda mezhebinin oluştuğu, bundan sonra birçok savaş çıktığı ve Brahmaların hâkim olmasına rağmen Budizm’in yayıldığı; sadece Hindistan’da değil birçok Asya ülkesinde de benzer görüşlerin varlığının Buda’nın mücadelesi sonrasında olduğu aktarılmıştır.¹⁹⁸

Yazının devamında Eski Mısır uygarlığının dini inançları ve adetleri, ahlakları ve sosyal sınıfları, medeniyete katkıları ve eski yazıları ele alınmıştır. Hint ve Çin medeniyetlerinin Mısır kadar eski medeniyetler olmadıkları ifade edildikten sonra “Mısır cem‘îyetini insanların teşkîl ettikleri en eski ve muntazam bir cem‘îyet olmak üzere kabûle mecbûruz” denilmiştir. Mısır bölgesinin stratejik yapısı dolayısıyla saldırıya çok uğramadan verimli topraklar üzerinde medeniyeti geliştirebildiği söylenmiş; Tevrat’ta “Ben-i Hâm” denilmesine rağmen “renkleri kırmızımtırak olduğu için zencilerden farklı bulunan” bir kavim oldukları, Türklerle karışarak oluşturulan kavmin Keldâniler olduğu, küçük küçük devletler kurmalarına rağmen hicretten beş bin beş yüz yıl önce Menea isimindeki bir hükümdarın liderliğinde kurdukları devletin çok uzun yıllar yaşadığı anlatılmıştır. Mısır halkının eski dönemlerde çeşitli tanrılara inanmışsa da iyilik ve kötülük tanrıları arasında savaş esasını alan bir dini inanın hâkim olduğu ifade edilmiş, iyilik tanrısı Osiris’ten bahsedilmiştir. Bazı bölgelerde hayvanlara da tapıldığı; ancak Mısır halkının ahlaklı olduğu anlatılmıştır. Mısır mumyalarının çok uzun yıllar bozulmadan kaldığı; hükümdarlara firavun ismi verildiği, toplumun tüccar, asker, esnaf gibi ayrı ayrı sınıflardan oluştuğu, babadan oğula geçen mesleklerin Hindistan’daki gibi katı olmadığı ifade edilmiştir. Mısır’ın medeniyet konusunda oldukça ileride olduğu, büyük sarayları, su havuzları, heykelleri ve resimleri örnek gösterilerek aktarılmıştır. Papirus kağıtları üzerine yazdıkları kitapların ilim ve edebiyatta ne kadar ileri bir millet olduğunu gösterdiği ifade edilmiştir. Hiyeroglif yazı ile her fikrin özel bir şekil veya resim ile yapıldığı için uzun yıllar okunamadığı; ancak bu yazıyı Fransız alim Şampolyon’un (Jean-François Champollion) gayreti ile okunma yönteminin keşfedildiği anlatılmıştır.¹⁹⁹

¹⁹⁸ İsmail Hakkı, “Târîh, Târîh-i ‘Umûmî, 4”, *Mekteb*, Sayı 23, (10 Cemâziye’l-âhir 1309, 11 Ocak 1892), (s. 309-311.) s. 1-3.

¹⁹⁹ İsmail Hakkı, “Târîh, Târîh-i ‘Umûmî, 5”, *Mekteb*, Sayı 24, (17 Cemâziye’l-âhir 1309, 18 Ocak 1892), (s. 326-328.) s. 2-4.

Mısır'da Firavun devletinin hangi tarihte kurulduğunun belli olmadığı; tarihçilerin Mısır'daki ilk devletin hicretten önce beş bin sene önceye kadar götürdükleri; önceden kahinler elinde olan idareyi devirerek devlet kuran ilk hükümdarın Menea olduğu ve sülalesinin otuz sülale boyunca hükümdar kaldığı anlatılmıştır. Sfenkslerden bahsedilmiş, Keops, Kefren ve Mikerinos gibi piramitlerden söz edilmiştir.²⁰⁰ On ikinci sülale döneminde Nil Nehri'ni işgal eden Hiksoslar'dan bahsedilmiş; Ben-i İsrail hicreti ile Hz. İbrahim, Hz. Lût hikâyeleri anlatılarak Hz. Yakub'un unvanı İsrail olduğu için "zürrîyetinden hâsıl olan kavme Ben-i İsrâil" denildiği ifade edilmiştir.²⁰¹ Batı Asya'da kurulan Elâm, Keldanistan, Fenike ve Turanîler'den bahsedilmiş; Fırat ve Dicle nehirleri arasında "Mezopotamya veyâ El-cezîre" denilen bölgedeki kavimlerin de medenî dünya da oldukça ileri seviyede olduğu ve buraya "Keldanistan" ismi verildiği anlatılmıştır. "Turanîler'den kastın ise Büyük Asya'daki Türk kavminin geneline verilen isim olduğu şeklinde açıklama yapılmıştır. Mısır'ın eski halkının Suriye ve Filistin sahillerine yerleşmiş olan Fenikeliler'i oluşturduğu anlatılmıştır. Ayrıca "Bu kavmin ismi bile unutulmuş" ifadesi ile Hititlerden bahsedilmiş; Kadeş Anlaşması'ndan bahsedilerek Anadolu'da "Ankara'ya yakın bir mahallde" "Boğazköy"de Hitit eserlerine rastlandığı anlatılmıştır. Bununla birlikte Batı Anadolu'ya kadar Hitit medeniyetinin izleri olduğu şu şekilde ifade edilmiştir:

"Aydın cihetlerinde Karabel Boğazı'nda kaya üzerinde hakk edilmiş ve zamânımıza kadar Mısır firavunu Sesostri's'e isnâd olunmuş olan resm ve yazılar(ının) da Hitit âsârından olduğu anlaşıldı."²⁰²

Yazının devamında Keldanistan, Babil ve Asurlulardan bahsedilmiştir. Yunanlılar tarafından Mezopotamya denilen Keldanistan'ın Fırat ve Dicle nehirleri arasında bulunduğu; Turanîlerin bu bölgeye göçerek Eski Mısır kavmi ile karışarak "Keldanîler ismi ile tanınan millet"i oluştuğu ifade edilmiştir. Babil şehri ve etrafında yerleşen Keldanîlerin, "cesâmetçe zamânımızdaki büyük pâ-y-i tahtlardan bile ileri" olan Babil'de, tarlaları, bahçeleri ile gelişmiş bir medeniyet kurduğu vurgulanmıştır. Babil hükümdarı Nemrut'un "hâşâ cenâb-ı hakka rekâbet da'vâsıyla ve semâya yetişmek ümîdiyle bir kal'a inşâsına" kalkıştığı anlatılmıştır.

²⁰⁰ İsmail Hakkı, "Târîh, Târîh-i 'Umûmî, 6", *Mekteb*, Sayı 25, (24 Cemâziye'l-âhir 1309, 25 Ocak 1892), (s. 341-343.) s. 1-3.

²⁰¹ İsmail Hakkı, "Târîh, Târîh-i 'Umûmî, 7", *Mekteb*, Sayı 27, (9 Receb 1309, 8 Şubat 1892), (s. 373-375.) s. 1-3.

²⁰² İsmail Hakkı, "Târîh, Târîh-i 'Umûmî, 8", *Mekteb*, Sayı 29, (23 Receb 1309, 22 Şubat 1892), (s. 405-407.) s. 1-3.

Mezopotamya'nın kuzeyinde Musul civarında yerleşmiş olan Asurluların “memleketin dağlık olması hasebiyle ahlâkça dahâ metîn, vahşî, cesûr” olduğu ifade edilmiştir. Mezopotamya uygarlıkları anlatılırken arkeoloji bilimine ve arkeologların tarihin eski bilgilerini ortaya çıkarmasına dair şu şekilde bir ifade kullanılmıştır:

“Gerek Babil gerek sâ'ir Keldânistan şehirlerinin ekserî mürûr-ı zamân ile harâb olarak üzerleri toprak ile kapanmış, yerlerinde ‘adetâ tepecikleri hâsıl olmuş idi. Zamânımızda âsâr-ı ‘atîka taharrî edenlerin himmetiyle eski şehirler, binâlar yavaş yavaş meydâna çıkmakta ve bu memleketin târîh-i kadîmi hakkında biraz ma‘lûmât alınmaktadır.”²⁰³

Suriye'nin sahil tarafları, Anadolu'nun Suriye'ye geçen kısımları, Lübnan dağları, Sina Yarımadası bölgesini içine alan Fenikelilerin, Lübnan civarındaki ormanlardan elde ettikleri kerestelerle büyük gemiler inşa ederek ticaret yaptıkları ifade edilerek “Ticâret husûsunda Yunanlıların terakkî zamânına kadar en birinci millet” oldukları vurgulanmıştır. Fenike yazısının önce Yunanlılara, onlardan da Romalılara geçerek Avrupa medeniyetinin yazısını oluşturduğu anlatılmıştır. Gemicilikte çok ileri gittikleri, pusula olmamasına rağmen yıldızları takip ederek ulaşmak istedikleri yere vardıkları, İngiltere ve Baltık Denizi'ne kadar ulaşmayı başardıkları anlatılmıştır. Maden işlemede de oldukça ileri oldukları, Yunanlıların onlardan çok şey öğrendiği ifade edilmiştir. Fenikelilerin sahil kesiminde çok güçlü olduğu, limanları kontrol ederek kendilerine bağlı küçük krallıkları yönettiği ifade edilmiş; limanlardan içeri doğru yayılmamış olması onun en zayıf tarafı olarak değerlendirilmiştir. Fenikelilerin, Büyük İskender'in fethine kadar bağımsız kalabildiği; ancak daha sonra yıkıldığı anlatılmıştır.²⁰⁴

Mısır'daki on sekizinci, on dokuzuncu ve yirminci sülale devrindeki iç karışıklıklar ve Birinci Ramses'in bu karışıklıkları durdurması, Hitit ve Fenikelilerle ilişkileri anlatılarak milattan önce 13'üncü yüzyılın başında, Mısır Firavunu İkinci Ramses ile Hitit Kralı Üçüncü Hattuşili arasında imzalanan Kadeş anlaşması şu şekilde anlatılmıştır:

²⁰³ İsmail Hakkı, “Târîh, Târîh-i ‘Umûmî, 9”, *Mekteb*, Sayı 31, (7 Şa'bân 1309, 7 Mart 1892), (s. 437-439.) s. 1-3.

²⁰⁴ İsmail Hakkı, “Târîh, Târîh-i ‘Umûmî, 10”, *Mekteb*, Sayı 32, (14 Şa'bân 1309, 14 Mart 1892), (s. 455-457.) s. 1-3.

“Ma‘lûm olan diplomasi âsârının en eskisi olan bu mu‘âhede mûcebince Hitit hükümdârı, Ramses’in dâmâdı olmuş ve iki devlet arasında mecrûmînin i‘âdesi gibi ba‘zı ahkâm da kabûl edilmiştir.”²⁰⁵

Hız. Yusuf devrinde Ben-i İsrail kavminin çoğalarak büyük bir kavim haline geldiği, Firavunların seferlerden döndüğünde ele geçirdikleri binlerce tutsağı bina yapımı gibi işlerde oldukça ağır bir şekilde çalıştırdığı, Ben-i İsrail kavminin de bu zulme uğradığı anlatılmıştır. Annesinin Hz. Musa’yı Nil Nehri’ne attığı; ancak firavunun eşi tarafından alınarak sarayda büyütüldüğü; kendisine vahiy gelmesinden sonra Mısır’daki kavmini kurtarmak amacıyla Kızıldeniz’den geçerken “suların Firavun ordusu üzerine kabarak Mısırlıların cümlesi(nin) helâk” olduğu anlatılmıştır.²⁰⁶

Yazının devamında Hz. Davud, Hz. Süleyman ve Yehûda devletlerinden bahsedilmiştir. Buna göre Ben-i İsrail’in Filistin kasabasında yerleştiği zaman etrafında çok güçlü devletler bulunmadığı ifade edilmiştir. Hz. Davud zamanında İsrail devletinin sınırının Suriye, Kudüs, Halep civarına ulaşmış olduğu, Hz. Davud’dan sonra veliaht olarak Hz. Süleyman’ın başa geçtiği anlatılmıştır.²⁰⁷ “Turânî ‘unsûrların biraz gâlib bulunduğu” bir millet tarifi ile Asurlulardan bahsedilmiş; Hükümdar Ninos’un (Adad-Nirari) eşi olan Semiramis’in, kocası öldükten sonra tahta geçerek “fütûhât yolunda zevcini de geçmiş” olarak “Babil şehrini pâ-yi taht edinerek fevka’l-‘âde tezyîn ve i‘mâr eylemiş” olduğu anlatılmıştır. Daha sonra Asur hükümdarı Şalmanezer’in Suriye’yi istila çabaları anlatılmıştır.²⁰⁸ Şalmanezer’den sonra “ya evlâdı olmamasından veyâhûd askerîyece bir inkılâb vukû‘undan dolayı” Sargon’un hükümdar olduğu; bu devirde Asur devleti sınırlarının Akdeniz’e kadar uzandığı; hatta Kıbrıs Adası’nın dahi Asurlulara katılmış olduğu ifade edilmiştir.²⁰⁹ Fethettikleri yerlere valiler atayarak hükümlanlığını sürdürme geleneği olan Asurluların Mısır’a karşı savaşarak onları yendikleri; ancak Mısır’da vali atamanın uygun olmadığını anlayarak Mısır’ı “yirmi yerli prens arasında taksîm” ettikleri anlatılmıştır. Asur hükümdarı Anurbanipal zamanından sonra Asurlular

²⁰⁵ İsmail Hakkı, “Târîh, Târîh-i ‘Umûmî, 11”, *Mekteb*, Sayı 34, (28 Şa‘bân 1309, 28 Mart 1892), (s. 485-487.) s. 1-3.

²⁰⁶ İsmail Hakkı, “Târîh, Târîh-i ‘Umûmî, 12”, *Mekteb*, Sayı 36, (13 Ramazan 1309, 11 Nisan 1892), (s. 517-519.) s. 1-3.

²⁰⁷ İsmail Hakkı, “Târîh, Târîh-i ‘Umûmî, 13”, *Mekteb*, Sayı 37, (20 Ramazan 1309, 18 Nisan 1892), (s. 533-535.) s. 1-3.

²⁰⁸ İsmail Hakkı, “Târîh, Târîh-i ‘Umûmî, 14”, *Mekteb*, Sayı 39, (4 Şevvâl 1309, 2 Mayıs 1892), (s. 565-567.) s. 1-3.

²⁰⁹ İsmail Hakkı, “Târîh, Târîh-i ‘Umûmî, 15”, *Mekteb*, Sayı 40, (11 Şevvâl 1309, 9 Mayıs 1892), (s. 581-583.) s. 1-3.

hakkında çok bilgi olmadığı, yıkıldıktan sonra İran, Doğu Anadolu’da Medya, Batı Anadolu’da Lidya ve Mezopotamya’da Babil isminde dört ayrı devlet kurulduğu ifade edilmiştir. Diploması konusunda Mısır ve Asurlular arasında yapılan Kadeş Anlaşması’na atıf yapılmış ve Kadeş’ten sonra uzunca yıllar diploması hukuku gelişmediği anlatılarak bunun nedeni şekilde değerlendirilmiştir:

“Şark, medenîyet-i İslâmîye’den feyz alırken Garb’ın kurûn-ı vustâ vahşetlerini görüp geçirmesi îcâb ediyordu.”²¹⁰

Yazının devamında İran tarihi ve medeniyeti ele alınmıştır. İran tabirinin “zamânımızda” “yalnız Acemistân’a” denildiği; ancak eski devirlerde İran’ın Med ve Fars ismiyle ikiye ayrıldığı ifade edilmiştir. “Hind ve Avrupa cinsine mensûb oldukları şübhesizdir” ifadesi ile Farsça ile Avrupa dillerinin, “Zend lisânı” ile Sanskritçe’nin benzerliğine dikkat çekilmiştir. İran eski dinin de “kadîm Aryalıların mezhebine” benzediği ve güneşe ibadet ettikleri belirtilmiştir. Bu nedenle İranlıların en büyük bayramının “baharın ibtidâsı olan Nevruz” günü olduğu; bu nedenle ibadethanelerinde gece gündüz sönmek üzere ateş yakıldığı; devamlı savaş halinde olan iyiyi temsil eden kuvvet olarak Hürmüz’e, kötüyü temsil eden kuvvet olarak da Ehirmen’e inandıkları dile getirilmiştir. Zerdüş’tün bu inanışları belirli bir ahlak formuna dönüştürdüğüne inanıldığı ifade edilmiştir. İran’ın “ehl-i İslâm tarafından fethine kadar” “Pişdâdiyân, Keyâniyân, Eşkâniyân, Sâsâniyân” isimlerinde dört hükümdarın hükümet kurduğu anlatılmıştır.²¹¹ Pişdâdiyân dönemi hakkında çok fazla bilgi olmadığı, Keyâniyân dönemi hakkında da rivayetler söz konusu olduğu söylenerek İran tarihine dair ilk kaynakların Asurlular’dan geldiği ifade edilmiştir. İran’ın kuzeyinde kurulan Med Devleti hakkında bilgi verilmiş; Med kralı Keyaksar ile Lidya kralı Alyattes arasında savaş çıkmışsa da savaş esnasında “güneş tutulmasından dolayı” sulh yapıldığı; ancak Keyaksar’ın oğlu Astiyag döneminde hükümetin elden çıktığı ifade edilmiştir.²¹²

²¹⁰ İsmail Hakkı, “Târîh, Târîh-i ‘Umûmî, 16”, *Mekteb*, Sayı 43, (3 Zi’l-kâde 1309, 30 Mayıs 1892), (s. 630-632.) s. 2-4.

²¹¹ İsmail Hakkı, “Târîh, Târîh-i ‘Umûmî, 16 (17)”, *Mekteb*, Sayı 46, (24 Zi’l-kâde 1309, 20 Haziran 1892), (s. 677-678.) s. 1-2.

²¹² İsmail Hakkı, “Târîh, Târîh-i ‘Umûmî, 17 (18)”, *Mekteb*, Sayı 47, (1 Zi’l-hicce 1309, 27 Haziran 1892), (s. 700-702.) s. 12-14.

Yazı dizisinin sonuncusunda Mısır hanedanlarının yirmi altıncısı olan devir ele alınmış; Psamtek (II), Nekau, Apries, Ahmose ve Psamtek (III) dönemleri anlatılmıştır. Bu dönemde Yunan ve Karyalı korsan akınları, Babil'e taarruz edilmesi, Pers saldırıları anlatılmıştır.²¹³

Mekteb Dergisi'nin 52 sayısında, İsmail Hakkı imzası ile 19 sayı boyunca "Târîh-i 'Umûmî" başlığı ile yazılan bu makale dizisi, bir çocuk dergisinde nitelik ve nicelik açısından iki farkı öneme sahiptir. Birincisi bu yazı dizisi, ebat açısından en uzun tarih metnidir.

İkincisi ise nicelik açısından çok yönlü farklılıklar barındırmaktadır. Tarihsel metodolojiyi kullanma tarzı açısından, önceki yazılara göre farklılık göstermektedir. Ana kaynak ve tâli kaynak ayrımı yaparak tarih bilimi, ilk kez yardımcı kaynaklara dayalı şekilde ifade edilmiştir. Coğrafya, Etnografya ve Paleontoloji tarihe yardımcı bilimler olarak tarif edilmiştir. Tarih bilimini, eski eserler, sözlü tarih ve yazılı olmak üzere üç kaynağa dayandıran İsmail Hakkı, bunların da sübjektif öğeler barındırabileceği konusunda uyarıda bulunmuştur. Bu sübjektifliği yok etmenin tarihinin görevi olduğunu vurgulamıştır.

Tarih, İslam Tarihi ölçeği ile devirlere ayrılmıştır. Bu yönü ile önceki yaklaşımdan ayrılmasa da dünyanın ne zaman ve nasıl yaratıldığını henüz bilim keşfetmediği için ve insanların da bunu bilemediği için Allah tarafından yoktan var edildiği şeklinde kabul edildiği vurgulanmıştır. Bu ön kabul nedeniyle de Hz. Âdem ve Hz. Âdem hikayesi, Hâbil-Kâbil Olayı ve Nuh Tufanı anlatımı ile geleneksel tarih yazımı yapmıştır.

Metinde sarı, siyah ve beyaz ırk tanımlaması ile antropolojik yaklaşım dikkat çekmektedir. Irkları, konuştukları dil grubuna göre tasnif ederek aktarmaya çalışmıştır.

Tarihin önceki devirlerinde her tarafın sularla kaplı olduğu, zamanla tepeler ve dağların oluştuğu aktarılırken halen buzların eridiği ve suların çekilmeye devam ettiği vurgusu, geleneksel anlatımdan farklı olarak dikkat çekicidir. Yine benzer şekilde yeryüzünün tarihsel dönemlerle tabakalara ayrılması; bu tabakalarda insan kemikleri ve insan yapımı aletlere rastlanmış olduğunun belirtilmesi de geleneksel anlatımdan farklıdır. Fakat yazar "yine de Allah bilir" deme gereği duymuştur. İnsanoğlunun yeryüzünde var olma mücadelesi de çıplak halde mağaralarda yaşamak zorunda kalan insanların yakaladıkları hayvanları pişirmeden

²¹³ İsmail Hakkı, "Târîh, Târîh-i 'Umûmî, 18 (19)", *Mektbe*, Sayı 50, (22 Zi'l-hicce 1309,18 Temmuz 1892), (s. 733-735.) s. 1-3.

yemeleri örneğinde olduğu gibi geleneksel anlatımdan farklıdır. Yine insanın görünüşü üzerinde iklimin etkisinin olduğu, insanın bu nedenle farklı ırka mensupmuş gibi değişik şekillere dönüştüğü vurgusu da dikkat çekicidir. Bu nedenlerle “Târîh-i ‘Umûmî” yazı dizisinde geleneksel anlatım ile modern anlatım iç içe geçmiştir.

Yazı dizinde Çin, Hindistan, Asur, Fenike, Lidya, Hitit medeniyetleri ayrıntı ile tanıtılmış; Mısır Medeniyeti tarihin en eski medeniyeti olarak kabul edilmiştir.

Turânîlik veya Türklük konusu dikkat çekicidir. Tarihin en eski medeniyetlerinden Hint Medeniyeti’ni oluşturan Aryalılardan önce, bölgede Türk ırkından bazı kabileler olduğu ifade edilmiş; Büyük Asya’da olan Turanîlerin Türk olduğu, Turanîlerin Keldânileri, Keldânilerin de en eski medeniyet olan Mısır medeniyetini oluşturduğu anlatılmıştır.

İnanışları anlatma ve tanıma konusunda da geleneksel yöntemden ayrılarak çok tanrılı inanışları dile getirmiş; Türk olduğunu belirttiği kimi kavimleri de katarak bunların güneşe taptığı anlatılmıştır.

İsmail Hakkı, yazı dizisine tarih metodolojisi ile başlatıp insanlığın ortaya çıkışı, topluluklar oluşturması, dünyaya yayılması, kurulan ilk uygarlıklar silsilesinde kronoloji takip etmiştir.

Hindistan’daki toplumsal sınıflar arasındaki sert kast sistemi tanıtılırken sınıflar arasında evlilik yapılamaması gibi eşitlikten uzak tutum, “cehâlet” ve “ta’assub” olarak değerlendirilmiştir.

Yazıda, tarihsel gelişmelere dair, Fransız Bilim adamı Jean-François Champollion (ölümü 1832) gibi nispeten güncel verilerin de kullanıldığı görülmektedir. Benzer şekilde Aydın vilayeti Karabel Kayaları ve Boğazköy-Ankara civarı tarifi ile Hitit medeniyetine dair ilgili veri de (Fransız bilimadamı Charles Texier, 1834) nispeten güncel bilgidir.

Tüm bu farklılık ve yeniliklerle, bir çocuk dergisi olarak Mekteb Dergisi’ndeki “Târîh-i ‘Umûmî” dizisi, müstesna bir yer tutmaktadır.

Çocuk dergileri arasında sayı olarak en fazla yayınlanmış olan Çocuklara Mahsûs Gazete Dergisi, ayrı bir tarih bölümüne gerek duymamış; genellikle dolaylı anlatımlarla tarihsel bilgiler sunmuştur. Az sayıda da olsa doğrudan tarih konuları da dergi içeriğinde mevcut bulunmaktadır. Dergide tarihin ne anlama geldiği “Târîh Nedir, Bir Kere Düşünelim” ifadesinden sonra “Târîh öyle bir fenn-i celildir ki, insân dünyânın ahvâl-i tâbî‘yesinden, ebnâ-i beşerin vukû‘ât-ı mâzîsinden haberdâr eder” denilmiştir. Tarihin her sayfasının insanlar için en sağlam bir hareket düsturu olduğu, en temiz “âyîne-i ibret” olduğu ifade edilmiştir. “Târîh, eşedd- ihtiyaç ile muhtâcî bulunduğumuz bir fenn-i kıymeddârdır” denilerek “Acabâ târîh olmasa idi eslâfımızın ahvâlini snâ‘î ve ‘âdâtını nereden öğrenir, anlardık” ifadesi kullanılmıştır. Tarih öğrenildiği zaman, birçok kahramanların savaşlarda can verdikleri, bir kısmının da “düşmanın süngüsüne göğüs gererek” askerlik şanını bir kat daha arttırdıklarının, iftihar edilerek hissedileceği anlatılmıştır. Bu kahramanlık destanlarını okuyan kişilerde “Ah ben de böyle muhârebede buluna idim. Ne olurdu dîn ve devlet uğruna canımı fedâ ederek şehîd ola idim. İsmimi yevm-i kıyâmete kadar târîhin şanlı sahîfelerinde zikrettire idim” şeklinde düşünce ortaya çıkacağı söylenmiştir. “Târîh, bize terakkî yolunu gösterir” denildikten sonra her insanın tarih okuması gerektiği ifade edilmiş; “Fazîlet-i millîyesini, şân-ı eslâfını takdîr etmelidir ki, â‘zam-ı eslâfımıza ‘â‘id ma‘lûmât edinmelidir” denilmiştir.²¹⁴ Bunun dışında dergide, Necm-i Terakkî Mektebi Müdürü Hüseyin Hıfzı’nın yayınlamış olduğu “Hülâsa-i Târîh-i ‘Osmânî” isimli eserden bahsedilerek “gâyet fâ‘ideli olduğundan bi‘l-cümle şâkirdâna birer dâne edinmelerini tavsîye” eden bir duyuru yapılmıştır.²¹⁵

Tarih öğrenmenin çok önemli olduğuna dair yazılan makalelere rağmen Çocuklara Mahsus Gazete’de, doğrudan tarih konusunu doğrudan yansıtmak tercih etmemiş; coğrafya, edebiyat, kozmografya, kimya, felsefe, iktisat, biyoloji, matematik, zooloji, botanik gibi alanlara dair bilim tarihi metinleri kaleme alınmıştır.

Çocuklara Rehber Dergisi de tarih konularına ayrı bir yer ayırmamış; ancak bilim ve icatlar tarihi aktararak ya da coğrafi bilgiler verirken sunduğu bilgilerle tarihsel konulara değinmiştir. Çocuklara dolaylı olarak tarih bilinci aktarmayı tercih eden bu derginin içeriğinde, tarih tanımı da bir hikâye içerisinde aktarılmıştır. Bu hikâyeye göre öğretmen, zil çalınca sınıfa giren çocuklara, bugünkü dersin “Fenn-i Celîl-i Târîh” olduğunu söylemiştir; “Çocuklar

²¹⁴ Ali Vasfî, “Târîh Hakkında Bir İki Söz”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, Sayı 89, (17 Cemâziye’l-evvel 1315, 14 Ekim 1897), s. 3.

²¹⁵ *Çocuklara Mahsûs Gazete*, “Hülâsa-i Târîh-i ‘Osmânî”, Sayı 264, (28 Zi’l-hicce 1318, 18 Nisan 1901), s. 7.

şöhretlerine hayretler içinde gıpta ettikleri zevât-ı kirâmın ahvâlini vak‘a-i târîhîyelerini kemâl-i ehemmiyetle” dinlemiştir. Bu derste öğretmen tarihi şu şekilde tanımlanmıştır:

“Târîh, mezâr-ı ‘âli, medfûn-ı edânîdir. Târîh, mâzînin âyînesi, kudret-i fikrîye ve kalemîye erbâbının cihânnümâsıdır. Târîh vak‘a-i mecmû‘adır. Târîhte hiçbir vak‘a görülmez ki medâr-ı fâ‘ide olmasın.”²¹⁶

Çocuk Bağçesi Dergisi’nde de müstakil tarih metni bulunmamaktadır; ancak insanlık tarihinden söz edilirken tarihin kaynak aldığı yardımcı bilimlerden birine değinilerek tarif yapılmıştır. Buna göre insanların gerek bir olayın hatırasını korumak gerek bir yere ulaşip haberleşmek için, yaşadıklarını tasvir etme işine çok erken tarihlerde başladığı ve bu sayede kavimlerin uğraşları, mesken tuttıkları mekanlarının bilinebildiğine dikkat çekilmiştir. “Nev‘-i beşer kendine hâs olan bir hiss-i tâbî‘ taklîd ile kesb-i ünsîyet ettiği eşyâ ve mevâddı az çok kaba bir sûrette resmetmeye başladı” denilerek bu resimlerin kurallar içeren bir yazı olmadığı vurgulanmıştır. Avustralya ve Eskimoların kayalara yaptıkları resimlerden örnekler verilerek ilk yazılı tarih kaynaklarının bu resimler olduğu aktarılmıştır.²¹⁷

3.3. Meşrutiyet Dönemi

Musavver Küçük Osmanlı Dergisi’nde tarih konusu, “Târîh” başlığı ile ve karşılıklı soru cevaba dayanan yöntem ile aktarılmıştır. “Geçmiş zamânda zuhûr eden vukû‘attan bahseden bir ‘ilmdir” denilen tarih, geçmişteki her şeye dair görülmemiş; yalnızca “medenîyet ‘âleminde yaşamış kavmlere, milletlere ‘â‘id” olarak tarif edilmiştir. Tarihin, “Târîh-i ‘Umûmî ve Târîh-i Husûsî” isimleri ile ikiye ayrıldığı belirtilerek “yeryüzünde gelip geçmiş olan bi‘l-cümle insânların ahvâlinden bahseden”e Târîh-i ‘Umûmî; “yalnız bir kavme, bir millete dâ‘ir vukû‘attan bahseden”e Târîh-i Husûsî denildiği söylenmiştir. “Fenâ huylardan sakınmanın usûlünü” öğreten tarih biliminin, iyi huyları kazanmanın da yolunu gösterdiği söylenmiş, geçmiş zamanlarda olan birçok olaydan bahsederek insana büyük bir ibret dersi verdiği, fikrini açtığı ve muhakemesini kuvvetlendirdiği dile getirilmiştir. Târîh-i ‘Umûmî’nin üç bin senelik bir müddetten bahsettiği; bunun da Kurûn-ı Evvel, Kurûn-ı Vustâ ve Kurûn-ı Âhir olarak üç devre ayrıldığı söylenmiştir. “Kurûn” kelimesinin, yüz seneyi ifade ettiği; Kurûn-ı Evvel’in

²¹⁶ *Çocuklara Rehber*, “Şâkirdânın Mahsûlât-ı Kalemîyesi-Bir Sâ‘at Ders”, Sayı 20, (4 Rebî‘ü’l-âhir 1315, 2 Eylül 1897), s. 4.

²¹⁷ *Çocuk Bağçesi*, “Mübâhis-i ‘İlmîye-Şark Yazıları”, Sayı 1, (27 Zi‘l-kâde 1322, 26 Ocak 1905), s. 2-3.

dünyanın varoluşundan Batı Roma Devleti'nin son bulduğu 476 senesine kadar sürdüğü; Kurûn-ı Vustâ'nın Batı Roma Devleti'nin yıkılışından “Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u feth târîhi olan 1453 senesine kadar imtidâd” ettiği, Kurûn-ı Âhir'in de İstanbul'un fethinden içinde bulunulan zamana kadar sürdüğü ifade edilmiştir. Coğrafya, jeoloji, antropoloji gibi bilimlerin tarihe çok büyük yardımları olduğu ifade edilerek “mebde-i târîh”in nasıl oluştuğu şu şekilde aktarılmıştır:

“Bir vak'anın meydâna geldiği zamânı göstermek için kullanılan belli başlı büyük vak'aya mebde-i târîh derler. Bu mebde-i târîh, her millette ayrı ayrı kabûl olunmuştur. Bizde mebde-i târîh, hicret-i nebevîyedir ki Resûl-i Ekrem Sallallâhû 'Aleyhî ve Sellem Efendi'mizin Mekke'den Medine'ye teşrîf buyurmalarından 'ibârettir. Bu hesâbca hicretten zamânımıza kadar 1327 sene geçmiştir. Fâtih İstanbul'u hicretin 856 senesinde almıştır.”²¹⁸

Musavver Küçük Osmanlı Dergisi de geleneksel bir tarih tanımlaması ile dönemlendirme hakkında bilgi vermiş; tarihin faydalı bilgiler sunan bir bilim olduğunu anlatmıştır.

Mekteblilere Arkadaş Dergisi'nde Ahmed Midhat tarafından “Târîh Dersleri” başlığı ile yazı kaleme alınmıştır. Bu başlık altındaki ilk yazıda “Osmanlılar” ele alınmıştır. “İyi ahlâkı nereden geldi?” sorusuna yanıt aranan yazıda Osmanlı'nın tarihi başından sonuna dikkatlice okunursa “milletimizin başlangıcında Osmanlıların ahlâkı pek iyi imiş” sonucuna ulaşacağı ifade edilmiştir. Daha bir millet halinde değilken çadırların altında “göçebe bir aşiret iken Süleyman Şah, Ertuğrul Bey gibi reisler zamanında, yalancılık, hilekârlık, hırsızlık, kancıklık” gibi kötü huyların hiçbirisini bilmedikleri anlatılmıştır. “Sözlerinde sebat etmek, kendilerinden âciz olanlara acımak, az şeye kanaat etmek gibi her türlü iyi huya sahip bu aşiretin, Selçuklu pâdişâhlarının verdikleri yerlere evlerini yaparak, köyler kurarak yerleştikleri zamân da” iyi huylarını devam ettirdikleri söylenmiştir. “Osmân Gâzî ilk pâdişâhımızdır ki biz onun ismiyle anılırız. Bize Osmanlı nâmı onun isminden alınarak verilmiştir” denildikten sonra “Gâzî Orhân, onun oğlu, Gâzî Hüdâvendigâr dahî Orhân'ın oğludur” denilmiştir. “Bunlar zamânında Şeyh Edebâli, Akçakoca, Gâzî Mihal gibi adamlar var idi ki her biri yiğit, nâmûslu, Osmanlılık için sâdik ve fedâkâr adamlar idi. Bunlar arasında Gâzî Mihal Bey nâmında bir Rum, bir Hıristiyan da var idi” denilerek “Hattâ yalnız Mihal Bey değil Evrenos Bey gibi dahâ birçok Hıristiyanlar

²¹⁸ Musavver Küçük Osmanlı, “Târîh”, Sayı 1, (30 Zi'l-kâde 1327, 13 Aralık 1909), s. 3-4.

da var idi” vurgusu yapılmıştır. “Osmanlı yalnız Müslümânlara mahsûs değildir. Osmanlı bayrağına tâbî olan, Osmanlı kânûnuna itâ‘at eden herkes Osmanlı olur” ifadeleri kullanılmıştır. “Dînimizin koymuş olduğu kânûna” şeri‘at denildiği; “Hıristiyan ve Yahudi hemşehrilerimize” Osmanlı memleketinde oturup yaşama hakkını şeriatın verdiği ifade edilerek “Bu memlekette her dürlü emniyet ile yaşamak Müslümânların ne kadar hakkı ise Müslümândan başka her milletin o kadar hakkıdır” denilmiştir. “İlk Osmanlıların” iyi huylarını “tâ Asyâ’nın içlerinden” getirdikleri açıklanmış; “Romalılar da böyle idi, Arâblar da hepsi böyle idi” denilerek hemen her milletin ortaya çıktığı devirde iyi ahlaka sahip olduğu söylenmiştir. Medeniyetin ilerlemesi ile ahlakın, bir yandan güzelleşti ise de bir yandan da bozulduğu söylenerek “aza kanâ‘at etme” huyundan vazgeçildiği, tembelliğin arttığı dile getirilmiştir. Osmanlıların “Kayı Hânlılar” olarak anıldıkları zamanlarda iyi ahlaklı oldukları, yiğitlik, çalışkanlık, zahmetlere katlanmak, aza kanaat etmek, ırz ve namusa riayet etmek, “kesenin altındaki mala göz koymamak”, zulmetmemek, “yalan ve dolan ile kimseyi aldatmamak”, “herkesi sevmek ve kendisini herkese sevdirmek” gibi huyları olduğu ifade edilmiştir. “Başka milletler dahî bizi beğenecekler, sevecekler, bizimle ittifâka can atacaktırlar” denilerek Osmanlı’nın çok uluslu yapısını koruyabilmesi için şu ifadelerde bulunulmuştur:

“Ahlâklı böyle düzgün olanlardan kimse korkup kaçmaz. Bi’l-‘aks herkes bunların yanına sokulup sâyelerinde râhat yaşarlar. Cem‘îyetleri, milletleri, devletleri büyüdükçe büyür. Bu bir hakîkâttir ki cihânda her millet nezdinde böyle görülmüştür. En parlak misâli de biz Osmanlılarda meydâna çıkmıştır.”²¹⁹

Mekteblilere Arkadaş Dergisi, Selanik İttihât ve Terakkî Mekteb-i İdâdîsi öğrencilerinden Ahmed Fethi’nin hazırladığı bir tarih metnini sayfalarına taşımıştır. Edebî yaklaşımın hâkim olduğu “Plevne Muhârebesi” başlıklı bu yazı, “Bir taraftan Rus keşf kollarının görünmesi, diğer taraftan hücum emri için çalınan boruların uzaktan uzağa acı iniltileri, sonra piyâde ‘askerinin topraklarla, tüfenklerle şehre yayılması.” şeklinde başlamış; 93 Harbi’nde “Osmanlı ‘askerinin savlet-i şîrânelerine merkez olan Plevne Kasabası’nın” kuşatılması anlatılmıştır. Senelerden beri mutlu yaşadıkları yuvaları terk edip gittiklerinde dağların تنها, vadilerin öksüz kalacağı ifade edilmiş; Plevne’nin Osmanlı’nın vatan toprağı

²¹⁹ Ahmed Midhat, “Târîh Dersleri-Osmanlılar”, *Mekteblilere Arkadaş*, Sayı 3, (7 Safer 1328, 18 Şubat 1910), (s. 67-68) s. 3-4.

olmaktan çıktığı, Rus işgaline uğradığı edebî bir dille anlatılmış; “Sizi düşündükçe, şu küçücük kalbimde düşmanlarımıza karşı ne ateşin bir hiss-i intikâm parıldar” denilmiştir.²²⁰

Mekteblilerle Arkadaş Dergisi tüm toplumların ilk evrelerinde ahlaklı olduklarını, sonradan ahlaksızların baş gösterdiğini anlatan, “Târîh Dersleri” başlığı ile kaleme alınan makalede, bu ahlaksızlaşmaya neden olan şey “medenîyet” olarak anlatılmıştır. Din farkı gözetmeksizin Osmanlı topraklarında yaşayan herkesin yurttaş olduğuna atıf ile yapılan “Osmanlı” vurgusu yine dikkat çekmektedir.

Mekteblilerle Arkadaş Dergisi ilk kez yakın tarihi ele alan bir yazı ile öncül dergilerden farklılık göstermiştir. Her ne kadar edebî bir yaklaşım ile kaleme alınsa da İdâdî öğrencilerinden Ahmed Fethi'nin yazdığı bu yazı, 93 Harbi konusunu ele alan yakın tarihe dair bir konuya temellenmiştir.

Çocuk Dünyâsı Dergisi'nde yayınlanan “Ben Türküm” isimli şiirin ilk mısrası, tarihsel atıfla şu şekilde yazılmıştır:

“Bir vaktler Avrupa’ya şân veren
Fâtiplerin, Yavuzların oğluyum
Yurdu için sevinerek cân veren
Murâdların, Midhatların oğluyum”²²¹

Çocuk Dünyâsı Dergisi, 41’inci sayısının kapağında Osmanlı Padişahı Sultan Osman’ın fotoğrafına yer vermiştir. Bu hali ile ilk kez bir padişah fotoğrafı, bir çocuk dergisinin kapağında kullanılmıştır. Yayınlandığı günden iki gün önce (30 Aralık günü), “Devletimizin temelini kuran Birinci Sultân Osmân Hân hazretlerinin Türk beyleri tarafından bî’at olunduğu günün sene-i devrîyesi” olduğu için Sultan Osman’ın fotoğrafının kapakta kullanılarak okuyucular ile “bu şânlı günü” kutlamak istendiği ifade edilmiştir. Osman Bey’in 687 tarihinde “Karacahisar üzerine yürüyerek Rum tekfûrunu amân dilemeye mecbûr” ederek “onu ba’zı hediyelerle kardeşinin oğlu Ak Timur Bey vâsıtasıyla Konya’da hükümet süren Selçuk Türkleri hakanlarından Gıyaseddin Mes’ûd Keykâvus oğluna göndermiş” olduğu ifade edilmiştir. Bu

²²⁰ Ahmed Fethi, “Plevne”, *Mekteblilere Arkadaş*, Sayı 9, (9 Cemâziye’l-evvel 1328, 19 Mayıs 1910), (s. 278-279) s. 22-23.

²²¹ Nazım Hürrem, “Türküm”, *Çocuk Dünyâsı*, Sayı 11, (7 Receb 1331, 12 Haziran 1913), s. 7.

zafere çok sevindiği için Sultan Keykavus'un Osman Bey'in beyliğini onaylayarak bir işaret olmak üzere davul, sancak, kılıç ve ziynetli bir at hediye ettiği belirtilmiştir. Osman Bey'in bu hediyeleri "687 senesi zi'l-kâdesinin 15'inci günü ikindi vakti" aldığı söylenmiş ve "O gün Osmân Bey ayakta olduğu hâlde mızıka çalınarak Türk beyleri tarafından kendisine bî'at edilmiştir" ifadesi kullanılmıştır.²²²

"Ertuğrul'un kahramân oğlu" Sultan Osman'ın ahlakı ve diğer vasıflarıyla sadece Sultan Alâeddin'in değil bütün halkın saygısını kazandığı, "siyah saçları, mevzûn endâmı, kara ve parlak gözleri, merdâne tebessümleriyle" dikkat çektiği, "Türk 'ırkının bütün hasletleri" olarak belirtilen "merdlik, misâfirperverlik, fedâkârlık, kanâ'at, doğruluk" vasıflarının Osman Gazi'de bütün açıklığı ile görüldüğü anlatılmıştır. "Osmân dîndâr idi. Dâ'imâ 'ulemâ ile düşüp kalkıyor, dînin ahlâka 'ulvîyet bahşeden, ruhu fazîlete sevk eyleyen ahkâmından mütelezviz oluyordu" denildikten sonra en çok Şeyh Edebalî'nin yanına gittiği; Anadolu'nun şanlı bir saltanat tesisi ile uğraştığı sırada gönlünü Şeyh Edebalî'nin kızı Mâl Hatun'un "latîf simâsına" kaptırdığı anlatılmıştır. Ancak Şeyh Edebalî'nin razı olmadığı; Sultan Osman'ın da "aşkın acılarına, tahammülsüz ayrılıklarına 'azmile, sebât ile göğüs" gerdiği, "elinde kılıç, ruhunda sönmez bir aşk, az bir kuvvetle mücâdelelerden pak ve muzaffer" çıktığı anlatılmıştır. Üç yıl boyunca Mâl Hatun'un aşkıyla perişan olan Osman Gazi'nin, gayet sade giyindiği, silah arkadaşlarına emretmek yerine arkadaş muamelesi yaptığı ifade edilmiştir. "Tepesi yuvarlak kırmızı ser-pûş" ve "Tâc-ı Horasanîyi andıran beyaz sarık" taktığı, bazen kaftan giydiği; servete kesinlikle itibar etmediği, muharebelerde alınan ganimetleri silah arkadaşlarına dağıttığı anlatılmıştır. Dul kadınlara, öksüz çocuklara, kimsesizlere sadaka verdiği anlatılan Osman Gazi'nin kimi zaman kaftanını bile çıkararak muhtaç olana verdiği aktarılmıştır. "Tûrânın fazîletli evlâdı" olan Osman Gazi'nin, sefere gitmeden mutlaka arkadaşları ile görüş alışverişinde bulunduğu, onların görüşlerine saygı duyduğu; bu nedenle de arkadaşlarını onu hiç yalnız bırakmadığı anlatılmış; "Müslümân ve Hıristiyan herkesin muhabbetini" kazandığı ifade edilmiştir.²²³

Ayrıca "Ertuğrul'un Yayı" ismi ile kaleme alınan yazıda "Süleymân Şâh, Tûrân yurtlarından Anadolu'ya göç etmek üzere idi. Kurulan küçük ordu, yol hâzırlıklarını görürken Ertuğrul eski bir silâh odasında her nasılsa bırakılmış bir yay ile birkaç ok bulmuş" ifadelerinden anlaşılacağı üzere Türklerin Anadolu'ya göç etmeden önceki olayları, tarihî bir

²²² Ahmed Refik, "Osmanlı Devleti'nin Temelini Kuran Birinci Sultân Osmân Hân Hazretleri", *Çocuk Dünyası*, Sayı 41, (3 Safer 1332, 1 Ocak 1914), s. 1. Ayrıca bkz. Ek 3.

²²³ Ahmed Refik, "Osmân Gâzi", *Çocuk Dünyası*, Sayı 41, (3 Safer 1332, 1 Ocak 1914), s. 8-9.

hikâye olarak anlatılmıştır. Ertuğrul’un yay üzerinde yazılmış şekilde “Ey Türk oğlu, silâhınla fenâliğe yollanma; Al okunu fakat zulme âlet gibi kullanma” ifadesine rastladığı anlatılmıştır.²²⁴

Çocuk Dünyâsı Dergisi’nde Sultan Osman ile ilgili, tamamı tarihsel vurgu barındıran bir de şu şiire yer verilmiştir:

“Sultân Osmân’a

Ey Osmanlı Pâdişâhı, ey ulu hâkân
Kayı Hân’ın şanlı oğlu, ey yüce sultân
Evlâdların bugün seni hürmetle anar
Düşmanların şöhretini yıldırım sanar

Bundan yedi ‘asr evvel devleti kurduk
Düşmanların karşısında arslanca durduk
Zabt eyledik diyârları hançer güle âh
Titredi kâ’inât senden şanlı pâdişâh

İstiklâli bahş eyledin sen bu millete
Verdin şeref-i Türklük ile İslâmîyete
Bize Osmânlı nâmını ettin yâdigâr
Her gün bize söyler seni esen rüzgâr

Cenk yerinde düşmanlara ateş saçardın
İş başında ‘âcizlere kucak açardın
Hâkânımız! Bizden sana pek çok selâmlar
Senin büyük ‘unvânını cihân selâmlar”²²⁵

Henüz birçok okuyucunun haberi olmadığı ifade edilerek Türk Yurdu Kütübhânesi tarafından “Küçük Türk Târîhi” ismiyle bir kitap çıktığı duyurulmuş; “şimdiye kadar çocuklarımıza milletlerini okutmak için yazılmış bir kitabın bizde bulunmadığı düşünülürse bu kitabın ne derecede mühimm ve fâ’ideli olduğu” ifade edilmiştir. Yazılma dilinin “Her Türk

²²⁴ Çocuk Dünyâsı, “Ertuğrul’un Yayını”, Sayı 43, (17 Safer 1332, 15 Ocak 1914), s. 6-7.

²²⁵ Nazım Hürrem, “Sultân Osmân’a”, Çocuk Dünyâsı, Sayı 43, (17 Safer 1332, 15 Ocak 1914), s. 4.

yavrusunun anlayacağı kadar açık” olduğu vurgulanarak “Türklüğe ‘â’id birçok resmlerle süslenmiş” olduğu; “her Türk gencinin tekrâr tekrâr okuması” gerektiği ifade edilen bir duyuru yapılmıştır.²²⁶

Çocuk Dünyâsı Dergisi, bir de okuyucularının poster olarak da kullanabilmesi için “Frengler buna Attila derler” uyarısı da yaparak “Büyük Türk Hâkâmı Atlı Hân”ın büyük boy tek sayfa resmini yayınlamıştır.²²⁷

Çocuk Dünyâsı Dergisi, 41’inci sayıda Sultan Osman’ı kapak resmi olarak kullandıktan sonra “İstanbul’un Fâtihî İkinci Sultân Mehmed Hân Hazretleri” başlığı ile Fatih Sultan Mehmed’in posterini de kapağa taşımıştır.²²⁸ Ayrıca Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u nasıl fethettiğini anlatan bir şiir yayınlanmıştır. Bu şiirin tarihsel vurgu içeren kısmı şu şekildedir:

“‘Âşık oldun sen İstanbul yurduna
Hücûm içim emr verdin orduna

Elli üç gün kal‘aların önünde
Cenk ederek bu diyârı kazandın
Düşmanlara aslan gibi dayandın
Şân ve zafer yazılıydı özünde”²²⁹

Bunların yanı sıra Çocuk Dünyâsı Dergisi, tarihe dair bir kampanya da başlatmıştır. Okuyucularından, 1293 senesine gelinceye kadar gelip geçmiş Osmanlı padişahlarından en çok beğendikleri padişahın ismini ve kaçınıcı padişah olduğunu yazarak göndermelerini; en çok oy alan padişahı beğenenlerin ödül alacağını şu şekilde ilan etmiştir:

“En çok re’y alan pâdişâhı beğenenler arasında kur‘a çekilerek birinciye bir sinematograf makinesi; ikinci Resne Fotoğrafhânesi’nden on ‘aded resm çıkartacak; üçüncüye altı aylık abonemiz (abonelik); dördüncüye bir çakı, onuncuya kadar birer kitâb; yüz birinciye kadar birer

²²⁶ *Çocuk Dünyâsı*, “Küçük Türk Târîhi”, Sayı 57, (27 Cemâziye’l-evvel 1332, 23 Nisan 1914), (s. 99), s. 8-9.

²²⁷ *Çocuk Dünyâsı*, “Büyük Türk Hâkâmı Atlı Hân”, Sayı 59, (12 Cemâziye’l-âhir 1332, 8 Mayıs 1914), (s. 136) s. 8. Ayrıca bkz. Ek 4.

²²⁸ *Çocuk Dünyâsı*, “İstanbul’un Fâtihî İkinci Sultân Mehmed Hân”, Sayı 64, (17 Receb 1332, 11 Haziran 1914), (s. 209) s. 1. Ayrıca bkz. Ek 5.

²²⁹ Nazım Hürrem, “Fâtih’in Huzûrunda”, *Çocuk Dünyâsı*, Sayı 65, (24 Receb 1332, 18 Haziran 1914), (s. 226) s. 2.

kartpostal, iki yüzüncüye kadar birer takdîr varakası. Taşradan birinciye yaldızlı birer ceb defteri, ikinciye bir Yeni Tûrân”, üçüncüye bir çakı, ellinciye kadar birer kartpostal hedîye edilecektir.”²³⁰

Neredeyse her yazısında üslup olarak çocukların anlayacağı seviyeye inme gayretleri ile diğer sanat dallarını da kullanarak çocuklara tarih öğretmeyi amaçlayan ilk dergi olması ile Çocuk Dünyâsı Dergisi, öncüllerinden olumlu yönde ayrılmaktadır. Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Bey’in ahlaklı ve faziletli özellikleri aktararak çocuklara, bu konuda tarihsel dayanak aktarılmaya çalışmıştır. Osman Bey’in Babası Ertuğrul Bey’in çocukluğundaki bir hikâye anlatılarak, çocukların onunla kendilerini özleştirmesine gayret edilmiştir. Aynı zamanda dergi, şiirler üzerinde doğrudan tarih konularını işlemiş; daha önce ele aldığı konuları kafiyeli şiirlerde işleyerek çocukların pekiştirmesini amaçlamıştır.

Osmanlı Padişahı Sultan Osman’ın ve Fatih Sultan Mehmed’in dergi kapağında fotoğraflarının yer alması, çocuk dergilerinde karşımıza çıkan ilk örnektir. Benzer şekilde “Büyük Türk Hâkânı Attila”nın posterini dergi içerisinde kullanılması, yine çocukların bu görselleri örnek alarak kullanmaları için tasarlanmıştır.

Çocuk Dünyâsı Dergisi, yaptığı tarih kampanyası ile de bir ilk olma özelliğindedir. Dergi, Osmanlı padişahlarından en çok beğendikleri padişahın ismini ve kaçınıcı padişah olduğunu yazarak göndermeleri sonucu kampanyaya katılabilecektir ve çeşitli ödüller alabileceklerdir.

Mektebli Dergisi, Bizans’ın ve Osmanlı’nın adaleti konusunda bir yazı yayınlamıştır. Bu yazıda makale yazarı “ihtiyâr bir Rum’dan dinlediklerini” aktardığını ve “kıssadan hisse” çıkarılması gerektiğini ifade ettiği bir hikâyeden söz etmiştir. Yetmiş yaşında tahmin edilen bu Rum’un, 52 sene evvel 95 yaşında diğer bir Rum ihtiyardan dinlediği; onun da yine dedesinden dinlemiş olabileceği söylenerek hikâyenin doğruluğuna inancın arttırılmasına gayret edilmiştir. Osmanlı’nın İstanbul’u fethetmeden önce İstanbul’da iki Rum’un sohbet ederken “Bu hükûmetin işi ne olacak? Mahkemelerde ‘adâlet yok, vergilerde ‘adâlet yok, ve’l-hâsıl hiçbir şeyde ‘adâlet, doğruluk yok. Böyle bir devlet tâbî’idir ki pâydâr olamaz. İstanbul surlarına yaklaşan şu Osmanlılar, mutlaka şu sevgili vatanımızı zapt edeceklerdir. Harb esnâsında top

²³⁰ “Beğenmece”, *Çocuk Dünyâsı*, Sayı 42, (10 Safer 1332, 8 Ocak 1914), s. 1.

gürültüleri, kılınç şakırtıları arasında ne yapacağımızı bir türlü bilemiyorum. Cümlemizi kılınçtan geçirecekler” şeklinde konuşarak büyük bir korku içinde oldukları ifade edilmiştir. Bahsi geçen İstanbul Rumlarının Osmanlı’dan korkuları nedeniyle “Sarayburnu civârındaki çöplükte bir mahzen inşâ ederek içerisine birçok seneler kâfi gelecek vechle birçok mikdârda erzâk ve su” koydukları; Osmanlıların İstanbul surlarını aşıp şehre girdiklerinde bunların da mahzene saklandıkları anlatılmıştır. Aradan iki sene geçtikten sonra “mahalle bekçileri devriye gezerken” bir ışık gördüğü ve sesler işittiği ifade edildikten sonra bekçinin ““Acabâ şeytân mı var?”” diyerek oraya işaret koyduğu ve amirlerine durumdan bahsettiği anlatılmıştır. Bu olayın kulaktan kulağa dolaşarak “Hazret-i Fâtih’in” kulağına kadar gittiği, padişahın da meraklanarak “birkaç yüz kişi ile” oraya giderek süprüntüleri kaldırttığı ve “çöpler içinde bir kapı” bulunduğu, kapı açıldığında “sakalları, tırnakları uzamış bir hâlde” iki kişi bulunduğu anlatılmıştır. “Hazret-i Fâtih, onları doğruca hammâma göndermiş, karınlarını doyurmuş ba‘de-hû niçin oraya girdiklerini su’âl ederek doğru söylemelerini ihtâr etmiştir.” ifadelerinden sonra Rumların, İstanbul “zabt olduğu sırada bizi de kılınçtan geçirmesinler diye” mahzene saklandıkları ve ““Adâlet Pâdişâhımızdır” dedikleri anlatılmıştır. Birkaç gün istirahat ettirildikten sonra “Hazret-i Fâtih’in bu Rumları huzuruna çağırarak “Biz Osmanlılar elinden İstanbul’un ne vakt zabt edilebileceğini bilebilir misiniz?” diye sorması üzerine, bu sorunun cevaplanabilmesi için serbestçe Anadolu ve Rumeli’yi dolaşmaları için bir ferman verilmesini, her tarafı gezerek ve insanları dinleyerek kırk gün sonra İstanbul’da “Osmanlı hükûmetinin de ne kadar pâyidâr olacağını” anlayıp söyleyebileceklerini ifade etmeleri üzerine ferman çıkartıldığı anlatılmıştır. Bir Rum’un Anadolu’ya gittiği ve orada bir mahkemeye şahit olduğu anlatılmıştır. Bu mahkemede, bir tarla satın aldıktan sonra toprağın altından “altın dolu bir küp” bulan bir kişinin, bu altınları tarlanın eski sahibine vermek istediği, eski sahibinin de “benim kısmetim değilmiş” diyerek bu altınları kabul etmediği; hâkimin ise altınları her iki kişiye eşit dağıttığı anlatılmıştır. Ancak ikisinin de hâkimin kararını kabul etmemesi, davanın ertesi güne ertelenmesi; hatta Rum’un akşam hâkimin evine giderek misafir olduğu zaman gece ve sabah hâkimin bu davayı nasıl çözeceğine dair namaz kılarken dualar ettiği anlatılmıştır. Ertesi gün hâkimin, davalı ve davacıya çocukları olup olmadığını sorması, birinin sekiz yaşındaki oğlu ile diğerinin beş yaşında kızının olduğunu öğrenmesi üzerine “işte onları birbirine nişânlıyorum” diyerek altınları bu çocuklara verdiği; “memnûnen mahkemenin kapandığı” anlatılmıştır. Rumeli tarafına giden diğer Rum’un da bir mahkemede şahit oldukları anlatılmıştır. Buna göre hastalıklı bir beygir alan kişinin satıcıya beygiri geri vermek istediği; satıcının kabul etmediği, hâkimin davayı karara bağlayamadığı için ertesi güne ertelediği, yine Rum’un hâkimin evinde kaldığı ve hâkimin davayı çözmek için dualarına şahit olduğu; hastalıklı beygiri kimse almak

istemediği için mahkeme ahırında geceyi geçirdiği ancak gece beygir öldüğünden “mâdem ki beygir mahkeme ahırında murd olmuştur” denilerek paranın devlet tarafından ödendiği anlatılmıştır. İki Rum’un İstanbul’a geldikten sonra “Hazret-i Fâtih”in huzuruna çıkarak “Ey pâdişâhım bu doğruluk bu ‘adâlet memleketinizde devam ettikçe hiç korkmayınız, pâyidâr olacaktır. Bu doğruluk ortadan kalkar, ‘adâlet icrâ-yı hükmetmezse o zamân İstanbul elden gidecektir” dedikleri anlatılmıştır.²³¹

Mektebli Dergisi, 1571-1657 yılları arasında Kaptan-ı Derya olarak görev yapmış olan Kılıç Ali Paşa’yı, “Uluç Ali” başlıklı yazı ile tanıtmıştır. Buna göre “(Kânûnî) Süleymân ve Sultân Murâd-ı Sâlis devrinde” meşhur olan bu kişinin “Uluç yâhûd Kılıç lakabıyla” tanındığı ifade edilmiştir. Uluç Ali’nin Barbaros Hayreddin Paşa’nın yetiştirdiği kalyonculardan olduğu, Cezayir Beylerbeyliği zamanında maiyetinde bulunarak arkadaşları arasında ciddiyet ve cesurluğu ile tanındığı anlatılmıştır. Uluç Ali’nin aslında “Anadolulu” olduğu; fakat daha sonra Cezayir’e gidip Barbaros’un maiyetine girip orada yerleştiği ifade edilmiştir. Faydalı işler yaptığı için Barbaros Hayreddin Paşa tarafından “ocaklardan birisinin kalyoncubaşılığına” tayin edildiği; Barbaros’un İstanbul’u çağırılmasından sonra reisliğe geçen Salih Reis zamanında da faydalı hizmetlerde bulunduğu anlatılmıştır. Salih Reis vefat edince de Uluç Ali’nin Cezayir Beylerbeyi Reisi olduğu söylenmiştir. Uluç Paşa’nın bu esnada Kaptan-ı Derya Ali ve Piyâle paşaların kumandası altında olarak Korfu’ya gönderilen 250 gemiden oluşan donanmaya, 20 korsan gemi ile katıldığı; Kaptan-ı Derya Ali Paşa’nın tedbirsizliği nedeniyle bir çok geminin batmasına rağmen Uluç Paşa’nın hiç gemi kaybetmediği, hatta düşman amiral gemisini zapt ederek “amiralin başını dahî kendi eliyle kesip” birkaç tane daha düşman gemisi batırıp “kendisini ta’kîb eden düşman sefâ’in-i harbîyesiyle dögüşe dögüşe İnebahtı Limanı’na sokularak” kurtulduğu anlatılmıştır. Bu kahramanlığı nedeniyle padişah tarafından “Kapûdan-ı Deryâ” tayin edildiği ifade edilmiştir. Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa’nın az zaman zarfında perişan bir hale gelmiş olan Osmanlı donanmasının tekrar toparlandığı; “970 senesi saferinde” 270 gemiden oluşan donanma ile Uluç Reis’in Akdeniz’e açıldığı; Venediklilere göz dağı verdikten sonra İspanya Krallığı’na bağlı Napoli Krallığı’nın Pulya kıyılarına çıkarma yaptığı, “İtalya sâhillerini yıkıp yaktıktan sonra” tekrar İstanbul’a döndüğü ifade edilmiştir. “997 senesinde verilen bir emr üzerine” Tunus’a sefer yapmak için hazırlıklar yapılmışsa da ancak “998 senesinde” hareket edildiği, “Tunus Emîri Abdülhamid’in civârındaki ‘Arab kabîlelerinden birisiyle” savaştığı ve sonra Tunus’un zapt edildiği anlatılmıştır. Ancak Tunus

²³¹ Mektebli, “Bizans ‘Adâleti, Osmanlı ‘Adâleti”, Sayı 15, (8 Zi’l-kâde 1331, 9 Ekim 1913), (s. 234-239), s. 2-7.

Beylerbeyi olan Cağfer Paşa'nın katledilmesi ile tekrar Tunus'a doğru seferber olduğu, Uluç Ali ve Sinan Paşa'nın "otuz gün muhâsaradan sonra" Tunus'u tekrar zapt ettikleri ifade edilmiştir. Sağdıç olduğu İbrahim Paşa ve Ayşe Sultan'ın evliliğinde "Ayşe Sultân için tedârik eylediği duvâk-ı cibinlik"ın "elli bin altın kıymetinde" olduğu ifade edilmiştir. Uluç Ali'nin "995 senesi receb-i şerîfinin on sekizinde "Tobhânede bir câmi' inşâ ettirdiği", muhtaç olanlara yardımlarda bulunduğu anlatılmış; "beş yüz bin altın" civarındaki hazinesini saraya bağışladığı, kendi yaptırdığı caminin türbesinde defnedildiği anlatılmış ve faydalanılan kaynaklar hakkında şöyle denilmiştir:

"İşte bir zamânlar mahâret-i bahriyesiyle bütün Akdeniz kıyılarını dehşetler içinde bırakan Uluç Ali'nin tercüme-i hâli hakkında târîh ve tercüme-i hâl kitâblarımızda münderic ma'lûmât bundan 'ibârettir."²³²

"Ertuğrul Gâzî" isimli makalede ise "Devletimizi kuran büyük pâdişâhımız Osmân Gâzî Hazretleri'nin muhterem pederidir" tanımlaması yapılarak Horasan taraflarında dünyaya geldiği, "680 târîhinde 92, bir rivâyete göre 96 yaşında" iken Söğüt şehrinde vefat ettiği ifade edilmiştir. Söğüt civarında bulunan "Kara Keçili 'aşîreti(nin) Ertuğrul hakkında her sene nisan aylarında bir ihtifâl tertîb" ettiği, "vakt-i mu' ayyende 'aşîret efrâdı(nın) eski şehirde" toplanarak "300-400 kadar atlı davullarla, zurnalarla", bazılarının üzerinde "eskiden kalma zırhlar da" bulunduğu halde Söğüt'ü ziyaret ettikleri anlatılmıştır. "Ba'zı târîhçilerimiz(in) kendi ecdâdımızı" "yabancıların gözleriyle görme ve onların beyinleriyle düşünmeye alıştığından" bahsedilerek "şimdi kendi târîhimize kendi öz gözlerimizle, kendi dimâğımızla, kendi gözlerimizden bakmalıyız" denilmiştir. Süleyman Şah'ın Ca'ber Kalesi civarında Fırat Nehri'ne düşerek vefat etmesi üzerine oğlu Ertuğrul Gazi'nin kabilenin reisi olduğu, Ertuğrul Bey'in "ma'îyetiyle bir gün gezerken cenge dalmış iki orduya rast" geldiği; "mağlûb olan tarafa mu'âvenet ederek" galip gelmesini sağladığı; galip gelen tarafın "Konya Sultânı Alâeddin Selçûkî", mağlûb olan tarafın ise "Cengizlerden Gâzân Mahmud Hân" olduğu; yardımlarına mükafat olarak Sultan Alaeddin'in "Domaniç yaylasını, Söğüt ovalarını kışlak ve yaylak olmak üzere" Ertuğrul Bey'e, hediye ettiği ifade edilmiştir. "Târîh okumakta maksad, yalnız vak'aları bilmek değil vak'anın hikmetine vukûf ile o 'asr insânlarının fikrlerini ve mesleklerini tetkîk ve onlardan istifâde eylemektir. Bunun adına hikmet-i târîh de derler" denilerek bahsedilen olaydan çıkarılacak dersler anlatılmıştır. Ertuğrul Gazi'nin savaşan iki orduya rastladığında

²³² İbnü'l-Ârif Nizameddin, "Osmanlı Müşâhir-i Bahriyesinden Uluç Ali", *Mektebli*, Sayı 17, (22 Zi'l-kâde 1331, 23 Ekim 1913), (s. 266-269), s. 2-5. Ayrıca bkz. Ek 6.

“aman kaçalım, nemize gerek” demeden savaşa katılmasının cesaretini gösterdiği ve “bir tecavüze tahammül edemeyerek ona müdahaleyi kendilerine bir şeref” bildiği ifade edilmiştir. Ertuğrul Gazi ve maiyetinin iki ordunun savaştığını görür görmez savaşa katılmasından çıkarılacak sonucun “ecdâdımız silâhlarını, oklarını vesâ’ir levâzımât-ı harbîyelerini hep yanlarında” bulundurdıkları; “koca palalar, bıçaklar yan tarafında asılmış, atlar üzerinde her biri(nin) bir ateş-i celâdet gibi” olduğu sonucuna varılmıştır ve “mekteplerde silâh isti’mâlinin, nişâncılığın ta’lîm edilmesine dâ’ir Ma’ârif Nezâreti’nin vâki‘ olan teşebbüsü ‘an‘ane-i millîyeyi meydâna ihyâ nokta-i nazarından da alkışlarla karşılanmaya lâyıktır” denilmiştir. Ertuğrul Gazi’nin mağlup olan tarafa yardım etmesinin ise Osmanlıların “‘ulüvv-i cenâbî”ndan kaynaklandığı, gâlib olan tarafa meyledip de ganâ’ime kolayca sâhib olmak istemiyor, çünkü fitratındaki büyüklük, tıynetindeki merdlik ve yiğitlik ona mâni‘ oluyor” denilmiştir. “Mazlûma mu‘âvenetle te’sîs” edilen bir devlet olduğu anlatılarak “Hükûmet-i Celîle-i Osmânîye, öyle Roma’nın bânîsi Romus ve Romulus’un bennâ’kerdeleri olan hükûmet gibi hayırsızlıkla teşekkül etmiş, eşkıyâlık ile kurulmuş bir hükûmet değil, belki kahramanlık, ‘ulüvv-ı cenâb esâsları üzerine mü’esses bir devlet-i mu‘azzamâdır” denilmiştir. Galibe yardım etmek yerine mağluba yardım etmenin “hüsn-i minnettâr”lık açısından da fark olduğu; “ümîd-i mükâfât(ın) daha ziyâde” olacağı ifade edilerek buna “diplomatik” denildiği ifade edilmiştir. Anlatılanın özeti yapılarak çıkarılması gereken ders için “Ecdâd vefât etti ise ahfâdı vardır, kan yine o kandır, me’yûs olmayıp çalışmak gerekir” denilmiştir.²³³

“Muntazam Osmanlı Târîhi” başlıklı yazıda ise açıklamalı bir şiir verilmiştir. Şiirde geçen “Altın Dağ”ın “Altay nâmıyla” bilindiği; Türklerin esasında tek bir dili konuşan bir kavim olduğu; “Moğolîye ve Mançurya ile hem-hudûd olan ‘aşîretlerin”, “sarı ‘ırka mensûb yerlilerle” karışarak “Tatar cinsini hâsıl ettikleri” ve bu iki ırkın “neslen kardeş” olduğu açıklanmıştır. Ayrıca Süleyman Şah’ın kabri hakkında “Ca‘ber Kal’ası’na yakın bir el-ân Türk mezârı nâmıyla yâd olunan ziyâretgâh” ifadesi kullanılarak Sungur Tekin’in Süleyman Şah’ın en büyük oğlu olduğu; Gündoğdu Bey’in de Sungur Tekin’in küçüğü olduğu eklenmiştir. Bahsi geçen şiir ise şu şekilde yayınlanmıştır:

²³³ M. Şevket, “Ertuğrul Gâzî”, *Mektebli*, Sayı 34, (24 Rebî‘ü’l-âhir 1332, 22 Mart1914), (s. 646-648), s. 14-16.

“Memleketi Altın Dağı, ‘aşîreti Kayı Hân
Bu kahramân kabîlenin ser-kerdesi Süleymân

Göç eyledi Horasan’da Mahan adlı bir köye
Cengiz dahî göz atmıştı bu güzelim ülkeye

Mahan’daki yerleşmesi hayli vakt sürmedi
Çekiştiriler Cengiz ile râhat yüzü görmedi

O vaktten başlamıştı Türklerle Tatar da‘vâsı
Tarihlere leke oldu iki kardeş kavgası

Süleymân Şâh yola çıktı ‘aşîretle berâber
Erzincan’a vardı, baktı iskân için, hiçbir yer

Bulamadı Erzincan’ın kurak susuz ovası
Olamazdı Türkler için bir sa‘âdet yuvası

Erzincan’dan çadır yıkıp atlarına bindiler
Adana’da Fırat Nehri vâdisine indiler

Ca‘ber denen bir kal‘anın yakınında nehirden
Geçmek için at sürdüler ‘aşîretle hep birden

Süleymân Şâh suya düştü boğuldu
Kâbilde eski usûl, eski nizâm bozuldu

Sungur Tekin, Gündoğdu Bey oralarda kaldılar
‘Aşîretin en çoğunu yanlarına aldılar”²³⁴

²³⁴ Gelibolulu Rıza Cezmi, “Muntazam Osmanlı Târîhi”, *Mektebli*, Sayı 37, (13 Cemâziye’l-evvel 1332, 9 Nisan 1914), (s. 691), s. 8.

Bir diğerk sayıda Şiirin devamı yayınlanmıştır. Şiirin devam eden kısmında da açıklamalı dipnotlar eklenmiştir. Bu dipnotlarda, Ertuğrul Bey'in tesadüf etmiş olduğu askerlerin kimlere mensup askerler olduğunu bilmediği, "hamiyet ve kahramanlığı icabı olarak za'if gördüğü tarafı" seçip galip gelen tarafı perişan ettiği, yardım ettiği askerın "Selçükî hükümdarı İkinci Alâeddin", diğer tarafın ise "Tatar 'askeri" olduğu ifade edilmiştir. "Selçükîlerin" başkentinin Konya olduğu, Ertuğrul Bey'in aşiretinin "630 târihinde" Söğüt'e geldiği; "Selçükîlere isyân eden Rum tekfûru üzerine Ser-had Muhâfız Uç Beyi nâmıyla" görevlendirildiği, ilk hücumda Eskişehir taraflarını "yedd-i zabt" ettiği, "doksan yaşına mütecâviz olduğu hâlde" "680 târihinde" vefat ettiği ve "24 yaşlarında olan oğlu" Osman Bey'in reisliğe geçtiği eklenmiştir. Şiirin devam ise Şu Şekilde devam etmiştir:

"Ertuğrul Bey beş yüz atlı kahramânla döndüler
Konya Şehri semtlerinde hayli asker gördüler

Cenk meydânı mahŐer olmuş, kan bürümüŐ her yeri
Bozgunluğa yüz çevirmiş bir tarafın askeri

Ertuğrul Bey 'aŐiretle bozgun olan askere
Yardım etti böyle gerek her yiğide her ere

Bozgun olan gâlib oldu, gâlib olan bozuldu
Gâlibiyet müjdeleri hükümdâra yazıldı

Ordu ile berâberce pâ-yi tahta gidildi
Ertuğrul'un Őecâ'ati medh-ü senâ edildi

Selçükîler hükümdarı memnûn oldu Türklerden
Mülkâne baėıŐlandı istediği yerlerden

Domaniç'i yazlak aldı Söğüd Şehri kıŐlaėı
Komşu oldu Tekfûrlarla ıktı evvelki ortağı"²³⁵

²³⁵ Gelibolulu Rıza Cezmi, "Muntazam Osmanlı Târîhi", *Mektebli*, Sayı 38, (20 Cemâziye'l-evvel 1332, 16 Nisan 1914), (s. 709), s. 9.

Mektebli Dergisi, İstanbul'un Fatih Sultan Mehmed tarafından işgali döneminde Rum halkın adaletsizlikten korkarak saklanmalarını; ancak fetihten sonra ortaya çıkarak Osmanlı'nın ne kadar adil bir ülke olduğunu görmelerini konusuna dayalı bir hikâyeyi çocuklarla paylaşmıştır. İhtiyar bir Rum'un anlattığı hikâye, dava gören hakimlerin adaletli karar vermeyi kendilerine dert edinmeleri vurguları ile ön plana çıkmaktadır. Ancak iki Rum'un, adalet devam ettikçe İstanbul'un Osmanlı toprağı olarak kalmaya devam edeceği sonucu, güncel yapılan bir atıf olarak ortaya çıkmaktadır.

Mektebli Dergisi'nde yayınlanan Kılıç Ali Paşa makalesi, öncül dergilere kıyasla nispeten güncel (1500-1587) tarihe dairdir.

Mektebli Dergisi'nde, diğer çocuk dergilerinden farklı olarak, doğrudan tarih bilgisi aktarmakla yetinmeden bu bilgilerden çıkartılacak sonuçları da aktarmaya gayret ile kaleme alınan ilk tarih metnine rastlanmıştır. “Ertuğrul Gâzî” isimli bu makalede, “hikmet-i târîh” usulü uygulanarak çıkarımlarda bulunulmuştur.

Mektebli Dergisi'nde tarihin yabancıların gözünden değil “kendi gözlerimizden” bakılarak ele alınmasına dair atıf da dikkat çekicidir.

Mektebli Dergisi, daha önce düz yazı şeklinde ele alınan tarihsel konuyu, kafiyeli şiirlerle çocuklara aktarma metodunu başarıyla uygulamış ilk dergidir. Şiirin içerisinde geçen yer, mekân, şahıs gibi ifadelerin anlaşılabilirliğini kuvvetlendirmek için de açıklamalı dipnotlar kullanılmıştır.

Çocuk Duygusu Dergisi, miladi takvime göre 1550 yılında Papa Beşinci Pius'un “Hilâle Karşı bir İttifâk-ı Mukaddes” oluşturarak korkunç bir donanma oluşturduğu, bu donanmanın başına Avusturyalı Meşhur Amiral Don Juan'ın geçtiği, Kaptan-ı Deryası Müezzinzâde Ali Paşa'nın idaresinde bulunan Osmanlı donanmasının İnebahtı önlerinde muharebeye tutuştuğu, “Osmanlı donanmasının perîşânîyeti, Kapûdân Paşa'nın şehâdeti ile neticelenen bu muhârebe-i 'âzimededen kudret ve cesâreti sâyesinde adı sonrada Kılıç Ali Paşa olan Uluç Ali Paşa filosunu nisbeten harâbiyetten” kurtararak İstanbul'a getirdiği anlatılmıştır. O zaman sadrazam olan Sokullu Mehmed Paşa'nın yardımıyla donanmanın tekrar toparlandığı, bu sırada Sokullu Mehmed Paşa'nın “Paşa, Paşa! Hiç korkma. Bu millet, bu devlet hâzırlanan donanmanın demir

edevâtını gümüşten, halatlarını ipekten, yelkenlerini atlastan yaptırmaya bile muktedirdir” dediği aktarılmıştır.²³⁶

Millî tarihin kahramanlarla dolu olduğu belirtilerek “Babalarımız Mohaç Muhârebesi’nden sonra Macaristan’ı hükmleri altına almışlar ve Budin’i (şimdiki Budapeşte şehri) bir eyâlet merkezi yapmışlardı” denilmiş; ancak bazı kalelerin itaat etmeyerek teslim olmadıkları, bu kalelerden birinin de Kanije Kalesi olduğu ifade edilmiştir. “Avrupa’nın titredığı Osmanlı topları sabâhtan akşama kadar kaleyi döverek duvarlarında delikler açıyor ve yıkıyordu” denildikten sonra düşmanın bu delikleri Osmanlılardan almış olduğu esirlere tamir ettirdikleri söylenmiş; “bu esirlerden vatanını çok seven bir nefer” kaleyi düşmandan kurtarmaya karar vererek barut ateşlediği, kale surlarında büyük bir gedik açtığı, kendisinin şehit olduğu ancak Kanije Kalesi’nin bu sayede Osmanlıların eline geçtiği anlatılmıştır.²³⁷

“Akdeniz’deki donanmamızın büyük bir muhârebede mağlûb ve perîşân olduğu bir devrde” denilerek 1659 yılında Venedik donanmasının Çanakkale Boğazı’ndan geçmeye teşebbüs ettiği bir sırada bir Osmanlı topçusu olan “Kara Medmed”in kahramanlığı anlatılmıştır. Buna göre ilk Venedik gemisi rüzgârı arkasına almış ilerlerken “cesîm bir topun fevh-i ateşfeşânından cehennemî bir gülle” çıktığı; biraz sonra da geminin su ile ateş arasında mahvolduğu anlatılmış ve “Bu gülleyi atan topçu (Kara Mehmed) nâmında bir Osmanlı neferiydi” denilmiştir. Düşman donanmasının geri dönmekten başka çaresi kalmadığı belirtilerek “Tek bir gülle ile vatani büyük bir tehlikeden kurtaran Kara Mehmed’in bütün mezîyeti topçuluğu iyi bilmesiydi. İnsân ‘ale’l-ekser fedâkârlıktan ziyâde ‘ilm ve hünerle vatanına hizmet eder. Böyle müstesnâ bir ‘ilm ve hüner de kahramânlıktır” ifadeleri kullanılmıştır.²³⁸

Dergide yakın tarih konularından biri olarak “Alemdâr Vak‘ası” anlatılmıştır. Yeniçeriliğin bozulması ile birlikte padişahların bu kurumu kaldırmak istedikleri, ancak Yeniçeriler devamlı isyan ederek padişah dahi belirler hâle geldikleri “Sultân Selim-i Sâlis Nizâm-ı Cedîd ‘askerini te’sis ettiğinden yeniçeriler isyân ve pâdişâhı tahtından indirdiler”

²³⁶ *Çocuk Duygusu*, “Mefâhir-i Milliyemizden; Eski Osmanlılarda Hüsni Hamîyet”, Sayı 7, (26 Şa‘bân 1331, 31 Temmuz 1913), s. 6-7.

²³⁷ *Çocuk Duygusu*, “Küçük Dostlarımıza Târîh, Vatanımızı Pek Severiz, Kanije Kahramânı”, Sayı 9, (11 Ramazan 1331, 14 Ağustos 1913), s. 2.

²³⁸ *Çocuk Duygusu*, “Mefâhir-i Milliyemizden Topçu Kara Mehmed”, Sayı 10, (18 Ramazan 1331, 21 Ağustos 1913), s. 3.

ifadeleri ile anlatılmıştır. “Rumeli ümerâsından ‘Alemdâr Mustafa Paşa’nın İstanbul’da yaşananları duyduğu zaman vatanın tehlikede olduğunu anlayarak “ve nâmûslu vatandaşlardan bir ordu toplayarak” İstanbul’a geldiği aktarılmıştır. Yeniçerilerin “Selim-i Sâlis’i” şehit ettiklerinde Alemdar Paşa’nın padişahın cenazesi önünde ağladığı ve “genç şehzâde Mahmud-ı Sâni”yi tahta çıkardığı ifade edilmiştir. O günden sonra Yeniçeriler ile arasında düşmanlık başlayan Alemdar Mustafa Paşa’nın konağına Yeniçeriler tarafından yapılan baskın ve kendisi şehit olurken barut fiçilerini patlatarak yeniçerileri öldürdüğü şu şekilde anlatılmıştır:

“Nihâyet yeniçeriler konağın damına çıkmış ve delmeye, bozmaya başlamış, girmelerine pek az kalmış idi. O dakikada ‘Alemdâr için bir iş kalıyordu ve onu yapmakta aslâ düşünmedi. Bodruma, barut fiçilerinin yanına indi. Cebhâneyi ateşledi, bütün konak bir anda, itâ’atsiz yeniçerilerle berâber havâya uçtu. O kahramân vezîr de böyle şanlı bir ölümle ömrüne nihâyet verdi.”²³⁹

Dergide tarihte yaşamış kahraman askerlerden örnekler verilen bir yazı da kaleme alınmıştır. Fatih Sultan Mehmed İstanbul’u fethederken “Ulubatlı Hasan”ın büyük cesaret örneği göstererek İstanbul’un fethini kolaylaştırdığı; Çaldıran Savaşı yapılmadan önce Edirne’de kurulan harp divanında Yavuz Sultan Selim’in “Mutlaka harb olacak!” diye bağırması üzerine “Abdullah isminde bir yeniçeri neferi”nin Divân-ı Harbe gelerek padişahın ayağına kapandığı ve “Pâdişâhım! Ne durursun? Allah uğrunu açık, kılıcını keskin etsin. Biz gittiğin yere gideriz, kaldığın yerde kalırız” dediği ifade edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman’ın Viyana kuşatması sırasında esir alınan beş askere “dayanılmayacak eziyetler ettikten sonra iplerle bağlayarak Tuna Nehri’nde” boğmalarına rağmen “ordumuzun hâlini söylemedikleri” anlatılmış; İbrahim Paşa’nın ilk Kanije kuşatmasında düşman baruthanesini ateşleyen bir nefer ile Bozcaada’yı düşman elinden kurtaran Kara Mehmed’in de şöhretli olduğu eklenmiştir.²⁴⁰

Dergide “Cesûr Olalım” başlıklı yazıda tarihsel atıf yapılmıştır. Buna göre Osmanlı askerî tarihinde asil ruhları ile övünülmeyi hak eden birçok kahraman olduğu belirtilmiş, “cesûr olmak hasâ’is-i fitrîyemizdendir” denilerek “Kardeşlerim! Târîhimize şân ve şeref yazan, ihdâ-yı fütûhat eden ecdâdımız hep cesûr idiler. Yelken gemileri Bahr-ı Sefid-i ‘amâline râm eden

²³⁹ *Çocuk Duygusu*, “Küçük Dostlarımıza Târîh, ‘Alemdâr Mustafa Paşa”, Sayı 11, (25 Ramazan 1331, 28 Ağustos 1913), s. 2-3.

²⁴⁰ *Çocuk Duygusu*, “Küçük Dostlarımıza Târîh, Kahramân Neferlerimiz”, Sayı 12, (2 Şevvâl 1331, 4 Eylül 1913), s. 3.

Barbaroslarımız, Piyâle Paşalarımız Nâmsız Hasanlarımız cesûr idiler. Nâm-ı şehâdetini İstanbul gibi bir ‘ahde-i zafer rekzeden sevgili hâkân-ı mağfûrumuz Fâtih Hazretlerine yol gösteren meşâle cesâret idi” ifadelerine yer verilmiştir.²⁴¹

Rus askerinin Erzurum’u işgali sırasında kahramanlığı dilden dile dolaşan Kara Fatma da derginin konuları arasına alınmıştır. Rus askerlerinden bir fedainin tabyadaki lambaya kurşun atıp karanlıkta bıraktığı ve bu nedenle Osmanlı askerinin “karanlık içinde sabâha kadar birbirini vurduğu” ve Rusların Aziziye Tabyası’nı bu nedenle kolayca ele geçirdiği anlatılmıştır. Ancak “Malatya’da Ala Dağı’nda bir Girit beyinin kızı olan Kara Fatma” önderliğinde “baltalar, satırlar, kılıçlarla silâhlandığı kadın ve erkek” halkın Aziziye Tabyası’nı Ruslardan geri aldığı ifade edilmiştir. “Kara Fatma ismini hiçbirimiz unutmamalıyız. Yaşasın Rusları korkularından şaşkın bir halde kaçırılan Aziziye Kahramânı!” denilen Kara Fatma şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Kara Fatma erkek gibi bir kadındı, sesi pek kuvvetli idi. Geniş bir şalvarla ceket yerine sarka denilen bir cebken giyerdi. Kara Fatma pek cesûrdü, dört bin süvârisinin önünden gider ve hiçbir şeyden korkmazdı. Kara Fatma çok merhametli idi. Zavallı insânlara acır ve yardım ederdi.”²⁴²

Dergide Türk isminin ve Osmanlı isminin tarihsel kökenleri hakkında bilgi vermek ve tarihsel süreci anlatarak öğüt vermeyi amaçlayan bir makale de yayınlanmıştır. Babasının emri üzerine, Nuh’un oğlu Yafes’in, Kıpçak’ta büyük bir nehir kenarına yerleştiği zaman en büyüğünün ismi “Türk” olan sekiz oğlu olduğu ifade edilerek Türk isminin nereden geldiği açıklanmıştır. Doğu Türklerinin “Uygur, Hılıç yâhûd Kılıç, Karlıh yâhûd Karluk”; Batı Türklerinin “Oğuz, Kıpçak, Peçenk yâhûd Peçenek, Kırgız, Kanglu” gibi kısımlara ayrıldığı; Türkler hicretten beş bin sene önce “Hind, Tûrân, Îrân ve Bâbil” taraflarına gittikleri; “Eski Tûrânî ve Keldânîler olan diğer kısmı(nın) da hicretten 1300 sene evvel Îrân, Bâbil, Asur ve Şam’a” geldiklerinden bahsedilmiştir. Batı Türklerinden olan Oğuzların Kayı aşiretinin Türkistan’dan Horasan’a ve “Cengiz gürültüsü” olması nedeniyle İran’a gittiği; bir kısmının da Urfa ve Azerbaycan taraflarını dolaşıp “Selçûkî Pâdişâhı Sultân Alâeddin’in izniyle Söğüd kasabasında 416 çadır halk” ile yerleştiği ifade edilmiştir. Bu halkın reisi olan Osman Gazi’nin

²⁴¹ *Çocuk Duygusu*, “Cesûr Olalım”, Sayı 12, (2 Şevvâl 1331, 4 Eylül 1913), s. 6.

²⁴² Muâllim Hamid Halil, “Küçük Dostlarımıza Târîh, Kara Fatma”, *Çocuk Duygusu*, Sayı 14, (16 Şevvâl 1331, 18 Eylül 1913), s. 2.

“Bilecik, Lefke, Domaniç, Harmancık, Yarhisar, Yenişehir, Eskişehir kal‘alarını zabt” ettiği ve kendisine “688 senesinde beylik” verildiği söylendikten sonra “Devlet-i Selçûkîye’nin 700’de mahvolmasıyla Osmân Gâzî kendi başına kaldı ve istiklâlini i‘lân etti. Bütün büyük adamlar bu kahramân beyin başına toplandı ve işte onun halkına da Osmanlı denildi” ifadeleri kullanılmış ve çocuklara şu şekilde öğüt verilmiştir:

“Büyük ve sevgili babalarımız olan Türkler, merâlarda kabîle kabîle yaşarlardı. Geçirdikleri hayât pek iyi idi. Kahramânlığı, fedâkârlığı, za‘îflere yardım ve büyüklere hürmet eylemeği pek büyüklük sayarlardı. Doğruluğu çok severlerdi. Hiç hile yapmazlardı. Bizi doğuran, büyüten, terbiye eden annelerimizi pek çok severiz. İşte büyükbabalarımız olan eski Türklerin de böyle sevdikleri şefkatli anneleri vardı ki çocuklarını kahramânlara lâyük ninnilerle büyütürler ve onlara vatanperverâne hikâyeler anlatırlardı.”²⁴³

Çocuk Dünyâsı Dergisi’nde ayrıca çocuklar için hazırlanmış “Osmanlı Târîhi” isimli beş ayrı makaleden oluşan bir yazı dizisi yayınlanmıştır. Bu dizinin ilk sayısında Osmanlı’nın aslı olan “Kayı Hân” kabilesinin Türk olduğu; “Türkler Hindistan ahâlîsinden olup” milattan önce üç bin yıl kadar önce Orta Asya’nın Türkistan denilen bölgesine yerleştiği anlatılmıştır. “Kayı Hân” kabilesinin daha kuzeye gitmeyerek Horasan’daki Mahan Ovası’na kaldığı ve burada binlerce yıl yaşadığı ifade edilmiştir. Altıncı yüzyılda Cengiz zulmünden dolayı “canlarını mallarını kurtarmak maksadıyla” batıya doğru gelerek Anadolu’nun doğusundaki “Ahlat” ve daha sonra “Erzincan” civarına geldikleri, Cengiz’in vefatı üzerine tekrar Horasan’a dönmek için hareket ederken “Halep vilâyeti dâhilinde kâ’in Ca‘ber Kal‘ası civârındaki geçîdden” Fırat Nehri’ni geçerken Kabilenin Reisi Süleyman Şah’ın suda boğularak vefat ettiği anlatılmıştır. Süleyman Şah’ın en büyük oğlunun “Sungur Tekin”, ikinci oğlunun “Gündoğdu”, üçüncüsünün “Dündar” ve en küçüğünün ise Ertuğrul isminde olduğu; Dündar ve Ertuğrul beylerin Horasan’a gitmeyerek halkıyla Anadolu içlerine kadar girdiği, “Konya’da icrâ-yı hükûmet eden Selçuklulardan Büyük Sultân Alâeddin Bey’in” müsaadesi ile Konya ya doğru gittikleri ifade edilmiştir. Yolda iken birbirleriyle muharebeye tutuşmuş iki orduya rast geldikleri, buldukları bir tepeden ovadaki muharebeye seyre başladıkları, ordulardan biri neredeyse yeniliyorken “derhâl at sürerek bozulmak üzere bulunan tarafından diğerlerinin üzerine hücum ile” yenilmeye başlayan ordunun galibiyetini sağladıkları anlatılmış ve hicretin 628’inci senesinde olduğu belirtilen bu olay ile ilgili şu ifadeler kullanılmıştır:

²⁴³ Muâllim Halil Hamid, “Küçük Dostlarımıza Târîh, Büyük Türkler”, *Çocuk Duygusu*, Sayı 15, (23 Şevvâl 1331, 25 Eylül 1913), s. 2.

“Kayı hânlarının yardım eylediği taraf Sultân Alâeddin’in ordusu, bozulup kaçan cihet ise Cengiz Tatarları olduğundan Sultân Alâeddin buna pek ziyâde memnûn olmuş ve mükâfât olarak Kayı Hânlarına pek büyük iltifâta ve hürmette bulunarak Eskişehir civârında vâki‘ Söğüt ovasını kışlak ve Domaniç Dağlarını yazlak olarak vermiştir.”²⁴⁴

Söğüt ovasına yerleşen kabilenin iki reisinden küçük olan Ertuğrul’un Sultan Alâeddin tarafından daha çok sevildiği ve resmen aşiret reisi olarak tanındığı anlatılmış; “Dündar Bey’in vâlidesi câriye olduğu halde Ertuğrul Bey’in vâlidesi nikâhlı zevce imiş” denilerek bu nedenle Alâeddin’in Ertuğrul Bey’i aşiret reisi olarak tercih ettiği ifade edilmiştir. Bir diğer rivayete göre Dündar Bey’in muharebe sırasında Cengiz Han saflarına katılmayı önerdiği, ancak Ertuğrul Bey’in bunu kabul etmediği yönündeki söylentinin Sultan Alâeddin’in kulağına gittiği için böyle bir tercihte bulunduğu anlatılmıştır. Üçüncü bir rivayete göre ise Dündar Bey’in Ertuğrul Bey’e göre vücutça daha cılız olduğu belirtilmiştir. Ancak bu üç rivayet arasında “en ziyâde şâyân-ı i‘timâd olanı, birinci rivâyet, ya‘ni câriye ve nikâhlı zevce evlâdı mes‘elesidir” denilmiştir. Sultan Alâeddin’in Hıristiyanlardan gelecek taarruzlara karşı “memleketi için bir siper yapmak” amacıyla Kayı aşiretini Söğüt bölgesine yerleştirdiği; ancak “sık sık Selçûkîler memleketine tasallut ve tecâvüz eden ve Tekfûr nâmı verilen bir takım Hıristiyan beyleri”ne karşı Ertuğrul Bey’in “fevka’l-‘âde cengâverlikleri ve son derece cesûr ve bahâdîrlikleri ile” karşı koyduğu ifade edilmiştir. Bir müddet sonra Selçukî’nin “fenâ idâre” ve “Tatarların sık sık hücum ve tecâvüzü yüzünden” “yıkılmak üzere bulunan bir binâ hâline” geldiği, buna rağmen Ertuğrul Bey’in bir uç beyi olarak Sultan Alâeddin orduna katıldığı, savaş olmadığı zamanlar da Hıristiyan topraklarına saldırarak Selçukî Devleti’ne toprak kazandırdığı anlatılmıştır. Ertuğrul Bey’in doksan yaşına yakın yaşlarında iken hicretin 680’inci yılında vefat ettiği söylenmiştir.²⁴⁵

Muharebe zamanında cesurluğu ile sulh zamanında da “hüsn-i ahlâkı ve iltizâm-ı ‘adâlet etmesi ile” herkesin gönlünü fethettiği, komşularını ziyaret ettiği, onları ağırlayarak ziyafetler verdiği, Tekfurlara da hediyeler gönderdiği anlatılmıştır. Selçukîlerin zayıflaması ile “Van, Erzurum, Diyarbakır, Urfa, Maraş, Rakka, İçel, Antalya, Karesi, Menteşe, Aydın ve Saruhan” taraflarındaki aşiretlerin bağımsızlıklarını sağlama fikrine kapıldıkları halde Ertuğrul Bey’in

²⁴⁴ *Çocuk Duygusu*, Çocuk Duygusunun Tefrikası 1- Osmanlı Târîhi”, Sayı 15, (23 Şevvâl 1331, 25 Eylül 1913), s. 8.

²⁴⁵ *Çocuk Duygusu*, Çocuk Duygusunun Tefrikası 2- Osmanlı Târîhi”, Sayı 17, (8 Zi’l-kâde 1331, 9 Ekim 1913), s. 8.

bunu hatırına bile getirmedığı anlatılmıştır. Ertuğrul Bey'in vefatı sonrası “656 târîhinde doğmuş olan”, “on beş yaşından beri pederi nezdinde hidemât-ı gâzâ eden” küçük oğlu Osman'ın yirmi dört yaşında iken aşiret reisliğine geçtiği, bu reisliği de Sultan Alâeddin'in onayladığı ifade edilmiştir. “Osmân Bey'in Sancak Beyliği” başlığın altında Osman Gazi'nin “680 târîhinde” babasının vefatı üzerine sancak beyi olduğu, “699” senesine kadar on sekiz yıl reislik yaptığı ifade edilmiştir. Osman Bey'in civardaki Tekfur beyleri ile ve “Eskişehir Beyi il” defalarca savaştığı, “687” senesinde Karacahisar'ı kuşattığı ve bu yere de Sultan Alâeddin'in onayı ile hükmettiği anlatılmıştır. Sultan tarafından Osman Bey'e “şâh” unvanı da verildiği belirtilerek Osman Bey'in kardeşi “Savcı Bey”in muharebe esnasında şehit olduğu vurgulanmıştır.²⁴⁶

Osman Gazi'nin kendi idaresinde son derece adaletli olduğu, uç beyi olması dolayısıyla “tarla ve meralarda, Pazar yerlerinde civâr hükûmetler ve emâretler halkıyla kavga eksik” olmadığı; ancak “Müslümânlar benim tebâ'am diye haksızı halkı” çıkarmadığı anlatılmıştır. Kenti halkından birisinin başka memlekette zarara uğradığı zaman Osman Bey'in hemen bu zararı karşılamak için harekete geçtiği, gerekirse bu savaş dahi ilan etmeyi göze aldığı anlatılmış; “rast geldiklerini soymaya alışmış” Tekfurların, Osman Bey'den rahatsız oldukları ifade edilmiştir. “Harman Kaya Hâkimi Köse Mihal'in” davetine icabet eden Osman Bey'e karşı Tekfurlar, orada tuzak kurmuşsa böyle bir olaya Köse Mihal'in müsaade etmediği; Yarhisar Tekfuru'nun kızıyla evlenen Bilecik Tekfuru'nun kendi düğününe davet ederek orada Osman Bey'i öldürmeye çalıştıkları, bunun üzerine Osman Bey'in gelin almak için yola çıkıldıktan sonra Bilecik'i; gelin alınıp geri dönülürken de Yarhisar'ı nasıl ele geçirdiği; hatta gelini de daha sonra eşi yaptığı şu şekilde anlatılmıştır:

“Düğün günü Bilecik Tekfûru tekmîl 'askeri ile Yarhisar'a gelin almaya gittiği sırada Osmanlıların ağırlıkları birtakım kadınların refâkatinde olarak Bilecik'e girmişti. Kal'aya girince kadınlar çarşaflarını atarak otuz dilâver olduklarını göstermişler ve kal'ayı fethetmişlerdir (694). Diğer tarafta Çakırpunar'a yakın bir boğazda pusu kurmuş olan Osmân Gâzî, gelin alayını birdenbire çevirerek harbe tutuşmuş, Bilecik, İnegöl ve Yarhisar Tekfûrları,

²⁴⁶ *Çocuk Duygusu*, Çocuk Duygusunun Tefrikası 3- Osmanlı Târîhi”, Sayı 18, (14 Zi'l-kâde 1331, 15 Ekim 1913), s. 8.

birçok adamları ile berâber telef olmuş ve gelin ile berâber bulunan diğer kadınlar esir edilmiştir. Gelin, bi'l-âhare Orhân Gâzî'nin zevcesi olan Nilüfer Kadın'dır."²⁴⁷

“Müdevver çehreli, çatık kaşlı, yassı alınlı, geniş göğüslü, orta boylu, esmer benizli, uzun kollu ve tatlı sözlü ve heybetli bir zât” olarak tarif edilen Osman Bey'in, Selçuklu Devleti'nin dağılması ile birlikte “699 tarihinde”, “nâmına hutbe okutarak i'lân-ı istiklâl ile” Osmanlı Devleti'ni kurduğu ifade edilmiştir. “Son Selçuklu Pâdişâhı olan Alâeddin”in vefat etmesi üzerine on bir ayrı beylik kurulduğu söylenmiş; bunlar, Devlet-i 'Âliye (Eskişehir civarında; Karamanoğlu (Konya), Aydınoğlu (Aydın), Germiyanoglu (Kütahya), Karesiler (Balıkesir), Saruhanoglu (Manisa), Hamidoğlu (Hamidâbad), Menteşeoğlu (Menteşe), İsfendiyâroğlu (Adana), Zi'l-Kadiriyeoğlu (Maraş) şeklinde sıralanmıştır. Devleti kurduktan sonra Osman Bey'in gerekli tedbirleri alarak icraatlar gerçekleştirdiği, “at sırtında ser-hadlar” geçirerek İzmit ve Bursa'dan başka fethedilecek bir yer bırakmadığı; “İnönü, İnegöl, Harmancık, Yarhisar, İmralı, Sarıkaya, Bilecik, Karahisar, Eskişehir, Yenişehir, Koyunhisar, Mudurnu” bölgelerine hâkim olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Osman Bey'in ilk kanun koyan kişi olduğu; “pazar yerlerine getirilen eşyâdan yük başına alınan” vergi için “Bac Kânûnu” çıkarttığı anlatılmıştır.²⁴⁸ Yazı dizinin bu beşinci makalesinde “mâ-ba'dı var” yazılı olmasına rağmen “Osmanlı Târîhi” yazılarına devam edilmemiştir.

Son olarak Çocuk Duygusu Dergisi, 29'uncu sayısının kapağında Osmanlı padişahı Sultan Osman'ın fotoğrafını yayınlamıştır.²⁴⁹

Çocuk Duygusu Dergisi, Preveze Deniz Savaşı (1538), Kaniye Savunması (1593-1606), Venedik Donanması'nın taarruzu (1659), Alemdar Vakası (1808), 93 Harbi (1877-1878) gibi yakın tarihe dair ele aldığı konuların yoğunluğu ile, öncüllerden ayrılmaktadır.

Çocuk Duygusu Dergisi, geleneksel anlatımdan farklı olarak padişah ve sultan hayatlarını öğreten tarih metinlerden ziyade millî kahramanlı hikayeleri anlatmaya gayret eden ilk dergidir. Kaniye Savunması, Kara Mehmed, Ulubatlı Hasan, Kara Fatma, konuları bunun örnekleridir.

²⁴⁷ *Çocuk Duygusu*, Çocuk Duygusunun Tefrikası 4- Osmanlı Târîhi”, Sayı 19, (22 Zi'l-kâde 1331, 23 Ekim 1913), s. 8.

²⁴⁸ *Çocuk Duygusu*, Çocuk Duygusunun Tefrikası 5- Osmanlı Târîhi”, Sayı 20, (29 Zi'l-kâde 1331, 30 Ekim 1913), s. 8.

²⁴⁹ *Çocuk Duygusu*, Sayı 29, (16 Kânûn-i Evvel 1329, 29 Aralık 1913), s. 1. Ayrıca bkz. Ek 7.

Çocuk Duygusu Dergisi, yayınladığı “Osmanlı Târîhi” yazı dizisi ile de diğer öncül çocuk dergilerinden farklılık göstermektedir. Ertuğrul Gazi, Osman Gazi, Orhan Gazi hakkında bilgiler sunulmuş, ilk Anadolu Selçuklu Beyleri hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Çocuk Bağçesi Dergisi, ilk sayısından itibaren “Ne Tatlı Ne Sevimli Bir Bilgidir” başlığı ile bir yazı dizisine başlamıştır. Çocuk Bağçesi Dergisi “kârîlerimize en kolay ve en tatlı bir sûrette hiç sıkıntı çekmeden bütün târîhi okutacak ve belleteceğiz” diyerek “Târîh” isimli yazı dizisine başlamıştır. Tarihin iki büyük parçaya ayrıldığını, birisinin insanların yeryüzünde ortaya çıktığı, çok eski devirde yazı olmadığı için bu devirler hakkında bu eski insanların kemikleri ve kullandıkları birtakım eşyalarından yola çıkılarak fikir edinildiği anlatılmıştır. Tarihin bu parçasına “kable’t-târîh” veya “târîhten evvel” adı verildiği ifade edilmiş, “İşte buna doğrudan doğruya târîh derler” ifadesi kullanılmıştır. “Bir de mukaddes târîh vardır ki” denilerek bunun peygamberlerden bahsettiği, Hz. Âdem’den başlayarak Hz. Muhammed’e kadar gelen devri anlattığı yazılmıştır. “İnsan ölürse tamâmen çürür. Toprak olur. Lâkin ba’zı kere kemikleri taşa çevrilir. Taş çürümez, yere gömülü taşlar yüz binlerce sene öylece kalır. İşte bulunan insân kemikleri bu taş olan kemiklerdir” denilerek o güne kadar ulaşabilen ilk insan kalıntılarında bahsedilmiştir. Eski devirde yaşayan insanlara “insân-ı ibtidâ’î” ismi verildiği ve arkeologların bu insanların kullandığı çeşitli eşyalara da rastladıkları anlatılmıştır. İlk insanların çırılçıplak gezdikleri, dünyanın o devirlerde “yazlı kışlı ve türlü iklimli” olmadığı, her tarafın “bahar gibi sıcakça” olduğu yazılmıştır. İlk insanların taştan balta yapmaktan başka bir şey bilmedikleri, ağaç dallarını kırarak sopa ve baston gibi kullandıkları anlatılmıştır. “Yine bir takımları diyor ki, ilk insânların her tarafı uzun tüyle, kıllarla kaplı imiş. Bu da akla uzak değil. Şimdi bile pek kıllı adamlar ve hattâ bıyıklı kadınlar görülüyor” ifadeleri kullanılmıştır. Eski insanların ateş yakarak yemek yapmasını bilmedikleri ifade edilerek “filizler, tomurcuklar, yumurtalar ve körpe hayvancıklar” yedikleri; daha sonraları ise “karaya düşen balıkları, yakalayabildikleri; filleri, atları, geyikleri, ayıları” yemeye başladıkları yazılmıştır. İlk insanların yırtıcı hayvanlardan kendilerini korumak için göl kenarlarında, ağaçlar üzerinde, dağ yamaç ve kuytularında oturdukları; eline aldıkları bir taş kayasını daha büyük bir taşa kuvvetle vurup elindeki parçayı kırdığı ve böylece keskin olan kısmını biraz yontarak, bunu da dayanıklı otlarla bir sopaya bağlayarak, baltaya benzer aletler yaptığı anlatılmıştır. Son olarak okuyucuları için şöyle bir çıkarımda bulunmuştur: “İşte görülüyor ki, çırılçıplak gezerken bile

insân yine insânmiş. Ya‘ni insân demek ‘akl demektir. ‘Aklı sâyesinde taştan balta yapabiliyor ve kendisinden yüz ka‘t dahâ kuvvetli olan koca bir fili tepeleyebilirmiş.”²⁵⁰

İlk insanların muhtemelen “iki kuru ağacı” birbirine sürterek ateşi keşfettikleri, bundan sonra da büyük bir ateş yakıp üzerine koydukları büyük bir taş ısınca da et ve balık gibi yiyecekleri pişirdikleri ifade edilmiştir. İlk insanların en sevdiği şeyin at, geyik ve ayı gibi hayvanların kemiklerinde bulunan ilik olduğu, bir taş yardımıyla kemikleri kırarak ilikleri emdikleri anlatılmıştır. Dünyanın yavaş yavaş soğumaya başladığı, göllerin donmaya, dağların ve ovaların kar ile dolmaya başlamasıyla birçok hayvanın telef olduğu; insanların da henüz ev yapmayı bilmedikleri için mağaralara sığındıkları anlatılmıştır. İnsanların soğuk hava nedeniyle üşümeye başladığı ve kendilerini korumak için hayvan postlarından elbiseler yapmaya başladıkları ifade edilmiştir. İnsanların taş bıçaklar kullanarak kemikleri yonttukları ve bu kemiklerden de elbiseleri dikmek için iğne yaptıkları anlatılmıştır. Cesaret göstergesi olmak üzere erkeklerin öldürdükleri hayvanların dişlerini delerek; kadınların ise istiridye toplayarak bunların içinden çıkartılan mini mini boncuklarla gerdanlık yaptıkları ifade edilmiştir.²⁵¹

Akdeniz kenarında bulunan deniz hayvanı kabuklarının Kuzey Denizi kenarında yaşayan insan iskeletlerinin boynunda rastlanmasından yola çıkarak insanların uzunca seyahatler yapmaya başladığı ifade edilmiş; “demek ki insânlar arasında ticâret de başlamıştır” denilerek “eşyâyı, eşyâ ile değiştirmek usûlü”nün ortaya çıktığı ifade edilmiştir. İnsanların kemiklerden imal ettikleri olta ile su canlılarını avlamaya başladıkları anlatılmıştır.²⁵²

İlk insanların resim sanatını oldukça ileri götördükleri, gündelik yaşamlarına dair yaptıkları tasvirleri mağara duvarlarına resmettikleri ifade edilmiştir. Ağaç üzerinden mağaralarda yaşamaya başlayan bu insanların birbirleri ile yaşamaya başlamasıyla da toplulukların oluştuğu anlatılmıştır. İlk insanların ölü cenazelerini, öldükleri yerde bıraktıkları, bu nedenle bu cenazelere “hayvânlardan pek de farklı” bakmadıkları; ancak mağaralarda oturmaya başladıktan sonra ölüleri belirli bir düzenle gömdükleri “ekserîyâ başları şarka doğru ve sıra ile dizilerek” ifadesi eklenerek açıklanmıştır. Bu nedenle de ilk insanlarda dinî inanışın oluştuğu aktarılmış, “boyunlar(ın) asıldığı zannolunan taş parçalarının ilk muskaldan başka

²⁵⁰ *Çocuk Bağçesi*, “Târîh, Ne Tatlı, Ne Sevimli Bir Bilgidir”, Sayı 1, (7 Rebî‘ü’l-âhir 1332, 5 Mart 1914), s. 5-6.

²⁵¹ *Çocuk Bağçesi*, “Târîh, Ne Tatlı Ne Sevimli Bir Bilgidir-2”, Sayı 2, (14 Rebî‘ü’l-âhir 1332, 12 Mart 1914), (s. 21-22), s. 5-6.

²⁵² *Çocuk Bağçesi*, “Târîh-3”, Sayı 3, (21 Rebî‘ü’l-âhir 1332, 19 Mart 1914), (s. 38), s. 6.

bir şey olmadığı” söylenmiş; “bu muskaların kimi hastalıklara kimisi cinlere ve şeytânlara kimisi insânlara karşı fâ’idelidir” ifadeleri eklenmiştir.²⁵³

Hekimlik mesleğinin ise yine dine inanışla aynı dönemde “ruhları ve onların sebep olduğu hastalıkları kovmak maksadıyla” insan kafalarının ameliyat edilmesi ile ortaya çıkmaya başladığı anlatılmıştır. Yerin dibinden “nice büyük parçalar yükselerek meydana çıkmış ve niceleri de denizin dibine batmıştır” denilerek yeryüzü değişikliklerinin ve kıtaların oluştuğu anlatılmıştır. İnsanların göç hareketleri ise “Avrupa ahâlî-i aslîyesi orta kısaca boylu, yuvarlak başlı, kuvvetli ve iri kemikli insanlardan iken Asya taraflarından uzunca boylu, uzun kafalı ve iskeletlerine bakılınca dahâ yakışıklı adamlar” ifadeleri ile temellendirilmiştir.²⁵⁴

Vahşi hayvanlardan kurtulmak için göl kenarına çakılan kazıklar üzerine ev yaptıkları, göçebelikten yerleşik hayata geçmeye başladıkları anlatılmış, “sallar üzerinde seyâhat ârzûları” ve “balık avlamak ihtiyâcı” nedeniyle yeni icatlar yapmaya başladıkları anlatılmıştır.²⁵⁵ İlk insanların yaptıkları “merâkıb- bahrîye, ya ‘ni deniz binecekleri”nin bir ağacın gövdesi kesilerek gayet iri bir kütük oluşturulması ve kütüğün ortasının oyulması ile oluşturulduğu aktarılmıştır. Kable’t-târîh ismi verilen bu devirde birçok icat yapıldığı; ancak bunların hiç birisinin maden kullanılarak üretilmediğine dikkat çekilerek yapılan icatların taş, kemik ve ağaçtan yapıldığı vurgulanmış; bu nedenle bu döneme “Taş Devri” denildiği, bu devirde yapılan aletlerin cilalı olup olmaması ile ikiye ayrıldığı söylenmiştir. İlk insanların yamyam olup olmadığı da tartışmaya açılarak “ihtimâl ki kahtlık ve açlık zamânlarında veyâhûd da intikâm maksadıyla ilk insânlar içinde yamyamlık edenler olsun, şimdi mevcûd olan vahşî insânların cümlesi yamyam değildir” ifadesi kullanılmıştır. İnsanların kurban edilme geleneğinin eski insan topluluklarında bilinen bir gerçek olduğu söylenmiş; “bu vahşî âyînler târîh devresinde ve en medenî sayılan eski Yunanlılar ve Fenikeliler, Hindliler ve belki Mısırlılar nezdinde icrâ ediliyordu” denilmiştir. En büyük alimlerin söylediği belirtilerek insanların ilk din olarak doğaya taptıkları, sonra da toprağı “insân şekline” getirerek tapındıkları ifade edilmiştir. Hayvana tapan topluluk olduğu gibi yıldızlara ve güneşe tapan toplulukların da bulunduğu anlatılmıştır. “Tunc Devresi” başlığı atıldıktan sonra insanların taştan veya kemikten yaptıkları ancak dayanıksız olan eşyaları, bakır ile kalayın karışımından yapılan ve tunç denilen bir maden

²⁵³ *Çocuk Bağçesi*, “Târîh-4”, Sayı 4, (28 Rebi’ü’l-âhir 1332, 26 Mart 1914), (s. 53-54), s. 5-6.

²⁵⁴ *Çocuk Bağçesi*, “Târîh-5”, Sayı 5, (6 Cemâziye’l-evvel 1332, 2 Nisan 1914), (s. 69-70), s. 3-4.

²⁵⁵ *Çocuk Bağçesi*, “Târîh-6”, Sayı 7, (20 Cemâziye’l-evvel 1332, 16 Nisan 1914), (s. 102), s. 6.

kullanmaya başlamaları ile Tunç Devri'nin başladığı ifade edilmiştir.²⁵⁶ Tunç Devresi hakkında fazla bilgi olmadığı söylenmiş; Kable't-târîh Devresi, “evvelâ Taş Devresi, Sâniyen Tunc Devresi, sâlisen Demir Devresi” olarak üçe ayrılmıştır. “Asl Târîh” başlığı atılarak “Asl târîh devresinin mu‘ayyen ve kat‘î bir başlangıcı yoktur. Şimdilik ‘Asl Târîh Devresi’nin başlangıcı Mısır Medeniyeti’nin baş göstermesi sayılıyor” ifadeleri kullanılmıştır. “Târîh Ne Demektir” sorusu sorularak şu şekilde yanıt verilmiştir:

“Târîh, insânların neler yaptığı, nasıl yaşadığını bildiren ‘ilmdir. İnsânlar hangi kavmlere ayrılmışlar, nasıl ilerlemişler, ba‘zı kavmler nasıl inkırâz bulmuş, ba‘zıları nasıl ve niçin ilerlemiş, işte bunları bize bildiren hep târîh ‘ilmidir. Demek ki insân adına lâıyk olan her âdem, târîh ‘ilmini bilmelidir. Kendi cinsinin yaptığını, hayvânlar bilemezler. Târîhin fâ‘idesi o kadar çoktur ki ondan bahsetmek bile fazladır.”²⁵⁷

Tarih’in “Târîh-i ‘Umûmî” ve “Târîh-i Husûsi” olarak ikiye ayrıldığı; “Hakk din kitâblarından” sadece Tevrat ve Kur‘ân‘da tarihî bilgiler bulunduğu, Tevrat‘ın “Biz Müslümânlarca” “olduğu gibi ele geçmiş” görülmediği için kabul edilmediği, “Biz Müslümânlar, kitâbımızda olmayan, ‘akl ve fenne de muvâfık bulunmayan böyle hikâyelere inanmakta mecbûr değiliz” ifadeleri ile izah edilmiştir. “Târîh nerelerden alınır” sorusu sorularak “an‘ane, hurâfat, rivâyet ve hikâyât” cevabı verilmiş; yeraltı ve yerüstünde bulunan dikili taş, eski mabet harabesi, şehir, kale ve evler gibi “insânîyet bakîyeleri”nin de tarihin kaynakları olduğu söylenmiştir. Taşlara, dağlara, dağ duvarlarına çizilmiş hiyeroglif denilen çizim ve yazıların da tarihin kaynağı olduğu eklenmiştir. “Medenîyet Nerede Zuhûr Etti” sorusuna ise kesin bir yargıda bulunmamın zor olduğu söylenerek Çini Hint, Eski Mısır, Asur ve Babil uygarlıkları sayılmıştır.²⁵⁸

Yazı dizisinin son yazısında Hz. Havva ve Hz. Âdem‘den başlanılarak insanlığın yeryüzüne gelişi anlatılmış; bu ilk insanların yeryüzünün hangi bölgesinde olduğuna dair inanç ve rivayetlerden bahsedilmiş, bu yerin tespit edilmesinin mümkün olmadığı söylenmiştir. İnsanların ırklara ayrılmasını metotlarından bahsederek coğrafi bilgilere Asya, Avrupa, Afrika; ‘ilim bilgilerine göre beyaz, esmer, siyah; hatta esmer, aryan, sarı ırk; dini kitaplara göre Ham,

²⁵⁶ *Çocuk Bağçesi*, “Târîh-7”, Sayı 8, (27 Cemâziye‘l-evvel 1332, 23 Nisan 1914), (s. 118, 124), s. 6,12.

²⁵⁷ *Çocuk Bağçesi*, “Târîh-8”, Sayı 9, (4 Cemâziye‘l-âhir 1332, 30 Nisan 1914), (s. 134, 139), s. 6, 11.

²⁵⁸ *Çocuk Bağçesi*, “Târîh-9”, Sayı 10, (11 Cemâziye‘l-âhir 1332, 7 Mayıs 1914), (s. 149-150), s. 5-6.

Sam, Yafes şeklinde tasnif edildiği ifade edildikten sonra bunların hiçbirinin doğru olmayacağı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bu taksîmin doğru olmadığı meydândadır. Sam nesline bir şey denilemez ise de ‘Âcemlerle Türklerin Yafes evlâdı oluşu ‘ilmü’l-nesâl nazârıyla sâbit olamıyor.”²⁵⁹

Çocuk Bağçesi Dergisi, “Çocuk Ne Demek?” diye sorarak Sultan Orhan’ın on iki yaşında iken katıldığı muharebedeki kahramanlığı anlatılmış; “yaşama kavgamızın yarınki askerleri çocuklardır” denilerek “şerefimizin son yıkıntı senelerinin en fenâ işlerinden biri de çocukluğa hiçbir ehemmiyet verilmemesi” ifadesi ile yapılan eleştiri, çocuk askerlerin muharebe sahasında değil okullarda verdikleri savaş ile yapılacağı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bugün vak‘a-i ahvâl değişmiştir. On iki yaşında bir çocuk, muhârebeye gidemez. Lâkin bugünün en şanlı muhârebesi, diğer muhârebelerin kazanılmamasına hizmet eden en esâslı muhârebe, cümle ahlâksızlığa karşı mekteb meydânlarında yapılan muhârebedir. Zamânın mini mini kahramânları, bu meydânda galebe edenler, cehl ve ahlâksızlık ifritlerini ma‘rifet kılıcıyla tepeleyenlerdir”²⁶⁰

Çocuk Bağçesi Dergisi, insanlığın doğuşu konusunda ele aldığı konuları arkeoloji, antropoloji ve coğrafya biliminin yardımıyla ayrıntılı şekilde ele alan ilk dergidir. Çocukların anlayacağı şekilde bir üslup kullanılarak kaleme alınan bu yazı dizisi ile, bir çocuk dergisinde tarih öncesi devirlerin ayrıntılarla anlatılma gayretinin ilk kez ele alındığı görülmektedir.

İnsan kemiklerinin taşlaşarak günümüze kadar ulaşabildiği, bir tek mevsim olduğu için ilk insanların çıplak dolaştıkları, ilk insanların kıllarla kaplı olduğu, ateş olmadığı için yakalanan hayvanların çiğ olarak tüketildiği, insanların akıllarını kullanarak hayatta kalmayı başarabildikleri, ok ve yay icat ettikleri, ateşi buldukları, ev yapmaya başladıkları konuları geleneksel anlatımdan farklı olarak çocuklara sunulmuştur. İlk insanların topluluklar haline gelmesi, aralarında değiş tokuşun başlaması, mağaralara resimler çizmeleri konuları neden sonuç ilişkisi bağlamında kronolojik takip ile aktarılmaya gayret edilmiştir.

²⁵⁹ Çocuk Bağçesi, “Târîh-10”, Sayı 11, (18 Cemâziye’l-âhir 1332, 14 Mayıs 1914), (s. 165), s. 5. Son makalenin altına yazılan “sonu var” ibaresinden ve “Mısırlılar”ı konu alan ilk satırların eksik kalmasından yazı dizinin devam edeceği anlaşılıyorsa da takip eden sayılarda yazı dizisinin devam yazısına rastlanmamıştır.

²⁶⁰ Çocuk Bağçesi, “Sultân Orhân 12 Yaşında İken”, Sayı 5, (6 Cemâziü’l-evvel 1332, 2 Nisan 1914), (s. 65), s. 1.

İnsanların dini inanışlarına dair aktarılan veriler de geleneksel anlatımdan kısmen uzak ve farklıdır. Çok tanrılı dinlerden bahsedilmiş, insanların gökyüzüne ya da kendi yaptıkları heykellere tapındıkları aktarılmıştır. İlk tıbbî gelişmelerin, yine dini inançla yapılmasının anlatıldığı oldukça dikkat çekicidir.

Göç hareketliliği ile yer değiştiren insanların iklimden de etkilenerek fizikî değişikliklere uğradığı konusu da yine geleneksel anlatımdan farklılık göstermektedir.

Çocuk Bağçesi Dergisi'nde dikkat çeken bir diğer husus ise, öncül çocuk dergilerinin tamamının kabul ettiği şekli ile Hz. Nuh, Yafes, Türk silsilesi ile aktarılan ırk tanımlamasını reddetmesidir.

Son olarak Osman Gazi'nin on iki yaşında savaş meydanında yaptığı kahramanlığa atıf ile çocukların da mektep sıralarında kahramanlık yapmalarını salık veren metni ile de dikkat çekicidir.

Mini Mini dergisi, çocukların ataları ile gurur duymaları gerektiğini, Türk tarihinin adalet ve kahramanlıkla dolu olduğunu anlatmıştır.²⁶¹

“Târîh öyle bir vâsıta-i nakldir ki gelmiş ve gelecek olan insânların ahvâl ve hareketini ta'kîb ve bunlar arasında şâyân-ı dikkat gördüğü ba'zı hâdisâtın en doğru bir lisânla bizi haberdâr eder” ifadeleri ile tarihin geçmişten geleceğe ibret dersleri sunan yönünden bahsedilmiştir. Osmanlı ve Türk tarihinin konu edildiği yazıda Moğol baskısı nedeniyle Orta Asya'nın içlerinden Anadolu'ya gelen Türklerin Kayıhan Kabilesi'nden olduğu, Cengiz Han'ın vefatı üzerine Orta Asya'ya tekrar dönüş yaparken Fırat Nehri'nde reislerinin suya düşüp boğulması nedeniyle dağıldıkları, Ertuğrul Bey'in Anadolu Selçuklulara katılması ve sonrasında bağımsızlığını ilan etmesi anlatılmıştır. “İşte bu tertemiz çadır halkından Orhânlar, Murâdlar, Yıldırımlar yetişiyor; kahramânlıklarıyla bütün cihâna dehşetler saçıyorlardı” ifadeleri kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethederek “binlerce senelik köhne bir târîhe yeni bir devre” açtığı anlatılmış; Osmanlı'nın üç kıtaya yayılmasından bahsedilmiştir.²⁶²

²⁶¹ *Mini Mini*, “Târîhî Musâhabelerimiz: Mini Mini Türkler”, Sayı 6, (8 Şa'bân 1332, 2 Temmuz 1914), s. 2-3.

²⁶² *Mini Mini*, “Tarihî Musâhabeler”, Sayı 7, (15 Şa'bân 1332, 9 Temmuz 1914), s. 1-5.

Osmanlı'nın son çocuk dergisi olan Bizim Mecmû'a Dergisi'nde doğrudan tarih konusu olarak bir tek yazı bulunmaktadır. Mısır medeniyetini konu alan yazıda "Çocuklar, meşhûr Ehrâmları târîh kitâblarınızda görmüş ve bunları eski Mısırlılar tarafından yapılmış olduğunu öğrenmişsinizdir. Fakat bu kadar cesîm âbidelerin o vakt ki ibtidâ'i vâsıtalarla ne sûrette meydâna geldiğini ve o zamân adamlarının böyle kaya ... ve taş yığınlarını yapmaya neden lüzûm gördüklerini 'acabâ biliyor musunuz?' denilerek söze başlanmıştır. Bir devirde yapılan çeşitli abidelerin o dönemin zihniyetini anlamak için tarihçiler tarafından incelendiği açıklandıktan sonra Mısır medeniyetinde bütün hayatın "ruhun ebediyeti" üzerine kurulu olduğu için "vücûdun tam olarak muhâfazasına"; mezarların da süslü ve korunaklı olmasına önem verdikleri anlatılmıştır. Bu yaptıkları süslü ve korunaklı mezarlara "Ehrâm" ismi verildiği; ehrâmların "gâyet mâhirâne ve san'atkârâne" yapıldığı ifade edilmiştir. Bu ehrâmlardan en büyüğü olan Keops'un 142 metre yüksekliğinde olduğu ve en tepesine çıkmak için bir metre yükseklikte olan iki yüz basamağın tırmanılması gerektiği söylenmiştir. Mısır'da bir hükümdarın tahta çıktığı zaman, onun için mezar inşasına başlandığı ifade edilmiş; "fakat, biliyor musunuz çocuklar, bugün hayretle takdîr ettiğiniz bu 'âzim âbideler meydâna gelebilmesi için kaç milyon esîr, kırbaç ve sopa ve türlü işkenceler altında hayâtını fedâ etmiştir?" diye sorulmuştur. Heredot'tan atıf yapılarak yüz bin insanın otuz sene durmaksızın çalıştığı; abide taşlarının çok uzaklardan getirilirken insanların halatlarla bunları çekmek zorunda kaldığı anlatılmıştır. Abide yapılmak için getirilen büyük taşların, birbirlerinin üzerine koyulması için de insan gücü kullanıldığı anlatıldıktan sonra "ilm ve fennin terakkîsi sâyesinde bugün elektrikle hareket eden bir vinç en ağır bir yükü gâyet kolaylıkla istenilen yere çıkarabiliyor" denilmiştir.²⁶³

İlk çocuk dergisi Mümeyyiz'in yayınlandığı 1869 yılından 1922 yılına kadar geçen süre içerisinde ele alınan 39 çocuk dergisinden 19'unda doğrudan tarih içeriğine rastlanmışken Hâzine-i Etfâl, Tercümân-ı Hakikat, 'Â'ile, Çocuklara Kırâ'at, Vâsita-i Terakkî, Etfâl (1886), Teşvîk, Numûne-i Terakkî, Çocuklara Ta'lîm, Talebe, Ciddî Karagöz, Çocuk Yurdu, Türk Yavrusu, Çocuklar 'Âlemi, Çocuk Dostu, Küçükler Gazetesi, Hür Çocuk, Haftalık Çocuk Gazetesi, Lâne ve Hacıyatmaz dergilerinde doğrudan tarih konusuna rastlanmamıştır.

²⁶³ Bizim Mecmû'a, "Ehrâmlar", Sayı 19, (16 Zi'l-hicce 1340, 10 Ağustos 1922), (s. 299-300) s. 11-12.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUK DERGİLERİNDE TARİH İÇERİKLERİ

Çocuk dergilerin tamamında ele alınan tarih içerikleri, tarih biliminin dünya ve ahiret bilgisine yönelik yardımcı kaynak niteliğinde kullanılmıştır. Bu nitelikteki tarih içerikleri, öğüt vermek amacıyla hikâye anlatılarak, değerler eğitimi açısından ahlak konularını ele alarak, gündelik bilgi sunma amacıyla mekân ve tarihî eser tanıtımı yaparak ve teknoloji konuları aktarırken mucitleri ya da icatlar tarihini ele alarak aktarılmıştır.

4.1. Hikâye İçeriğinde Tarih

Dergilerdeki edebiyat içerikleri içerisinde ele alınan konular hikâye, düz yazı, şiir, roman, tefrika, çeviri yazı şeklinde ayrı bölümlere ayrılmışsa da özellikle hikâyeler içerisinde ele alınan konular, zaman aralığı çoğu zaman belli olmayan bir geçmişe atfedilmektedir. “Evvel zaman içinde”, “Eskiden”, “Bir zamanlar”, “Bir varmış bir yokmuş” gibi tabirler kullanılarak ele alınan hikâyeler ya da fabl türündeki anlatılar, bu bakımdan öğüt alınacak bir geçmiş verisi sunmaktadır. Geçmişteki zamanının belli olmaması nedeniyle dededen ya da daha büyüklerden anlatılagelen bu hikâyeler, daha çok değerler eğitimi açısından “kıssadan hisse” aktarmayı amaçlamaktadır.

Değerler eğitimi açısından bir öğrencinin öğretmenine karşı saygılı olması gerektiği konusu, 8’inci yüzyılda hüküm sürmüş olan Abbasi halifesi El Abbas Harun Reşid’in, oğlu Emin’i okuması için Ahmer isimindeki hocaya teslim ettiği zaman, oğlunun öğretmenine saygılı ve itaatkâr olması gerektiği hikayesi aktarılarak ifade edilmiştir. Buna göre Harun Reşid, oğluna Kur’ân, şiir, ayet ve tarih öğretmesini istediği hocaya “sakın şehzâde deme, kendini saydırmalı ve sana itâ‘at ettirmelisin” demiştir.²⁶⁴

Balık karnında olan Hz. Yusuf’un balık karnından çıkıp karaya ayak bastığında gözleri kör olan bir çocuğu gördüğü, Allah’a dua ederek bu çocuğun gözlerini açtığı; ancak gözleri görmeye başlayan bu çocuğun Hz. Yusuf’u çıplak olarak gördüğü için arkadaşlarına taşlatması hikayesi anlatılmış; Hz. Yusuf’un “senin hikmetine karıştım” diyerek Allah’tan af dilediği ifade

²⁶⁴ *Mümeyyiz*, “Çocuklar”, Sayı 1, (9 Receb 1286, 15 Ekim 1869) s. 1,3.

edilmiştir.²⁶⁵ Bu hali ile, Allah'ın hikmetine karışılmaması gerektiği, geçmişe dayalı bir hikâye ile açıklanmaya gayret edilmiştir.

“Eski İstanbul’da” yaşayan bir kemancının, devamlı olarak “Amân yandım, amân yandım” diye bağırarak yardım istemesi; ancak her defasında yardıma koşanlara şaka yaptığını söylemesi; bir gün gerçekten yandığında ise şaka yapıyor düşüncesi ile kimsenin yardıma gitmediği şeklindeki geçmiş hikâyesi²⁶⁶, yalan söylemenin zararlarını anlatmak için ele alınmıştır.

“Geçmiş zamân içinde” ifadesi ile başlayan bir başka hikâyede, yoksullara yardım etmek niyetiyle sadaka veren bir adamın, yoksul zannettiği kişilerin gerçekte hırsız, fahişe ve zengin bir insan olduğunu anlaması üzerine Allah’tan af dilediği; sadakalarını Allah’ın rüyasında kabul ettiğini gördüğü hikâye edilerek önemli olan şeyin insandaki “iyi niyet” olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.²⁶⁷

Maddî ve manevî hayatta işe yarayacak olan ilim bilgisine, çocukları yönlendirmek ve ilim bilgisine verilen değeri aktarmak amacıyla, kendini geliştirme çağında olan ve şiir yazmayı öğrenmek isteyen bir kişinin, kendisini geliştirmek istiyorsa şiir yazmayı öğrenmek yerine manevî dünya için ahlak; medenî dünya için ise coğrafya, tarih ve dil öğrenmesi salık verilmiştir.²⁶⁸ “Evvel zamânda” ifadesi ile başlayan anlatıma göre, geçimini kuş ve balık avlayarak geçiren fakir bir adamın iki ilim öğrencisinin kendi aralarındaki konuşmalarından öğrendiği “hüsnâ” kelimesi ile padişahın “2.000 altın” kazandığı hikâyesi anlatılmıştır. Hikâyeye göre benzeri olmayan bir balık tutan bu adam, balığı padişaha takdim ettiğinde balığın cinsiyeti sorulmuş; o da “ne erkek ne de dişi” anlamına gelen “hüsnâ” kelimesini kullandığı için altın kazanmıştır. “İşte bu hikâyeyi söylemekten murâd-ı ‘ilmin fâ’ideleri çok; hidmet-i ‘ulemâ’nın ziyânı yok olduğunu bildirmektir. İnsân için her vakt ‘ulemâ ile sohbet edip mecâlis-i şerîfelerinden iktisâb-ı menfa‘at etmek lâzımdır” şeklindeki varılmak istenen sonuç, tarihî bir hikâyeye dayandırılmıştır.²⁶⁹

²⁶⁵ *Sadâkat*, “Hikâye”, Sayı 1, (15 Rebî‘ü’l-evvel 1292, 21 Nisan 1875) s. 2.

²⁶⁶ *Sadâkat*, “Latîfe”, (15 Rebî‘ü’l-evvel 1292, 21 Nisan 1875), Sayı 1, s.1.

²⁶⁷ *Etfâl*, “Hikâye”, Sayı 18, (19 Receb 1292, 21 Ağustos 1875), s. 1.

²⁶⁸ *Mümeyyiz*, “Hikâye”, Sayı 6, (14 Şa‘bân 1286, 19 Kasım 1869), s. 3-4.

²⁶⁹ *Arkadaş*, “Hikâye”, Sayı 9, (17 Zi’l-kâde 1293, 4 Aralık 1876), s. 3.

1798-1801 yılları arasında Fransa'nın Mısır'ı işgali sırasında İskenderiye kütüphanesinde bulunan kitapları Fransa'ya götürerek “Şark Kütübhânesi” kurduğu, Fransız çocuklarına Arapça ve Farsça öğretmek bu kitapları Fransızcaya çevirttiği, bu sayede de ticarete, zanaatta ve diğer alanlarda ilerlemiş oldukları hikâyesi, çocuklara “Terakkî yolunu tutmanın biri de lisân öğrenmektir” sonucunu aktarmak için ele alınmıştır.²⁷⁰

“Geçmiş zamânda” arkadaşları ile oynadığı ceviz oyununda hile yapan Mûnip'in, eve geldiğinde duyduğu pişmanlık sonrası Allah'tan af dilemesi, kötü şeyler yapmayacağına dair söz vererek ertesi gün yaptığı hileleri arkadaşlarına anlatması, dürüstlük eğitimi aktarmak için anlatılmıştır.²⁷¹

“Günün birinde”, babasının mirasına kavuşmuş bir kişiye, hiç tanımadığı birinin “Efendim nâ'il olduğunuz mirâsın yarısı benimdir. Çünkü ben sizin karındaşınızım... Hepimiz Hazret-i Âdem'in neslinden değil miyiz, bu cihetle cümlemiz bir pederin evlâdı olmayız mı?” demesi üzerine miras sahibinin, bin liralık mirastan sadece bir lira verdiği bu kurnaz adama “Sus! Sesini kes. Eğer öbür karındaşlarımız duyacak olursa pâynıza bu bir lirâ da düşmez” şeklindeki diyalog kurularak anlatılan hikâye, kurnazlığın fâ'ide etmediğini anlatmak için aktarılmıştır.²⁷²

“Bir gün” ifadesi ile başlayan bir başka hikâyede bir çiftçi, öküzünün bir başka çiftçinin koyununu öldürdüğünü ve koyunun değeri ne ise vermek istediğini ifade etmesi üzerine mahkemeye bakan Kadı'nın, ölen koyun yerine bir koyun verilmesine hükmettiğini; ancak konunun sadece şerren karşılığını öğrenmek için kurnazlık yapan bu çiftçinin, “aslında bir çiftçinin öküzü benim koyununu öldürdü” demesi ve bunun karşılığında koyun istemesi sonucu, Kadı'nın “fetvâya tekrâr bakalım” demesi anlatılmış, adaletin ne şart altında olursa olsun herkes için eşit olması gerektiği değeri anlatılmaya çalışılmıştır.²⁷³

“Evvel zamân içinde” ifadesi ile başlayan ve gökkuşağının tam altında durursa “bir küp altın” bulacağına inanan çobanın kendisini boşu boşuna yorduğunun anlatıldığı hikâyeye,

²⁷⁰ Mahmud, “Bend-i Mahtûs: El'sîne-yi Ecnebîye Tahsilinin Derece-i Fâ'idesi”, *Bağçe*, Sayı 15, (26 Safer 1298, 26 Ocak 1881), (s.113-114), s. 1-2.

²⁷¹ *Çocuklara Arkadaş*, “Hikâye”, Cilt 1, Sayı 4, (16 Cemâziye'l-âhir 1298, 16 Mayıs 1881), (s. 51-53), s. 3-5.

²⁷² *Çocuklara Arkadaş*, “Mudhikât”, Cilt 1, Sayı 7, (1 Şa'bân 1298, 29 Haziran 1881), (s. 111), s. 15.

²⁷³ *Çocuklara Arkadaş*, “Makâle”, Cilt 1, Sayı 9, (1 Ramazan 1298, 28 Temmuz 1881), (s. 139-144) s. 11-16.

hayallerin ve efsanelerin bir yana bırakılarak gerçek ilmin kılavuzluğunda düşünmek gerektiğini fark ettirmek amacıyla kaleme alınmıştır.²⁷⁴

“Bir vakt” İtalya’nın Floransa kentinde geçen bir olayda, “altmış kese altın” kaybettiğini ve bulup getirene “on kese altın” vereceğini duyuran bir tüccarın, altınları getiren kişiye on altını vermek istememesi ve konu mahkemeye intikal ettiğinde “Efendim bu adam, hakkını almıştır; zirâ kaybettiğim kesenin içinde her ne kadar altmış altın bulunduğunu i’lân etmiş olsam da kesede yetmiş altın vardı. Bu adam, altmış getirdi” demesine rağmen altını sahibine getiren kişi lehinde karar vermesi hikâyesi anlatılmış; dürüstlük değeri aktarılmaya çalışılmıştır.²⁷⁵

İnsanların farklı dillerde konuşması hakkında Nuh Tufanı’nın hemen sonrasına tarihlenen bir hikâye anlatılmış; tufandan sonra aynı dili konuşan insanların, gelecekte tekrar olabilecek bir tufandan kendilerini korumak için çok yüksek binalar yapmaya başladıkları, bunu kendisi ile boy ölçüşmek olarak değerlendiren Allah’ın inşaatta çalışan insanların dillerini farklılaştırdığı ifade edilmiştir. Böylece farklı dilde farklı kabileler oluştuğu belirtilmiş; çocukların Allah’a itaat etmeleri gerektiği çıkarımı yapılmaya gayret edilmiştir.²⁷⁶

Hız. İbrahim peygamber zamanına dair anlatılan bir hikâyede ise ziyafet geleneğinin ilk nerede başladığı konusu ele alınmış; dört kapılı bir mutluluk yuvasına sahip olan Hz. İbrahim’in etraftan misafir gelmesi için kapıları devamlı açık bıraktığı, tek başına yemek yemeyi sevmediği için misafir bulmak için birkaç saat mesafeye kadar gidip bulduğu misafir ile yemek yediği, zengin ya da fakir fark etmeksizin misafirlerine “ikrâm ve hürmet” ettiği anlatılmıştır. “İlk olarak misâfiri da’vet eden, halka ziyâfet veren o cömert peygâamberdir” ifadeleri de kullanılan tarihî hikâyede çocuklara cömert olma değeri aktarılmaya çalışılmıştır.²⁷⁷

“Günün birinde” nehir kenarında oyun oynayan iki kardeşten küçük olanın çıktığı ağaç dalının kırılması sonucu nehre düşmesi, “Kahveci Ahmed”in kardeşini boğulmaktan kurtardığı için ağabeyinin ona duyduğu minnettarlık anlatılmış; “Herkeseye iyilik yapınız ki siz de böyle

²⁷⁴ Mehmed Nuri, “Hayâl Hakîkati Mahv Eder”, *Numûne-yi Terakkî*, Sayı 2, (20 Receb 1304, 14 Nisan 1887), (s.18-20), s. 10-12.

²⁷⁵ *Çocuklara Mahsûs Gazete*, “Haksızlık Cezâsız Kalmaz”, Cilt 1, Sayı 30, (5 Receb 1314, 10 Aralık 1896), s. 3.

²⁷⁶ M. Faik, “Lisâna ve Onun Derece-i Lüzûm ve Ehemmiyetine Dâ’ir”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, Sayı 67, (4 Zi’l-hicce 1314, 6 Mayıs 1897), s. 6-7.

²⁷⁷ M. Bahaeddin, “Ziyâfet Kimden Kalmıştır”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, Sayı, 68, (17 Zi’l-hicce 1314, 19 Mayıs 1897) s. 3-4.

Ahmed gibi herkesi kendinize minnettâr bırakınız” denilerek çocuklara iyilik yapma değeri aktarılmaya çalışılmıştır.²⁷⁸

“Bundan üç bin sene evveli”ne dayanan bir hikâyede eski zamanlarda yaşayan insanların cahillikleri üzerinde durulmuştur. Mısır, Asur, Keldâni, Eski Yunan ve Roma tarihinden örnekler verilerek bu uygarlıkların meydana getirdikleri mimarî ve tarihî yapıların güzelliklerinden, altın gibi madenleri işlemeleri örnekleri ile sanatta imrenilecek durumda olduklarından bahsedilmiş; ancak güneşe tapan, hayvana tapan, “hattâ kendi bahçelerinde kendi elleriyle yetiştirdikleri sebzeleri ma‘bûd ‘addeden bu adamlar”ın ahlaken “insânlığın aşağı derecesi”nde oldukları ifade edilmiştir. Bu hikâyede çocuklara fen ve teknolojiye ileri seviyede olmanın ahlaklı olmak anlamına gelmediği çıkarımı aktarılmaya gayret edilmiştir.²⁷⁹

Bir Türk padişahının zamanında bir saray yaptırdığı, sarayın bahçesinde mevcut bulunan bir kulübeyi yıktırmak istediği; ancak sahibinin satmaması ve yıkılmasına izin vermemesi üzerine padişahın bu kulübeyi yıktırmadığını anlatan bir hikâyeye, padişahın büyük ve ihtişamlı sarayının önündeki eski kulübeyi yıktırmayacak kadar adil olduğunu aktarmak ve bu yolla adil olma değerini aktarmak için kaleme alınmıştır.²⁸⁰

“Bir zamânlar”, köy mektebinde yapılmakta olan bir ders esnasında padişahın sınıfa girdiği; hocanın ise “hiç istifini bozmadan” ders anlatmaya devam ettiğini anlatan hikâyeye, öğrencilerin sınıfta öğretmenden daha büyük birinin olduğunu bilmemesi gerektiği için hocanın padişahı tanınamazlıktan geldiği şekliyle aktarılmıştır. Padişahın hocaya ödül vermesi ile biten bu hikâyede hem öğretmenlere yönelik meslekî değer hem de öğrencilere yönelik büyüğe saygı değeri aktarılmaya gayret edilmiştir.²⁸¹

Kıssadan hisse, İslâm tarihi ve fabl türündeki evrensel hikayelerden farklı olarak Türk efsaneleri de hikâyeye türünde ele alınan konular arasına girmiştir. “Eski Yunanlıların” veya “Eski İrânîlerin” hikâyeleri eleştirilerek çocuklara Türk hikâyelerinden bahsedilmesi gerektiği vurgulanmıştır. “Venüs’ten bahsedersiniz bizim dünyâ güzelini Ala Geyiği hâtırınıza bile

²⁷⁸ Ali Vasfi, “Hâtıra-i Mâziden Bir Parça”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, Sayı 91, (2 Cemâziye’l-âhir 1315, 29 Ekim 1897) s. 4.

²⁷⁹ Servet, “Şâkirdânın Mahsûlât-ı Kalemîyesinden: Eski Zamân Adamlarının Cehâleti”, *Çocuklara Rehber*, Sayı 38, (13 Şa‘bân 1315, 7 Ocak 1898), s. 3.

²⁸⁰ *Çocuk Dünyâsı*, “Adâletli Bir Pâdişâh”, Sayı 1, (18 Rebî‘ü’l-âhir 1331, 27 Mart 1913), s. 3-4

²⁸¹ *Çocuk Dünyâsı*, “Pâdişâh ve Hoca”, Sayı 1, (18 Rebî‘ü’l-âhir 1331, 27 Mart 1913), s. 8.

getirmezsiniz. Herkül'ü tanıtırsınız, Polvan Veli'nin adını bile işitmemişsinizdir. Gâve'yi çocuklarınıza tanıtırsınız, Türk milletinin kurtarıcısı olan Bozkurt'tan hiçbir söz söylemezsiniz” eleştirisinden sonra Ergenekon- Bozkurt hikâyesi anlatılmıştır. Bu hikâyede vaktiyle Türklerin İlhan adlı bir hakanı olduğu, Çinlilerin diğer komşularla birlikte Türklere baskın yaptıkları ifadesi ile Ergenekon destanı anlatılmıştır. “Türklerin kurtarıcısı olduğu için Türk sancâğının tepesine bir kurt başı takmak ‘âdet oldu” denilerek “Ergene” kelimesinin “dağ sırtı”; “Kon” kelimesinin de “konuk” anlamına geldiği aktarılmıştır.²⁸²

“Bu günkü İtalyanlar’ın büyükbabaları” olarak değerlendirilen Eski Romalılar dönemine ait bir hikâyede, esir alınan birini aslana parçalamak için kafese sokulması, ancak aslanın bu esiri parçalamak yerine kuyruğunu sallayarak esir adamın elini kolunu yalaması anlatılmıştır. Bu manzarayı gören insanların çok şaşırarak, esirin zamanında ayağına batan dikenin çıkartarak aslanı iyileştirdiği ve dost olduklarını öğrendikten sonra durumu anladıkları ifade edilmiştir. Vahşi bir aslana bile iyi davranınca bunu unutmadığı çıkarımı ile çocuklara iyilik yapma değeri aktarılmaya çalışılmıştır.²⁸³

“Vaktiyle” mutluluğun formülünü arayan bir padişahın hikayesi anlatılmıştır. Hikâyeye göre “mes’ûd bir adamın gömleğini” giymesi önerilen padişah, tebdil-i kıyafet dolaşmaya başlamış, mutlu olan bir oduncuya rast gelerek gömleğini kendisine satmasını istemiştir. Oduncunun da eğer gömleği olsa idi para almadan vereceğini söylemesi aktararak “Kardeşlerim, görüyorsunuz ki dünyâda sa’âdet-i hakîkiye servet ile değildir. ‘Asl servet, oduncu gibi hâlinden memnûn ve bahtiyâr olmaktadır” ifadeleri ile çocuklara kanaat ederek mutlu yaşama değeri anlatılmaya çalışılmıştır.²⁸⁴

Adaletli olma değeri, Hz. Süleyman döneminde yaşanan bir hikâyede ele alınmıştır. Bu hikâyeye göre Hz. Süleyman’ın yanına gelen iki kadın, yanlarında olan bir çocuğun annesi olduğunu iddia etmektedir. Hz. Süleyman’ın “Çocuğu iki parçaya biçsinler ve her yarı parçayı birer kadına versinler” demesi üzerine feryat ederek “Sultânım çocuğu öldürme! Tamâmiyle o kadına ver, ben râzıyım” diyen kadının gerçek anne olduğuna hükmetmesi anlatılmıştır.²⁸⁵ Hz.

²⁸² *Çocuk Dünyâsı*, “Türk Serencâmları 1: Ergenekon-Bozkurt”, Sayı 8, (8 Cemâziye’l-âhir 1331, 15 Mayıs 1913), s.4-6.

²⁸³ *Çocuk Duygusu*, “Hikâye: Esir ve Aslanlar”, Sayı 5, (12 Şa’bân 1331, 17 Temmuz 1913), s.1-2.

²⁸⁴ Eşref, “Oduncu”, *Çocuk Duygusu*, Sayı 6, (18 Şa’bân 1331, 23 Temmuz 1913), s. 7.

²⁸⁵ İhsan İpekçi, “Küçük Dostlarımıza Târîh: Bir Vâlidenin Şefkâti”, *Çocuk Duygusu*, Sayı 42, (6 Cemâziye’l-evvel 1332, 2 Nisan 1914), s. 8.

Süleyman'ın başka bir hüküm hikâyesi ise vefat eden babalarının mirası için, oğlu olduğunu iddia eden iki kişi arasındaki sorunu çözmesine dayanmaktadır. Hz. Süleyman, oğlu olduğunu iddia eden kişilerden, babalarının tabutunu kırmasını istemiş; tabutu kırmayan kişinin gerçek varis olduğuna hükmetmiştir.²⁸⁶

Bir başka hikâyede 17'nci yüzyılda yaşamış olan ünlü hattat Hafız Osman konu edilmiştir. Haliç civarında fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Osman'ın, haftada iki gün boyunca Eyüp'teki hocasının yanına hattatlık öğrenmek için gidip geldiği, bu yolculuklarından birinde annesinin aldığı yeni çizmeler kirlenmesin diye yalınayak yürüdüğü, hocasının da bu duruma çok üzülen Osman için “Oğlum in-şâ'llâh bir harfini bin altına yazar, bu zahmetlerinin mükâfâtını görürsün” şeklinde dilekte bulunduğu anlatılmıştır. Aradan otuz beş yıl geçtikten sonra yazdırılan Kur'ân-ı Kerîm'de yanlış olmaması için padişahın istediği üzerine Hafız Osman'ın çağrıldığı ve eksik olan “Vav” harfini “bin altın” karşılığında yazdığı anlatılmıştır. Anlatılan tarihî hikâyede, “Görürsünüz ya kardeşlerim, Çalışmanın, sa'y ve gayretin, hocalarının du'âsını kazanmanın semeresi ne büyüktür” denilerek çalışma, gayret ve büyüğe saygı değerleri aktarılmaya çalışılmıştır.²⁸⁷

“Zamânın birinde” meyve ağaçlarına çok ilgisi olan bir kralın, serçeler yediği için ağaçlarda hiç kiraz kalmadığını öğrenmesi üzerine serçeleri öldürttüğü, ertesi sene kurt ve böceklerinin kiraz ağaçlarını kuruttuğu zaman da serçelerin değerini anladığı hikayesi anlatılarak “iyilik eden iyilik, fenâlık eden fenâlık bulur” ifadeleri ile kötülük yapmama değeri aktarılmaya gayret edilmiştir.²⁸⁸

İskender'in karanlık ülkelerde ab-ı hayatı bulmak amacıyla yaptığı seferlerden sonra ahaliye elmas, yakut ve zümrüt gibi taşlar dağıttığı; bunları kimisinin aldığı, kimisinin almadığı; ancak alanların daha çok almak arzusu nedeniyle pişman olduğu; almayanların da almadıkları için pişman olduğu sonucuna varan tarihî bir hikâyeye de anlatılmış; bilgi sahibi olmanın dünyada

²⁸⁶ Sökeli Emin, “Hz. Süleymân'ın Bir Hükümü”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, Cilt 3, Sayı 131, (30 Rebî'ü'l-âhir 1316, 18 Ağustos 1898), s. 3.

²⁸⁷ *Çocuk Duygusu*, “Meşhûr Hattat Hâfız Osmân'ın Çocukluğu”, Sayı 7, (26 Şa'bân 1331, 31 Temmuz 1913), s. 3. Çocuklara çalışma değerinin aktarımı konusunda “Bir zamânlar Viyana'nın kapısını açarken/Önümüzden düşmanların taburları kaçarken/ Güneş gibi cihânlara nurumuzu saçarken...O feyzden nişâne yok bugün/ bakın bizlere, çalışınız oğullarım. Çünkü ümîd sizlerde. Çalışınız...” ifadeleri ile şi'ir metnlerinde de târihî atıflar yapılmıştır. Bkz. *Mektebli*, “Baba Öğüdü”, Sayı 4, (14 Receb 1331, 19 Haziran 1913), (s. 53) s. 1. Benzer şekilde çalışma konusu ile ilgili hitap sözcüklerinde de tarihî atıf söz konusudur: “Ey Türk evlâdı! Çalış! Çalış da târihin yalnız senin için sakladığı bu mirâs-ı iftihârî düşmanlarına kaptırma!” Bkz. *Mini Mini*, “Mini Mini Türkler”, (8 Şa'bân 1332, 2 Temmuz 1914), Sayı 6, s. 2.

²⁸⁸ Selim Sırrı, “Kızlarıma Öğüdlerim”, *Çocuk Duygusu*, Sayı 21, (6 Zi'l-hicce 1331, 6 Kasım 1913), s.1-2.

asıl nimet olduğu sonucuna varan bir tarihsel örneklendirme yapılmıştır.²⁸⁹ Yine benzer bir değer kazandırmak amacıyla Platon ve İbn-i Sina örnekleri gösterilerek çocuklara bilgi sahibi olmanın önemi anlatılmıştır.²⁹⁰ Bilgi sahibi olma, ilim öğrenme konusunda tarihî karakterler tanıtılarak ve hikâyeleri ele alınarak değerlendirilenler arasında 11'inci yüzyıl İslâm alimlerinden Gazali²⁹¹, 13'üncü yüzyıl İslâm alimlerinden Sadî-i Şîrâzî²⁹² ve 14'üncü yüzyıl İslâm alimlerinden İbn-i Haldun'a²⁹³ da yer verilmiştir.

4.2. Ahlak İçeriğinde Tarih

Çocuk dergilerinde değerler eğitiminin bir parçası olarak aktarılan ahlak anlayışı, soy kavramına dayalı tarihsel atıflar barındırmaktadır. Soy olarak ele alınan tutumun İslam ve Türklük temelli yanlarının olmasının yanı sıra geçmişte yaşanmış her türlü insanlık tecrübesi ile de yakından bağı görülmektedir. Bu bakımdan saygılı olma, hırsızlık yapmama, aza kanaat etme, adil olma gibi değerler, kimi zaman öznesi ve zamanı belli olmayan kimi zaman ise belli bir döneme dayanan tarihî anlatım kullanılarak aktarılmıştır.

Dinî konular işlenirken çocuk dergilerinde özellikle ahlaklı davranma erdemi ile ilgili olan yazılarda Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm aracılığı ile insanlardan istedikleri ve Allah'ın elçisi Hz. Muhammed'in davranış örnekleri kullanılarak tarihsel atıflar dikkat çekmektedir. Yaratılıştta aynı olsa da insanın, ahlaklı olma ve konuşabilme yanları ile hayvandan ayrıldığı vurgusu dikkat çekicidir.²⁹⁴ Ahlaklı olan insanın büyüklerine saygılı davranması gerektiği, onlara itaat etmesi gerektiği yönündeki değer, dönemin padişahına itaat edilmesi gerektiği

²⁸⁹ İbrahim Hilmi, "Makâle", *Çocuklara Arkadaş*, Sayı 5, (1 Receb 1298, 30 Mayıs 1881), (s. 81-82) s. 7-8

²⁹⁰ *Çocuklara Arkadaş*, "Makâle", Sayı 9, (1 Ramazan 1298, 28 Temmuz 1881), (s. 139-144) s. 11-16.

²⁹¹ İbrahim Hilmi, "Makâle", *Çocuklara Arkadaş*, Cilt 1, Sayı 11, (6 Şevvâl 1298, 7 Eylül 1881) (s. 169-170), s. 9-10. İmam Gazali'nin çocuklara öğütleri için ayrıca bkz. *Çocuklara Mahsûs Gazete*, "Hüccetü'l-İslâm Kudretü'l-Allâm Hazret-i İmâm Gazalî'nin Vesâyâ-yı Hâkimîyesinden Mütercemdir", Cilt 1, Sayı 23, (15 Cemâziye'l-evvel 1314, 22 Ekim 1896), s. 1-2.

²⁹² *Bağçe*, "Tercüme-i Hâl-i Hâfız-ı Şîrâzî Merhûm", Sayı 30, (13 Cemâziye'l-âhir 1298, 13 Mayıs 1881), s. 236-237), s. 4-5.

²⁹³ Emin Osman, "Tercüme-i Hâl: İbni Haldûn", *Bağçe*, Sayı 20, (25 Rebî'ü'l-evvel 1298, 25 Şubat 1881), (s.158-159), s. 6-7; Emin Osman, "Tercüme-i Hâl: İbni Haldûn", *Bağçe*, Sayı 21, (9 Rebî'ü'l-âhir 1298, 11 Mart 1881), (s.166), s. 6; Emin Osman, "Tercüme-i Hâl: İbni Haldûn", *Bağçe*, Sayı 22, (15 Rebî'ü'l-âhir 1298, 17 Mart 1881), (s.174-175), s. 6-7.

²⁹⁴ Sadi, "Makâle-yi Ahlâkiye", *Mümeyyiz*, Sayı 3, (9 Receb 1286, 15 Ekim 1869), s. 8. Konuşabilme ve idrak yeteneğinin insanları hayvanlardan ayıran ahlak konulu başka bir metin için bkz. *Bağçe*, "Hilkât-i Ben-i Beşer", Sayı 5, (15 Zî'l-hicce 1297, 18 Kasım 1880), (s. 35), s. 3. İnsân olmayı "Cenâb-ı Hakk'ın her gün gözümün önünde durarak hayretimi artıran âsâr-ı kudretini tedkik eylessem hayvânlıktan çıkmış ve bir insân olurum" ifadeleri için bkz. Ali Muzaffer, "Vezâ'if-i İnsâniye", *Mekteb*, Sayı 52, (8 Muharrem 1307, 4 Eylül 1889), (s. 765-766), s. 1-2. Ahlaksızları "târîhin işâret ettiği büyük zâlimler" olarak değerlendiren bir metin için bkz. *Mekteblilere Arkadaş*, "Ahlâk Nedir?", Cilt 1, Sayı 2, (21 Muharrem 1328, 2 Şubat 1910), s. 1-2.

yönüne evrilmiş; bunun da Allah tarafından Peygamber aracılığı ile insanlara duyurulduğu “Pâdişâha itâ‘at etmeliğimiz Cenâb-ı Hakk tarafından emr buyrulmuştur”²⁹⁵ ifadeleri ile dile getirilmiştir.

Allah’ın buyruğu şeklinde yapılan atıfların yanı sıra saygı, itaat ve aza kanaat etme değerleri, Hz. Muhammed’e yapılan atıflar barındırmaktadır. Güzel huylu olduğu için Peygambere “Muhammedü’l-emîn” denildiği ve Peygamber tarafından güzel ahlaklı davranmanın İslam toplumuna buyurmuş olduğu²⁹⁶ ifadelerinin yanı sıra “Çocuklar, öncelikle Tanrı’ya, ardından İslâm peygâmbere ve diğer peygâmlere, ana ve babaya, pâdişâha, ‘ulemâ ve üdebâyâ itâ‘at etmekle yükümlüdürler”²⁹⁷ ifadeleri ile geçmişten mevcuda yönelen bir biçimde ve tarihî atıf silsilesi içerisinde büyüklere saygı değeri aktarılmıştır. Saygılı olma sıralamasında hocaların, kimi zaman anne ve babalardan önce değerlendirildiği görülmüştür.²⁹⁸ Ahlaklı birey olmak için gerekli olan saygı değerinin, geçmişteki tüm peygamberler için geçerli olduğu, “gelmiş geçmiş ve dîn kurmuş bunca peygâmlere” saygılı davranmanın ve her birini hak peygamberi tanımanın İslâm dini için bir zaruret olduğu ifadeleri de kullanılmıştır.²⁹⁹

Güzel ahlakın unsuru olarak değerlendirilen büyüklere saygı ve itaat kavramına benzer olarak aza kanaat etme kavramı aktarılırken de geçmiş olay ve kişilere atıflar yapılmıştır. Allah’ın insanları “kimisi(ni) ‘ilmîyeden, kimisi(ni) ‘askerîyeden, kimisi(ni) köylü” yarattığı, “Cenâb-ı Hakk bir insâna geçinmek için her ne ihsân buyurmuş” olduğu ve ona itiraz etmeden şükretmek gerektiği anlatılmıştır.³⁰⁰

²⁹⁵ Sadi, “Makâle-yi Ahlâkîye’den Mâ-ba’d”, *Mümeyyiz*, Sayı 4, (30 Receb 1286, 5 Kasım 1869), s. 4. Benzer bir şekilde çocuklara vatan sevgisi değerini aktarmak için “Vatan sevgisi imândandır” ifadelerini Hz. Muhammed’in söylediği belirtilerek tarihsel atıf da söz konusudur. *Çocuklara Kirâ‘at*, “Vatan”, Sayı 8, (15 Cemâziye’l-evvel 1299, 4 Nisan 1882), (s. 61-62), s. 3-4.

²⁹⁶ *Etfâl*, “Ahlâk-ı Hasene”, Sayı 11, (28 Cemâziye’l-evvel 1292, 2 Temmuz 1875), s. 1-2.

²⁹⁷ Arkadaş, “İtâ‘at Hakkında Muhâvere”, Sayı 6, (26 Şevvâl 1293, 14 Kasım 1876), s. 1-2. Benzer içerikli bir yazı için bkz. *Çocuklara Arkadaş*, “İtâ‘at”, Sayı 1, (1 Cemâziye’l-evvel 1298, 1 Nisan 1881), s. 2-4. Konu ile ilgili ayrıca bkz. *Vâsıta-i Terakkî*, “Çocuklara Mütâla‘a”, Sayı 1, (10 Cemâziye’l-âhir 1298, 10 Mayıs 1881), s. 3-5; *Çocuklara Ta‘lîm*, “İtâ‘at”, Sayı 3, (29 Rebî‘ü’l-âhir 1305, 14 Ocak 1888), s. 1; Reşâd, “Vazîfe ve İtâ‘at”, *Mekteb*, Sayı 1, (1 Muharrem 1309, 7 Ağustos 1891), s. 1-2.

²⁹⁸ Çocukların her şeyden önce Allah’a ardından, peygâmbere ve her bir vechle rahat ve selâmetimizin çâresini arayan velînîmetimiz pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin fermânlarına ardından, ‘ulemâ ile ‘ukalâ ve hocalar ile ana (ve) babaya itâ‘at etmeleri gerektiği yönündeki metin için bkz. “İtâ‘at”, *Çocuklara Ta‘lîm*, Sayı 3, (29 Rebî‘ü’l-âhir 1305, 14 Ocak 1888), s. 1-2. Benzer konu için ayrıca bkz. “İtâ‘at”, *Mecmû‘a-yı Nevresîdegân*, Sayı 2, (1298, 1880-1881), (s. 34-35), s. 10-11.

²⁹⁹ *Çocuklara Arkadaş*, “İtâ‘at”, Sayı 1, (1 Cemâziye’l-evvel 1298, 1 Nisan 1881), s. 2-4. Benzer içerikli bir metin için bkz. *Çocuklara Mahsûs Gazete*, “İnsân Dâ‘îma Ebeveyne Ta‘zîm Etmelidir”, Cilt 1, Sayı 47, (9 Ramazan 1314, 11 Şubat 1897), s.6.

³⁰⁰ *Çocuklara Ta‘lîm*, “Kanâ‘at”, Sayı 6, (16 Cemâziye’l-âhir 1305, 16 Nisan 1881), (s. 41-42), s. 1-2.

Ahlaklı olmanın tarihî atıfları yapılırken ahlaklı olmamanın geri kalmışlığa neden olduğuna dair de tarih atıfları vardır. Bu bağlamda Osmanlı toplumunun ahlakî gelişim süreci ele alınarak eleştiriye tabi tutulduğu da görülmektedir. Osmanlı toplumunun Avrupa'ya göre medenî dünyada geri kalmasının nedenleri arasında sayılan en önemli etkenin ahlak bozukluğu olduğu ifadesinden hareketle gerçekte Osmanlı'nın ilerlemesine neden olan şeyin de iyi ahlak olduğu ifadeleri anlatılmıştır. Bu hali ile iyi ahlaklı dönem değerlendirmesinde tarihî atıflar kullanılmıştır. Geçmişteki ahlaklı toplumun ahlaksız hale gelmesi “‘âlim babanın câhil oğlu”, “‘çalışkan babanın tembel çocuğu”, “‘cesûr adamın korkak torunu” tezatlıkları ile aktarılarak “‘evlâdlar ‘ilmce ma‘rifetçe ahlâkça babalarından geri kalmaya başladıklarından ve bu hâl senelerce devâm eyledikten (sonra) devletimizin, milletimizin eski şevketi, eski ‘azîmeti tedennîye yüz tutmuş”³⁰¹ şeklinde ahlakın bozulmasına neden olan tarihî silsile aktarılmaya gayret edilmiştir.

Allah'ın emri, Peygamber'in öğüdü şeklinde aktarılan tarihî ahlak atıflarının yanı sıra özellikle İslâm tarihinin önde gelen simalarına yapılan atıflarla da ahlaklı olma değeri anlatılmaya gayret edilmiştir. Halk ile hoş geçinmek, insanlar ile görüşme ve sohbet esnasında ara bozma ve sorun çıkarmaktan uzak durmak, emanete hıyanet etmeyip sahip çıkmak, herkese elinden gelen iyiliği etmek, her sene akrabayı ziyaret etmek, muhtaca bağışta bulunmak, herkesin hakkını vermek, misafire ikram etmek, komşu ve akrabaların ayıp ve kusurlarını görmemek ve her türlü ahlaksızlıktan uzak durmak şeklinde tanımlanan “‘akllı ve iyi adam olma âdâbı”, tarihî ve İslâmî bir figür olan Hazret-i Ayşe'den aktarımlar yapılarak aktarılmıştır.³⁰²

Bir Yahudi'den zırh satın alan ve bunun karşılığında parasını ödeyen Hz. Ali'ye, parasını almadığı iddiası ile bu Yahudi'nin dava açması anlatılmış; Kadı'nın İslam halifesi Hz. Ali'yi mahkemeye davet ettiği ve Hz. Ali'nin de Kadı karşısında ayakta beklediği ifade edilmiş, “‘Amân Yâ rabbi! Müsâvât ve ‘adâleti canlandıran ne büyük manzara!” denilerek İslâm büyüğü Hz. Ali'nin adalet karşısındaki tutumu aktarılarak çocuklara eşitlik ilkesi ve adaletle saygı, ahlakın bir değeri olarak kazandırılmaya çalışılmıştır.³⁰³ Yine ahlaklı olan bir insanın kalbinde kin ve nefret hisleri barındırmamasını salık veren bir hikâye, Hz. Ali ve oğlu Hz.

³⁰¹ *Tercümân-ı Hakikat*, “‘Terakkî”, Sayı 3, (26 Şevvâl 1296, 13 Ekim 1879), s. 6.

³⁰² *Çocuklara Mahsûs Gazete*, “‘Âkil ve İyi Adam Olmanın Âdâbı”, Cilt 1, Sayı 35, (26 Receb 1314, 31 Aralık 1896) s. 1.

³⁰³ *Mektebli*, “‘Kadı”, Sayı 37, (13 Cemâziye'l-evvel 1332, 9 Nisan 1914), (s. 693-694), s. 9-10.

Hasan arasında geçen bir diyalogla ele alınmıştır. Buna göre başka birisinden kötü sözler duyan Hz. Hasan'a hitaben Hz. Ali'nin "Oğlum! Sen o adamın söylemiş olduğu sözleri işitmemiş gibi ol, eğer böyle yaparsan sâf ve pâk olan kalbini lekedâr etmiş olmazsın... kâ'ide-i insânîye bunu muktezâdir." İfadelerine yer verilmiştir.³⁰⁴ Bunun yanı sıra "Elem mevti eğer görse idi, emel-i ömrünü sevmezdi beşer" şeklinde Hz. Ali'ye ait olduğu ifade edilen söze de atıf yapılmıştır.³⁰⁵

Bir yolculuk esnasında dul bir kadından su isteyen Hz. Ebûbekir'in oğlu Hz. Abdullah'ın kadına para vermek istemesi, kadının tekrar tekrar reddetmesi; ancak sonunda "Yâ hemşîre! Ben Ebubekir'in oğluyum. Bu para da mâl-ı helâldir. Lütfen alınız" diyerek ısrar etmesi Eski Araplardaki ahlakı aktarmak için ele alınmıştır.³⁰⁶

Kabahati olmayan bir insanın cesur olmasının ahlakî bir meziyet olduğuna dair anlatılan bir hikâyede ise Hz. Ömer döneminden atıf yapılmıştır. Hikâyeye göre kendisini gördüklerinde kaçan diğer çocuklara rağmen Abdullah bin Zübeyr isminde bir çocuğun kaçmadığını gören Hz. Ömer, neden kaçmadığını sorduğunda "kabâhatli değilim ki sizden korkayım da kaçayım" diye cevap vermiştir.³⁰⁷

Allah tarafından hikmet verildiğine inanılan Lokman Hekim, tarihî atıf yapılan bir başka şahsiyettir. İnsanın önce kendisini anlaması, ilim öğrenmesi, acele etmemesi, güler yüz göstermesi, saygılı olması gibi öğütler, ahlaklı insan olmak için oğluna verdiği nasihatler olarak ele alınmıştır.³⁰⁸ 12/13'üncü yüzyıl İslam düşünürlerinden Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin yalan söylememe, saygılı olma, insanları incitmeme erdemlerine dair ahlak anlatımına da yer verilmiştir.³⁰⁹

Cesaret ve ahlaklı olma değeri ile ilgili olarak atıf yapılan tarihî bir sima da Eyüp Sultan olmuştur. "Eyyüb El- Ensâri"nin gönüllü olarak katıldığı İstanbul kuşatması esnasında ilerlemiş yaşına rağmen cesurca savaştığı, en tehlikeli yerlerde bulunarak askerlere örnek olduğu anlatılmış ve bu ahlaklı davranış sonrasında şehit olduğu anlatılmıştır.³¹⁰

³⁰⁴ *Çocuklara Mahsûs Gazete*, "Kibâr-ı Kelâm", Cilt 3, Sayı 115, (30 Zi'l-kâde 1315, 22 Nisan 1898), s. 4-5.

³⁰⁵ *Mekteblilere Arkadaş*, "Büyük Sözler", Sayı 4, (22 Safer 1328, 5 Mart 1910) s. 104.

³⁰⁶ *Çocuk Duygusu*, "Eski Araplarda Fazilet", Sayı 7, (26 Şa'bân 1331, 31 Temmuz 1913), s. 6.

³⁰⁷ *Çocuklara Mahsûs Gazete*, "Hüsn-i Ahlâk ve Tahsîl-i Ma'ârifet", Cilt 2, Sayı 101, (16 Şa'bân 1315, 10 Ocak 1898), s. 3.

³⁰⁸ *Etfâl*, "Muhsin Ahlak", Sayı 10, (21 Cemâziye'l-evvel 1292, 25 Haziran 1875), s. 1

³⁰⁹ "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Oğullarına Nasîhati" *Etfâl*, Sayı 8, (27 Cemâziye'l-evvel 1303, 3 Mart 1886), (s. 57-58), s. 1-2.

³¹⁰ *Çocuklara Mahsûs Gazete*, "Eyüb Sultân", Cilt 3, Sayı 141, (11 Cemâziye'l-âhir 1316, 27 Ekim 1898), s. 3.

4.3. Mekân ve Eser İçeriğinde Tarih

Çocuk dergilerinde yer alan mekân tasvirleri, tarihî eser ya da coğrafi ürün tanıtımları, çocukların halihazırda gördükleri, bildikleri ya da duydukları şeylere dair gündelik bilgi sunma amacıyla ele alınan konular arasındadır. Bu konular aktarılırken tarihî bir silsile izlendiği de görülmektedir.

Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmeden önce İstanbul'daki Rum halkının at ve at arabası yarışları yaptığı için "At Meydanı" ismini almış olan meydanın, o zamanlar dört tarafı duvarlarla çevrilmiş bir alan olduğu ve seyircilerin oturarak yarışları izlediği aktarılmıştır.³¹¹ İstanbul halkını su sıkıntısından kurtarmak için "Filoksenos" isimli bir kral tarafından "Binbirdirek" inşa edildiği³¹², İstanbul'daki bir semte, Trabzon Kralı Komnenos'un oğlu Aleksios oturduğu için buraya Fatih Sultan Mehmet tarafından "Beyoglu" ismi verildiği³¹³, Kız Kulesi'nin "Manuil Komnenos" isimli bir kral tarafından gözetleme amacıyla yapıldığı³¹⁴ bilgileri sunulmuştur.

Sultan Osman Gazi tarafından fethedildiğinde ismi "İznikmid" olarak bilinmesine rağmen Sultan Mamud Han zamanında yayınlanan fermanda bu kasabanın isminin "İzmit" olduğu anlatılmış; nüfusunun on dört bin kişi olduğu söylense de "geçen sene neşr olunan bir Fransız salnâmesinde" on iki bin kişi nüfusu olduğu ifade edilmiştir. Zahir, tahta, tafta (kavsala) kösele, tütün gibi ürünleri ihraç ettiği, çuha ve fes fabrikaları bulunduğu ve bir de tersane olduğu ifade edilmiştir. Haydarpaşa'dan doksan beş kilometrelik bir tren hattının bulunduğu ilave edilmiştir.³¹⁵

Uluslararası ticaret yolları konusu işlenirken 1869 senesinde Fransız Mühendis Ferdinand de Lespes tarafından yapılmış olduğu bilgisi aktarılan Süveyş Kanalı, ele alınan mekân tanıtımı konuları arasında olmuştur.³¹⁶

³¹¹ *Çocuklara Arkadaş*, "At Meydânı", Sayı 10, (16 Ramazan1298, 12 Ağustos 1881), (s. 153), s. 9

³¹² *Çocuklara Arkadaş*, "Binbir Direk", Sayı 10, (16 Ramazan1298, 12 Ağustos 1881), s. (153-154) s. 9-10.

³¹³ *Çocuklara Arkadaş*, "Bey Oglu", Sayı 10, (16 Ramazan1298, 12 Ağustos 1881), (s. 154) s. 10.

³¹⁴ *Çocuklara Arkadaş*, "Kız Kulesi", Sayı 10, (16 Ramazan1298, 12 Ağustos 1881), (s. 154) s. 10.

³¹⁵ *Çocuklara Kirâ'at*, "İzmit Kasabası", Sayı 1, (1 Safer 1299, 23 Aralık 1881), s. 5.

³¹⁶ *Çocuklara Mahsûs Gazete*, "Süveyş Kanalı'nda Bir Manzara", Sayı 1, (9 Zi'l-Hicce 1313, 9 Mayıs 1312) s. 4.

İstanbul şehrinin önemli mimarî ve tarihî mekanlarından biri olan Ayasofya’da çocuklara tanıtılmıştır. Buna göre içerisinde bulunan “oymalı direklerin çokluğu ile” ve “câmi’-i şerîfinin büyüklüğü ile” meşhur olan Ayasofya’nın, Konstantiniyye zamanında bir ibadethane olarak yapıldığı, bir çok yangın geçirdiği için dönem dönem tamir edilmek zorunda kaldığı anlatılmış ve dergiye basılan bir çizimle Ayasofya’nın mimarî açıdan özellikleri aktarılmıştır.³¹⁷ Benzer bir içerikle “Allah’ın hikmeti” anlamına gelen bir ifade ile Ayasofya’nın, mermer ve somaki taşlarından yapılmış yüz adete yakın direkleri, yıldızlı mozaikleri ve süslemeleri ile mimari yapısı ele alınmıştır.³¹⁸

İstanbul’da yaşayan daha önceki uygarlıkların bu şehri hangi simlerle andıkları, İstanbul’a hükmeden uygarlıkların hangilerinin olduğu ele alınan konular arasında olmuştur. İstanbul’a sahip olmak için hangi ülkelerin savaşlar yaşadığı anlatılmakla birlikte Rumca “poli” kelimesinin “şehir ve memleket” anlamına geldiği; eskiden şehre gidenlerin “şehre gidiyorum” anlamında Rumca “İstan Poli” dedikleri ve bu şekilde İstanbul kelimesinin oluştuğu anlatılmıştır.³¹⁹

İstanbul şehrinin kısa tarihi de dergiler arasında ele alınan konular arasındadır. İstanbul’un milattan önce 658 yılında “Bizans” adındaki bir hükümdar tarafından inşa edildiği, ilk yerleşim bölgesinin Sarayburnu ve Ahırkapı bölgeleri olduğu aktarıldıktan sonra Romalılardan sonra şehri ele geçirmek için İranlıların, Arapların, Sultan Orhan’ın ve Yıldırım Bayezid’in uğraştığını ancak Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u ele geçirdiği ifade edilmiştir. İki milyon kadar kişinin olduğu tahmin edilen İstanbul’da “İslambol” ifadesinden hareketle İslam olanların bol olduğu ileri sürülse de bu ifadenin doğru olmadığı, İstanbul kelimesinin eski Rumcada memleket anlamındaki “İstinbolin” kelimesinden türediği ifade edilmiştir.³²⁰

İstanbul’daki camiler de çocuklara tanıtılan mekanlar arasındadır. 1881 yılında 23 adet cami olduğu ifade edilen İstanbul’da, Sultan Ahmed, Sultan Bayezid, Sultan Mehmed yahut Fatih, Nur-ı Osmanî, Süleymaniye, Sultan Selim, Yeni Cami, Şehzade ve Laleli camileri tanıtılmıştır. Minare özellikleri, yapım tarihleri, camiye yaptıran kişiler, cami etrafında bulunan medrese, külliye gibi yapılar ve buralardaki faaliyetler anlatılmıştır. Camilerin hangi semtlerde

³¹⁷ Arkadaş, “Ufak Tefek Ma’lûmât: Ayasofya”, Sayı 4, (18 Teşrin-i Evvel 1292; 30 Ekim 1876), s. 4

³¹⁸ Çocuklara Arkadaş, “Ayasofya Câmi’-i Şerifi”, Sayı 3, (1 Cemâziye’l-âhir 1298, 1 Mayıs 1881), (s. 41-43) s. 7-9.

³¹⁹ Çocuklara Arkadaş, “İstanbul”, Sayı 8, (16 Şa‘bân 1298, 14 Temmuz 1881), (s. 118-122) s. 6-10

³²⁰ Çocuklara Ta’lim, “İstanbul”, Sayı 4, (15 Cemâziye’le-vvel 1305, 29 Ocak 1888), (s. 32-35) s. 1-4.

oldukları ve birbirine olan uzaklıkları ile yol tarifleri de yapılmış; sadece Sultan Ahmed Camii Şerifi'nin resmine yer verilmiştir. Camilerin deprem ve yangın gibi doğal afetlerle geçirdikleri tahribat ve tamir süreçleri aktarılmış; Sultan Bayezid ve Fatih camisinin avlusunda Ramazan aylarında çeşitli etkinlikler yapıldığı bilgisi verilmiştir.³²¹

Rodos Adası'nda bulunan Apollon Heykeli, konu edinilen mekanlardan birisidir. Apollon Heykeli'nin aynı zamanda bir fener vazifesi görenek geçen gemilere yön gösterdiği belirtilen yazıda milattan önce 285 yılında yapıldığı ifade edilen heykelin bir deprem sırasında yıkıldığı belirtilmiş; heykeli çok seven Rodos halkının Yunanlılardan heykelin yeniden yapılması için destek istedikleri; ancak tam dokuz yüz sene bu heykeli yeniden inşa edemedikleri aktarılmıştır. Heykel kalıntılarının yıllarca öylece beklediği, günün birinde bir Yahudi'nin heykel enkazını satın alarak bin deve ile taşıyabildiği, 34 metre yükseklikte olduğu belirtilen bu heykelin bir parmağını, ancak bir insanın taşıyabildiği ifade edilmiş; eski eserlerin önemine dikkat çekilerek sahip çıkılması gerektiği vurgulanmıştır.³²²

İskenderiye Feneri de tanıtılan tarihî mekanlar arasında olmuştur. Dünyanın en harika mimarî örneklerinden biri olduğu belirtilerek bu yapının kim tarafından ve ne zaman yapıldığının belli olmadığı vurgulanmış; ancak yapımı sırasında taşları birbirine tutturmak için kurşun kullanıldığının anlaşıldığı bilgisine yer verilmiştir. Fenerin en tepesine çıkmak için kapıdan girdikten sonra genişçe bir merdiven bulunduğu ve içerisinde çeşitli odalar olduğu ifade edilmiştir.³²³ Fener'in gemicilere kılavuzluk etmesi için Batlamyus isimli bir alim tarafından ilk kez inşa edildiği, bu ilk fenerin İskenderiye Limanı yakınlarında Farus Yarımadası'nda bulunduğu aktarılmıştır.³²⁴

Mısır piramitleri, ele alınan bir diğer tarihî mekandır. Dünyanın en harika mimarî örneklerinden biri olduğu belirtilerek bazı araştırmacıların tarihlendirmesine göre piramitlerin altı bin yıllık bir geçmişe sahip oldukları ifade edilmiştir. Toplam yirmi bir farklı kral

³²¹ *Çocuklara Arkadaş*, “İstanbul'daki Câmî'ler”, Sayı 6, (16 Receb 1298, 14 Haziran 1881), (s. 83-90) s. 1-8.

³²² *Etfâl*, “Rodol Cezîresi'nin Heykeli”, Sayı 6, (13 Cemâziye'l-evvel 1303, 17 Şubat 1886), (s. 45-46) s. 5-6.

³²³ *Etfâl*, “İskender Feneri”, Sayı 11, (18 Cemâziye'l-âhir 1303, 24 Mart 1886), (s. 84-85), s. 5-6. İskenderiye Feneri'nin görselleri için ayrıca bkz. *Çocuklara Mahsûs Gazete*, “İskenderiye Feneri”, Sayı 10, (19 Safer 1314, 30 Temmuz 1896), s. 6.

³²⁴ *Çocuklara Ta'lim*, “Fener”, Sayı 5, (1 Cemâziye'l-âhir 1305, 14 Şubat 1888), (s. 27-28) s. 5-6. Ayrıca bkz. *Çocuklara Rehber*, “Sevâhil Fenerleri”, Cilt 3, Sayı 8, (29 Muharrem 1317, 9 Haziran 1899), s. 5; *Çocuklara Rehber*, “Sevâhil Fenerleri”, Cilt 3, Sayı 9, (7 Safer 1317, 17 Haziran 1899), s. 4; *Çocuklara Rehber*, “Sevâhil Fenerleri”, Cilt 3, Sayı 10, (14 Safer 1317, 24 Haziran 1899), s. 3-4; *Çocuklara Rehber*, “Sevâhil Fenerleri”, Cilt 3, Sayı 12, (27 Safer 1317, 7 Temmuz 1899), s. 3-4; *Çocuklara Rehber*, “Sevâhil Fenerleri”, Cilt 3, Sayı 13, (5 Rebî'ü'l-âhir 1317, 13 Ağustos 1899), s. 4.

mezarından oluşan bu piramitler arasında en büyüğünün Keops olduğu ifade edilmiş ve diğer piramitler hakkında kısa bilgiler verilmiştir.³²⁵

Ege’de bulunan Mausollos Mezarı da ele alınan tarihî mekanlardan birisidir. Halikarnas Mozolesi olarak bilinen bu yapının milattan önce 353 yılında yaşamış Molos adlı bir hükümdara ait olduğu ifade edilmiştir. Halkı tarafından çok sevilen bu hükümdar ölünce, eşi Artemissia tarafından inşa ettirildiği anlatılmıştır. Bu anıt mezarın on iki buçuk metre yüksekliğinde olduğu, mezarın üzerinde de iki buçuk metre yüksekliğinde hükümdarın heykelinin olduğu ifade edilmiştir. Zamanla toprak altında kalan bu yapının, Rodos’un Kanuni Sultan Süleyman tarafından fethi zamanında, 1522 yılında, şehri korumak için kaleyi güçlendirmek amacıyla etraftaki taşlar toplanırken ortaya çıktığı anlatılmıştır. Burada bulunan taşlar üzerine yapılan resimlerden anlaşıldığı kadarıyla bölgede kadın savaşçıların bulunduğu söylenmiştir. Yunanlıların, bu eski eserden çok etkilendikleri için tüm tarihî mezarlara “molose” demeye başladıkları ifade edilmiştir.³²⁶

İstanbul’un tarihini ele alan bir yazıda Yunan göçmenlerinden “Vizan” ismindeki birisi tarafından milattan önce 656 senesinde bir şehir olarak kurulduğu, ilk kasabanın Sarayburnu’nda tesis ettiği, şehir Konstansin isminde bir kralın eline geçince kente “Konstantiniye” denilmeye başlandığı ifade edilmiştir. İstanbul’un “857 sene-i âhiriyesinde 54 gün muhâsaradan sonra” “devletimizin ikinci pâdişâhı Fâtih Sultân Mehmed Hân Gâzî hazretleri” tarafından fethedildiği belirtilmiştir. “Osmanlılık”ın “bize ecdâdımızdan bir mîrâs” olarak tarif edildiği bu yazıda çocuklara “doğup büyüdüğünüz sevgili vatani iyice tanımalısınız” denilmiştir.³²⁷

Ele alınan konulardan birisi de İstanbul’daki dikili taşlar olmuştur. Eski Rum imparatorlarının yaptıkları işler arasında en güzel olan örneklerden birisi olarak çeşitli bölgelere taşlar diktikleri; bu taşların geçen yıllar nedeniyle birçoğunun yıkıldığı; ancak bazılarının korunarak tahrip olmadan ulaşabildiği, altı ayrı dikili taşın İstanbul’da bulunduğu ifade edilmiştir. Bu altı taşın üçünün At Meydanı’nda bulunduğu; buraya Mısır’dan getirildiği,

³²⁵ *Etfâl*, “Ehrâm-ı Mısriye”, Sayı 13, (3 Receb 1303, 7 Nisan 1886), (s. 97-99), s. 1-3.

³²⁶ *Etfâl*, “Molose’nin Kabri”, Sayı 15, (17 Receb 1303, 21 Nisan 1886), (s. 115-116), s. 3-4.

³²⁷ *Çocuklara Kirâ’at*, “İstanbul”, Sayı 10, (15 Cemâziye’l-âhir 1299, 4 Mayıs 1882), (s. 77-78), s. 4-5.

üzerinde eski Mısır yazısının yazılı olduğu anlatılarak, Mısır İmparatoru'nun bu dikili taşları Allah'ın varlığının kanıtı olarak yaptırdığı ifade edilmiştir.³²⁸

Osmanlı coğrafyasının dışında olan mekanlar da tarihî atıflar kullanılarak tanıtılan yerler arasında olmuştur. Çoğu ülke tanıtımı olan bu yazılarda ülkeye ilk yerleşenlere dair, önemli olaylara dair, iktisaden gelişimlerine dair, tarım ürünlerine dair, ırk yapılarına dair ya da meydana getirmiş oldukları bir esere dair tarihî veriler aktarılmıştır. Bu tanıtımlar arasında Küba³²⁹, Alaska³³⁰, Ümit Burnu³³¹, Çin³³², Japonya³³³, İngiltere³³⁴, Finlandiya³³⁵, Polonezya ve Fijiler³³⁶, Samoa Adaları³³⁷, Bismarc Adaları³³⁸, Yeni Zelanda³³⁹, Avustralya ve Tasmanya³⁴⁰, Malezyalılar ve Negritolar³⁴¹ vardır.

Mekanlar tanıtılırken aktarımı yapılan bazı ürünlerin tarihine dair bilgiler verildiği görülmektedir. 15'inci yüzyılda Avrupalıların Amerika'yı keşfettikten sonra tütünün keşfedildiği, ilk tütün kullananların İspanyollar olduğu, Meksika'nın Tobacco Adası'nda çeşitli tütünler yetiştirdiği için Avrupalıların tütüne Tobacco dediği, İngiltere Kralı'nın tütün kullanmayı yasaklamasının ardından "Dördüncü Sultân Murad'ın" da Osmanlı'da tütün kullanmayı yasakladığı aktarılmıştır. Avrupalılar tarafından Amerika kıtası keşfedildiği zaman, yerli Amerika halkının "kamuş içerisinde tütün içerek ağızlarından burunlarından duman

³²⁸ Arkadaş, "Ufak Tefek Ma'lûmât", Sayı 9, (17 Zi'l-kâde 1293, 4 Aralık 1876), s. 4. Benzer içerik için bkz. *Çocuklara Arkadaş*, "İstanbul'da At Meydânı'ndaki Dikili Taşlar", Sayı 6, (16 Receb 1298, 14 Haziran 1881), (s. 91-93) s. 9-11.

³²⁹ *Çocuklara Rehber*, "Ma'lûmât-ı Coğrafiye, Küba Adası", Cilt 2, Sayı 11, (11 Safer 1316, 1 Temmuz 1898), s. 3-4.

³³⁰ *Çocuklara Rehber*, "Ma'lûmât-ı Coğrafiye, Altun Memleketi: Alaska", Cilt 2, Sayı 15, (9 Rebî'ü'l-evvel 1316 28 Temmuz 1898), s. 1-3.

³³¹ *Çocuklara Rehber*, "Ma'lûmât-ı Coğrafiye, Ümid Burnu Müstemlekesi", Cilt 2, Sayı 19, (8 Rebî'ü'l-âhir 1316, 26 Ağustos 1898), s. 2-3.

³³² Emin Osman, "Mütenevvâ': Çin", *Bağçe*, Sayı 17, (11 Rebî'ü'l-evvel 1298, 11 Şubat 1881), (s. 135), s. 7; Emin Osman, "Çin'de Terakkî-yi Sanâyi'", *Bağçe*, Sayı 18, (18 Rebî'ü'l-evvel 1298, 18 Şubat 1881), (s. 144), s. 8. Ayrıca bkz. *Çocuklara Kıvâ'at*, "Sûr-ı Çin", Sayı 16, (15 Zi'l-kâde 1299, 28 Eylül 1882) (s. 124-125), s. 4-5; *Çocuklara Ta'lîm*, Sayı 1, s. 3

³³³ Emin Osman, "Japon", *Bağçe*, Sayı 29, (6 Cemâziye'l-âhir 1298, 6 Mayıs 1881), (s. 229), s. 5; Emin Osman, "Japon", *Bağçe*, Sayı 30, (13 Cemâziye'l-âhir 1298, 13 Mayıs 1881), (s. 239), s. 4. Ayrıca bkz. *Çocuklara Mahsûs Gazete*, "Japonyalıların Tercüme-i Hâlleri", Sayı 142, (18 Cemâziye'l-âhir 1316, 3 Kasım 1898), 2-4.

³³⁴ İngiltere'de bulunan Manay Köprüsü tanıtılmıştır. *Çocuklara Kıvâ'at*, "Manay Köprüsü", (1 Şa'bân 1299, 18 Haziran 1882), Sayı 13, (s. 100-101), s. 3-4; Ayrıca bkz. Emin Osman, "Coğrafya-yı Politika", *Bağçe*, Sayı 34, (13 Receb 1298, 11 Haziran 1881), (s. 268) s. 4.

³³⁵ *Çocuklara Ta'lîm*, "Laponlar", Sayı 4, (15 Cemâziye'l-evvel 1305, 29 Ocak 1888), (s. 39-40), s. 7.

³³⁶ *Mekteblilere Arkadaş*, "Polonezya ve Fijiler", Sayı 3, (7 Safer 1328, 18 Şubat 1910) s. 72.

³³⁷ *Mekteblilere Arkadaş*, "Samoa Adaları", Sayı 4, (22 Safer 1328, 5 Mart 1910) s. 102.

³³⁸ *Mekteblilere Arkadaş*, "Bismarc Adaları", Sayı 7, (10 Rebî'ü'l-âhir 1328, 21 Nisan 1910) s. 200.

³³⁹ *Mekteblilere Arkadaş*, "Yeni Zelanda", Sayı 9, (9 Cemâziye'l-evvel 1328, 19 Mayıs 1910) s. 265.

³⁴⁰ *Mekteblilere Arkadaş*, "Avustralya ve Tasmanya", Sayı 10, (23 Cemâziye'l-evvel 1328, 2 Haziran 1910) s. 296.

³⁴¹ *Mekteblilere Arkadaş*, "Malezyalılar ve Negritolar", Sayı 14, (20 Receb 1328, 28 Temmuz 1910) s. 425.

çıkardıklarına” şahit olunduğu ifade edilmiş; ancak tütün içmeyi adet haline getiren ilk milletin İspanyollar olduğu belirtilmiştir. Tütün ekmenin birçok ülkede serbest olmasına rağmen sağlığa ciddi zararları bulunduğu “tütünün insâna zarardan başka hiçbir fâ’idesi yoktur” ifadeleri ile dile getirilmiştir.³⁴² Çay içmenin ne kadar zamandan itibaren adet haline geldiğinin bilinmediği belirtilmiş; ancak çayın ekilip biçilmesinin ilk olarak Çinliler tarafından yapıldığı ifade edilmiştir. Buradan Hindistan’a oradan da Avrupa memleketlerine yayıldığı anlatılmış; çay yetiştirmek için soğuk ve nemli hava gerektiği eklenmiştir.³⁴³ Kahvenin ilk olarak Araplar tarafından icat edildiği, önceleri hayvanların otlaması için kullanılan kahve bitkisinin, tembelliği giderdiği düşüncesi ile “bir Arap Şeyhi tarafından” insanlara içirilmeye başladığı, faydası görülmesi yüzünden de yaygınlaşmaya başladığı ifade edilmiştir. Yemen ahalisinden bir “Hacı Baba”nın kahveyi ateşe koyarak kavurması, kavrulan kahve tohumunu ezmesi ve su ile pişirmesi usulünü ortaya çıkardığı anlatılmıştır. Yemen’den İstanbul’a; İstanbul’dan da Avrupa’ya yayılışının bu şekilde başladığı aktarılmıştır. “885 tarihlerinde” Asya’da yaygınlaşan kahvenin Avrupa’ya girişi, “1035 senesinde” Venedik; “1074 senesinde” Marsilya; “1077 senesinde” Fransa şeklinde kronolojik olarak aktarılmıştır. “1089’da Paris’te Devlet-i ‘Âliye elçisi Süleymân Ağa, Fransızlara kahve pişirmenin usûlünü öğretmiştir” denilerek kahvenin 17’nci yüzyılda Avrupa’da bürokrasi çevrelerine kadar yaygınlaştığı anlatılmıştır.³⁴⁴ Tütün, çay ve kahvenin yanı sıra patates ekiminin keşfi de ele alınan tarihî konular arasındadır.³⁴⁵

4.4. Teknoloji İçeriğinde Tarih

Çocuk dergilerinde yer alan teknoloji içerikleri, sanayiye dair gelişmeler ve icatlar gündelik bilgi sunma amacıyla ele alınan konular arasında olmakla birlikte tarihî verilerin sunulduğu kısımlar olmuştur.

³⁴² *Arkadaş*, “Ufak Tefek Ma’lûmât: Tütün”, Sayı 5, (18 Şevvâl 1293, 6 Kasım 1876), s. 3. Benzer içerik için bkz. *Çocuklara Arkadaş*, “Tütün”, Sayı 1, (1 Cemâziye’l-evvel 1298, 1 Nisan 1881), s. 13-14; *Çocuklara Mahsûs Gazete*, “Hıfz-ı Sıhât”, Cilt 1, Sayı 3, (29 Zi’l-Hicce 1313, 30 Mayıs 1312), s. 3. Tütün kullanımının çocuklar arasında da yaygınlaşmasını eleştiren yazı için bkz. Nazmi, “Tütün”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, Cilt 3, Sayı 125, (18 Safer 1316, 8 Temmuz 1898), s. 2.

³⁴³ *Arkadaş*, “Çay”, Sayı 3, (4 Şevvâl 1293, 23 Ekim 1876), s. 4, s. 3. Benzer içerik için bkz. *Çocuklara Arkadaş*, “Çay”, Sayı 8, (16 Şa‘bân 1298, 14 Temmuz 1881), (s. 124-126) s. 12-14.

³⁴⁴ *Arkadaş*, “Kahve”, Sayı 5, (18 Şevvâl 1293, 6 Kasım 1876), s. 3-4. Benzer içerik için bkz. *Çocuklara Arkadaş*, “Kahve”, Sayı 2, (16 Cemâziye’l-evvel 1298, 16 Nisan 1881), (s. 27) s. 11. *Çocuklara Kirâ’at*, “Kahve”, Sayı 7, (1 Cemâziye’l-evvel 1299, 21 Mart 1882), (s. 51-53), s. 3-5. Çay ve kahve konuları bazen birlikte ele alınan konular arasında olmuştur. Bkz. *Çocuklara Ta’lîm*, “Çay ve Kahve”, Sayı 4, (15 Cemâziye’l-evvel 1305, 29 Ocak 1888), (s. 38-39) s. 7-9; *Bağçe*, “Kahve ve Çay”, Sayı 13, (28 Muharrem 1298, 31 Aralık 1880), (s. 103), s. 7.

³⁴⁵ *Çocuklara Rehber*, “Kral Lui’nin Bir Hizmeti”, Cilt 3, Sayı 29, (28 Cemâziye’l-âhir 1317, 3 Kasım 1899), s. 4-5.

Trenin İngiltere’de icat edildiği; ancak 1059 tarihinde “iki tarafa uzatılmış odun yol” yapılarak geliştirildiği anlatılmış; 1090 yılında İngiltere’de maden işçilerin kullanımına sunulan trenin daha sonra buharlı motorun gelişmesiyle Amerika, Belçika ve Prusya’da görülmeye başladığı ifade edilmiştir. Fransızların ise ilk kez 1239 yılında Şimendifer adıyla treni kullandıkları anlatılmıştır.³⁴⁶ Haydarpaşa’da Sirkeci iskelesi örnek verilerek Anadolu’ya inşa olunan ilk demiryolu hattının 1290 tarihinde yapılmış olduğu ifade edilmiştir.³⁴⁷

Şose yollarda ve toprak yollarda hareket edebilen bir arabanın Amerika’da icat edildiği ifadesi ile arka tekerleri büyük, toplam üç tekerli ve buhar gücü ile hareket edebilen lokomotif, tarih belirtilmese de geçmiş sürecinden de kısaca bahsedilen ve bu hali ile ele alınan konulardan bir olmuştur.³⁴⁸

Buhar gücü ile çalışan çarklı motorları icat eden milletin Fransızlar ya da Amerikalılar olabileceği yönünde tartışma yazısı kaleme alınmıştır.³⁴⁹

Laurens J. Coster’in tahta üzerine yazılar oyarak kitap yapması ile başlayan ve Gutenberg’in Almanya’da tahtadan ufak harfler yapması ile devam eden matbaacılık serüveni tarihsel olarak ele alınmış, Schoeffer’in harf dökmeyi icat etmesine kadar geçen yüz yıla yakın süreç aktarılmıştır.³⁵⁰

Kâğıdın keşfi ve tarihsel süreci de ele alınan konular arasındadır. Buna göre yazıyı ilk kullanan Mısırlıların yazıları mermere yazdıkları, ancak bu işlemin zor ve kullanışsız olduğu için “papirüs” denilen bitkiler üzerine yazmaya başladıkları ifade edilmiştir. İlk başlarda papirüsler üzerine dini metinler dışında yazı yazılmadığı; ancak papirüs kullanımının Romalılar tarafından öğrenildikten sonra eski Yunanlıların kitaplarını papirüsler üzerine yazdıkları anlatılmıştır. Çinlilerin “bambu” ağacından yeni bir kâğıt icat ettikleri ve bu üretim tekniğinin Avrupa’da taşınarak öncelikle İspanya’da kâğıt üretildiği ifade edilmiştir.³⁵¹

³⁴⁶ *Arkadaş*, “Ufak Tefek Ma’lûmât: Şimendüfer”, Sayı 1, (20 Ramazan 1293, 9 Ekim 1876), s. 4. Benzer içerik için bkz. *Çocuklara Arkadaş*, “Demiryolu”, Sayı 8, (16 Şa’bân 1298, 14 Temmuz 1881), (s. 123-124) s. 11-12.

³⁴⁷ *Çocuklara Kırâ’at*, “Şimendüfer”, Sayı 4, (10 Rebî’ü’l-âhir 1299, 1 Mart 1882), (s. 31-32) s. 7-8.

³⁴⁸ *Etfâl*, “Nev’ İcâd Lokomotif”, Sayı 8, (27 Cemâziye’l-evvel 1303, 3 Mart 1886), (s. 61-62), s. 5-6.

³⁴⁹ *Arkadaş*, “Ufak Tefek Ma’lûmât: Vapur”, Sayı 2, (27 Ramazan 1293, 16 Ekim 1876), s. 4

³⁵⁰ *Arkadaş*, “Hurûfat Basması”, Sayı 3, (4 Şevvâl 1293, 23 Ekim 1876), s. 4, s. 3. Benzer içerik için bkz. *Çocuklara Arkadaş*, “Hurûfat Basması”, Sayı 11, (16 Şevvâl 1297, 21 Eylül 1880), (s. 168-169) s. 8-9.

³⁵¹ Fâ’ikzâde İbrahim Feridun, “Kâğıt Hakkında Ma’lûmât”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, Cilt 1, Sayı 48, (13 Ramazan 1314, 15 Şubat 1897), s. 5; Ayrıca bkz. *Çocuklara Arkadaş*, “Kâğıt”, Cilt 1, Sayı 1, (1 Cemâziye’l-evvel

Kalem, bir diğerk tarihsel icat konusu olmuştur. Romalıların kamış kalemleri bulan medeniyet oldukları; adına ise “kalamus” dedikleri ifade edilmiştir. Kalemin icadının Mısır medeniyetine dayandığı belirtilmekle birlikte 18’inci yüzyılda Fransızların “demir kalem” icat ettikleri, daha sonra da 1830 yılından itibaren içerisine mürekkep doldurulan kalemlerin kullanılmaya başladığı anlatılmıştır.³⁵²

Gazete ve gazetecilik, tarihî bilgi ile işlenen konular arasında olmuştur. İlk gazetenin, Osmanlı’nın Avrupa içlerine saldırıları sonrasında 17’nci yüzyılda “Mainz ve Strasburg matbaacıları tarafından” Fransa’da gerçekleştirildiği; Osmanlı’da ise ilk gazetenin 1831 tarihli Takvîm-i Vekâyi’ olduğu anlatılmıştır. İkinci olarak 1840 yılında “Çörçil isimli bir İngiliz’in imtiyazı altında Cerîde-i Havâdis nâmıyla” yarı resmi bir gazete çıkarıldığı; 1860 yılında ise Agah Efendi’nin “Tercümân-ı Ahvâl” adıyla ilk bağımsız gazeteyi yayınladığı anlatılmıştır. 1862 yılında Şinasi tarafından Tasvîr-i Efkâr ismiyle bir gazete yayınlandığı; diğerk bir çok çıkan gazetelerin ise sürekli olamadığı vurgulanmıştır.³⁵³ Gazete tarihinin eski Mısır ve Roma medeniyetine kadar gittiği, ancak modern anlamda kağıt üzerine baskı yaparak haber vermek için yapılan gazeteciliğin ilk kez 16’ncı yüzyılda Osmanlı-Venedik Savaşı sonuçlarını dinlemek isteyenlerden “gazette” ismi ile ücret alınması ile başladığı bilgisine de rastlanmaktadır. İlk gazetenin 1605 yılında Anvers’te “News” ismi ile neşredildiği, 1615 yılında Frankfurt Gazetesi, 1622 yılında “Weekly News” isimli bir İngiliz gazetesi, 1631 yılında “Gazette de France” isimli gazeteler sıralandıktan sonra London Gazette, Morning Post, The Times hakkında kısa bilgiler sunulmuştur.³⁵⁴

Bununla birlikte Osmanlı’ya matbaanın geç gelmesine dair de tarihsel bir eleştiri metnine rastlanmıştır. Bahçe Dergisi, matbaanın geç kullanılmaya başlanmasını Osmanlı’ya teknolojik olarak geri bırakan unsurlardan birisi olarak değerlendirmiştir. 16’ncı yüzyılda İstanbul’a matbaa aletleri getirilmişse de “ba’zı müfsidler(in) fenn kitâbları okuyanları çıldırtır ve kozmografya, hikmet, kimya okumak el-Hakk işine karışmaktır; bu İslâma sığmaz” şeklinde

1298, 1 Nisan 1881), s.11-12; *Çocuklara Rehber*, “Kâğıdı İlk İ’mâl Eden Kimdir?”, Sayı 10, (24 Muharrem 1315, 25 Haziran 1898), s. 6-7.

³⁵² “Kalem”, *Çocuklara Rehber*, Sayı 51, (23 Ramazan 1314, 25 Şubat 1897), s. 3-4. Benzer bir yazı için bkz. *Çocuklara Rehber*, “Kurşun Kalemin Târîhi”, Cilt 2, Sayı 20, (26 Cemâziye’l-âhir 1316, 11 Kasım 1898), s. 5-6; *Çocuklara Arkadaş*, “Kurşun Kalemi”, Cilt 1, Sayı 2, (16 Cemâziye’l-evvel 1298, 16 Nisan 1881) (s. 30), s. 14. Ayrıca bkz. Fâ’ikzâde İbrahim Feridun, “Çakı ve Kalemtraşın İcâdı”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, Cilt 1, Sayı 55, (11 Şevvâl 1314, 15 Mart 1897), s. 2.

³⁵³ *Arkadaş*, “Ufak Tefek Ma’lûmât: Gazete”, Sayı 6, (25 Şevvâl 1293, 13 Kasım 1876), s. 3-4.

³⁵⁴ *Mekteblilere Arkadaş*, “Târîhi Eşya ve Muhterâ’at”, Sayı 1, (6 Muharrem 1328, 18 Ocak 1910) s. 4-6.

konuştuğu; bu nedenle de “hattatların hâtırı için” kitap basılmadığı anlatılmıştır. Kitap basılmadığı için de Osmanlı’nın Avrupa’nın gerisinde kaldığı ifade edilmiştir.³⁵⁵ “Avrupalıların makinelerinden su gibi kitâb akıttıkları bir vakte” Osmanlı’da sadece bir tane matbaa olduğu, 1784-1792 yılları arasında 42 adet kitap basılabildiği; ancak bu matbaanın da bakımsızlıktan harap bir halde bırakıldıktan sonra Asım Efendi tarafından onarıldığı, ancak 1815 yılında tekrar faaliyete girebildiği anlatılmıştır.³⁵⁶

Kibritin icat edilmesine dair tarihî süreç, ele alınan bir diğer konu olmuştur. İlk insanların kurumuş ağaç dallarını birbirine sürterek ateş yakmaya gayret ettikleri, daha sonraları iki taşın birbirine vurularak “çakmak” denilen kıvılcımı ortaya çıkarttıkları, demirin ateş yakmak için kullanılması gayretlerinin neticesi olarak karbonun ortaya çıkması ile “kav” denilen bir maddenin oluştuğu anlatılmıştır. 1805 yılında Paris’te fosfordan faydalanılarak ateş çıkartılabildiği, 1845 yılına kadar ağaç çubuğunun üzerine yapıştırılan kimyasallarla kibritler üretildiği ve kibrit hakkında yeniliklerin devam ettiği anlatılmıştır.³⁵⁷

1800 yılında İtalyan Galvani isimde bir mucidin elektrik kuvvetini haberleşme için kullanması ile telgrafın icat edildiği, 1837 yılında ilk haberleşmenin gerçekleşmiş olduğu, 1855 yılında ise ilk kez “Memâlik-i Şâhâne’de” telgraf hatları çekildiği anlatılmıştır. Buna ilave olarak Osmanlı’da ilk telgraf hattının İstanbul-Edirne arasında yapıldığı, Mustafa Efendi isimli bir kişinin 1872 yılında Der-sa’âdet Telgraf Müdürü Mehmed Efendi’ye Edirne’den “Lisân-ı Osmânî” ile bir telgraf çekerek Osmanlı telgrafçılığını başlattığı anlatılmıştır.³⁵⁸

Bursa, İzmit ve Amasya’da imal edilen ipeğin bir sanayi ürünü olarak Çin’de ortaya çıktığı aktarılmıştır.³⁵⁹

Teknolojik gelişmelere dair, okuyuculara tarihsel bilgi de sorulmuştur. Bir sonraki sayıda cevabı verilen sorular, okuyucunun tarihsel bilgiyi araştırmasına yönelik hazırlanmıştır. Kristof Kolomp’un bindiği gemi ve yanında bulunan iki geminin isminin ne olduğu, Ümit

³⁵⁵ Bağçe, “Kabâhatimiz Ne Oldu?”, Sayı 10, (21 Muharrem 1298, 24 Aralık 1880), (s. 75-76) s. 3

³⁵⁶ Bağçe, “Matbû’âtın” Sayı 5, (15 Zi’l-hicce 1296, 30 Kasım 1789), (s. 27), s. 5.

³⁵⁷ Çocuklara Rehber, “Kibritin Târîhi”, Sayı 44, (26 Ramazan 1315, 18 Şubat 1898), s. 3-6.

³⁵⁸ İbrahim Zühdü, “Telgraf”, Çocuklara Rehber, Cilt 2, Sayı 46, (20 Şevvâl 1316, 3 Mart 1899) s.1-2.

³⁵⁹ Çocuklara Arkadaş, “İpek”, Cilt 1, Sayı 5, (1 Receb 1298, 30 Mayıs 1881), (s.76), s. 12.

Burnu'nu kimin keşfettiği,³⁶⁰ Amerika keşfedildikten sonra altın madenlerinde çalıştırılanların kimler olduğu³⁶¹ şeklindeki sorular okuyucular için hazırlanmıştır.

İcatlar tarihi konusunda harita³⁶², uçurtma³⁶³, kitap³⁶⁴, mendil³⁶⁵, vapur³⁶⁶, tulumba³⁶⁷, posta pulları³⁶⁸, ayakkabı³⁶⁹, dikiş makinası³⁷⁰, balon³⁷¹, su tüneli³⁷², mikroskop³⁷³ ele alınan diğer konular arasındadır.

Bunların yanı sıra teknolojik, bilimsel ya da coğrafi keşifler ile insanlık tarihine yön veren kişiler tanıtılmış; haklarında bilgi aktarılmıştır. 11 Şubat 1847 tarihinde dünyaya geldiği ifade edilen Thomas Alva Edison'un hayat hikayesi ve gerçekleştirdiği icatlar tarihler belirtilerek tanıtılmıştır.³⁷⁴ Vasco Da Gama³⁷⁵, Antonie Lavoisier³⁷⁶, Michelangelo³⁷⁷, Dimosthenis³⁷⁸, Denis Papin³⁷⁹, Pierre Corneille³⁸⁰, David Livingstone³⁸¹, Jeanne d'Arc³⁸² tanıtılan diğer kişiler arasında olmuştur.

³⁶⁰ *Çocuklara Rehber*, Sayı 11, (27 Rebî'ü'l-âhir 1315, 25 Eylül 1897), s. 7.

³⁶¹ *Çocuklara Rehber*, Sayı 13, (15 Safer 1315, 16 Temmuz 1897), s. 8.

³⁶² *Çocuklara Rehber*, "Haritanın Mûcidi Kimdir?", Cilt 1, Sayı 8, (10 Muharrem 1315, 11 Haziran 1897), s. 5-6.

³⁶³ *Çocuklara Rehber*, "Uçurtmanın Mûcidi Kimdir?", Cilt 2, Sayı 8, (20 Muharrem 1316, 10 Haziran 1898), s. 6-7.

³⁶⁴ *Çocuklara Rehber*, "Kitâbın Târîhi", Cilt 2, Sayı 17, (22 Rebî'ü'l-evvel 1316, 10 Ağustos 1898), s. 3-5.

³⁶⁵ *Mekteblilere Arkadaş*, "Mendil", Cilt 1, Sayı 2, (21 Muharrem 1328, 2 Şubat 1920), s. 46. "Ecdâdımızın muhtelif şekillerde kullandıkları mendiller" ifadesi ile yazılan metin için bkz. *Hür Çocuk*, "Mendillerin Şekli", Sayı 1, (5 Şa'bân 1336, 16 Mayıs 1918) s. 8.

³⁶⁶ *Çocuklara Rehber*, "Vapurun İcâdi", Cilt 3, Sayı 27, (14 Cemâziye'l-âhir 1317, 20 Ekim 1899), s. 5-6.

³⁶⁷ *Çocuklara Rehber*, "Tulumbayı Kim İcâd Etti?", Cilt 3, Sayı 31, (12 Receb 1317, 16 Kasım 1899), s. 6.

³⁶⁸ *Çocuklara Rehber*, "Posta Pulları", Cilt 3, Sayı 44, (22 Şevvâl 1317, 23 Şubat 1900), s. 7-8.

³⁶⁹ *Çocuklara Rehber*, "Ayakkabıların Târîhi", Cilt 3, Sayı 48, (21 Zi'l-kâde 1317, 23 Mart 1900), s. 4-6.

³⁷⁰ *Çocuklara Rehber*, "Dikiş Makinasının Mûcidi Kimdir?", Cilt 4, Sayı 5, (17 Muharrem 1318, 17 Mayıs 1900), s. 3-4; *Çocuklara Rehber*, "Dikiş Makinasının Mûcidi Kimdir?", Cilt 4, Sayı 7, (3 Safer 1318, 2 Haziran 1900), s. 2-4; *Çocuklara Rehber*, "Dikiş Makinasının Mûcidi Kimdir?", Cilt 4, Sayı 8, (10 Safer 1318, 9 Haziran 1900), s. 3-4.

³⁷¹ *Çocuklara Kirâ'at*, "Balon", Sayı 9, (1 Cemâziye'l-âhir 1299, 20 Nisan 1882), (s. 69-70), s. 5-6. Balonun keşfedilmesi ve ilki 4 Haziran 1783 tarihinde yapıldığı belirtilen balon seyahatlerinin tarihçe bilgisi de aktarılmıştır. Bkz. *Mekteblilere Arkadaş*, "Ba'zı Mühimm Balon Seyâhatleri", Sayı 1, (6 Muharrem 1328, 18 Ocak 1910) s. 28.

³⁷² *Çocuklara Kirâ'at*, "Su İçinde Bir Yol", Sayı 3, (1 Rebî'ü'l-evvel 1299, 21 Ocak 1882), (s. 19-20), s. 3-4.

³⁷³ *Çocuklara Kirâ'at*, "Her Dürbin Ne Gösterir?", Sayı 11, (1 Receb 1299, 19 Mayıs 1882), (s. 74-76), s. 4-6.

³⁷⁴ *Çocuklara Rehber*, "Edison", Cilt 3, Sayı 37, (25 Şa'bân 1317, 29 Aralık 1899), s. 5-6. Ayrıca bkz. *Mekteblilere Arkadaş*, "Elektrik Kralı Edison", Sayı 1, (6 Muharrem 1328, 18 Ocak 1910) s. 14-15.

³⁷⁵ *Mekteblilere Arkadaş*, "Vasco Da Gama", Sayı 5, (8 Rebî'ü'l-evvel 1328, 20 Mart 1910) s. 139.

³⁷⁶ *Mekteblilere Arkadaş*, "Antonie Lavoisier", Sayı 6, (26 Rebî'ü'l-evvel 1328, 7 Nisan 1910) s. 175.

³⁷⁷ *Mekteblilere Arkadaş*, "Michelangelo", Sayı 7, (10 Rebî'ü'l-âhir 1328, 21 Nisan 1910) s. 202.

³⁷⁸ *Mekteblilere Arkadaş*, "Michelangelo", Sayı 8, (24 Rebî'ü'l-âhir 1328, 5 Mayıs 1910) s. 234.

³⁷⁹ *Mekteblilere Arkadaş*, "Denis Papin", Sayı 9, (9 Cemâziye'l-evvel 1328, 19 Mayıs 1910) s. 266.

³⁸⁰ *Mekteblilere Arkadaş*, "Corneille", Sayı 10, (23 Cemâziye'l-evvel 1328, 2 Haziran 1910) s. 298-299.

³⁸¹ *Mekteblilere Arkadaş*, "Livingstone", Sayı 11, (7 Cemâziye'l-âhir 1328, 16 Haziran 1910) s. 331-332. Ayrıca bkz. *Bağçe*, "Afrika-yı Vustâ", Sayı 11, (28 Muharrem 1298, 31 Aralık 1880), (s. 86-87), 6-7.

³⁸² *Mekteblilere Arkadaş*, "Jeanne d'Arc", Sayı 14, (20 Receb 1328, 28 Temmuz 1910) s. 426.

BEŞİNCİ BÖLÜM
SONUÇ
OSMANLI DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE TARİH ALGISI HAKKINDA
DEĞERLENDİRME

Tanzimat döneminde başlayan eğitim alanındaki düzenlemeler sadece resmî eğitim düzenlemeleri ile sınırlı kalmamıştır. Bu dönemde resmî eğitim fikirlerini destekler nitelikte süreli yayımlar da yapılmıştır. Bu öncü süreli yayımlarda daha çok askerî eğitim konuları işlenmiş ve çocuk eğitimi ve terbiyesine yönelik yayımlar da kendisine yer edinmiştir. Konu “terbiye” olunca, hitap edilen kitlenin yaşı ön plana çıkmıştır ve çocuklar, bu konuda en çok üzerinde durulan kitle olmuştur.

Çocuk dergilerinde aktarılan tarih konuları, Tanzimat döneminden Cumhuriyet dönemine kadar geçen sürece ait tarih eğitiminin önemli bir bilgi kaynağı olmakla birlikte çocuk dergileri, aynı zamanda eğitim dergileri olarak da nitelendirilebilir. Nitekim ilköğretimde gösterilen çoğu derslerin, çocuk dergilerinde bölüm veya konu olarak kimi dergilerde yer aldığı görülmektedir. Bu hâli ile çocuk dergileri çocuklar için bir nevi yardımcı kaynak niteliği taşımaktadır.

Çocuk dergilerinin yayınlandıkları dönemin tarih anlayışı ve tarih eğitim uygulamaları noktasında önemli yerleri vardır. Ayrıca bahsi geçen dönem, tarih biliminin de modernleşmeye başladığı bir dönemi kapsamakta ve bu bakımdan çocuklara yönelik tarih bilinci oluşturmada ilk örneklerini sunmaktadır.

1869 yılından 1922 yılına kadar geçen süre içerisinde, çocuk dergisi olan, kadın-çocuk ya da aile-çocuk olmasına rağmen çocuklar için içerik sunan ve azınlık okul dergisi olmayıp genele hitap eden 39 farklı dergi arasında tarih konu ve içerikleri, nitelik ve nicelik bakımından birbirinden farklılıklar gösterdiği gibi, yayınlandığı dönem bakımından da farklılıklar barındırmaktadır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, ilk çocuk dergisi dahil olmak üzere bahsi geçen dönemde yayınlanan tüm dergilerde tarih konusu ya da tarih içeriği bulunmaktadır. Kimisinde yoğunluk fazla iken kimisinde hikâyeye anlatımı ekseninde zamanı belirsiz geçmiş atıfları söz konusudur.

Nicelik olarak ele alındığında yayınlanan çocuk dergilerindeki tarih konusu ve içeriği, önemli denilecek bir boyuta ulaşmamaktadır. İlk çocuk dergisi Mümeyyiz'in yayınlandığı 1869 yılından 1922 yılına kadar geçen süre içerisinde ele alınan 39 çocuk dergisinden 19'unda doğrudan tarih içeriğine rastlanmıştır. Geriye kalan 20 dergi ise okuyucularına edebiyat, teknoloji, coğrafya gibi konuları ele alırken dolaylı olarak tarih içeriği sunmayı tercih etmiştir. Kuşkusuz, tarih içeriği sunma konusunda, ilgili çocuk dergisinin yayın politikası belirleyici olmuştur. Nitekim 61 sayı çıkan Çocuk Duygusu isimli dergideki tarih içeriği, 626 sayı çıkan Çocuklara Mahsus Gazete isimli dergideki tarih içeriğinden fazladır.

Tanzimat döneminde tarih konusunu doğrudan ele alıp takip yazılarla bunu okuyucusuna profesyonel şekilde sunma gayretinde olan dergi Ayîne (1875-1876) olmuştur. Mutlakiyet döneminde yayınladığı tarih konulu takip yazılarla Bağçe (1880-1881) ve Mektep (1891-1893) dergileri ön plana çıkmıştır. Meşrutiyet döneminde ise Mekteplilerle Arkadaş (1910), Çocuk Dünyası (1913-1918), Mektepli (1913-1914), Çocuk Duygusu (1913-1914) ve Çocuk Bağçesi (1914) tarih konularını takip yazılarla ele alarak niceliksel bir veri sunmuştur. Anlaşılacağı üzere ilk çocuk dergisinin yayımından itibaren yayınlanan çocuk dergilerindeki doğrudan tarih içerikleri, niceliksel bir biçimde artarken farklı isimdeki dergilerin de ilgi alanına girmiştir. Ancak Osmanlı son devrinde yayınlanan 39 derginin, sayfa sayıları farklı olmakla birlikte, tespit edilebildiği kadarıyla 1.490 sayı çıktığı düşünüldüğünde ele alınan tarih konularının nicelik olarak azlığı dikkat çekicidir. Çocuk dergilerindeki tarih konu ve içeriğinin bu niceliksel durumu, her yönü ile çocuk edebiyatının dahi emekleme devri olan bu dönemde makul görülmelidir. Üstelik bu devir, tarih bilimin de pozitif bilim olma yönündeki atılan ilk adımlarına sahne olan yılları kapsamaktadır.

Nitelik olarak ele alındığında ise ilk çocuk dergisi Mümeyyiz'in yayınlandığı 1869 yılından 1922 yılına kadar geçen süre içerisinde tarih konuları, İslam Tarihi'nden Türk Tarihi'ne doğru yoğunluk bakımından bir dönüşüm ve değişkenlik göstermektedir.

Dönem farklılıkları dikkate alınarak değerlendirildiğinde, Tanzimat döneminde yayınlanan 5 dergi, tarihin tanımını yapmaya, tarihi dönemlere ayırmaya, insanlığın ortaya çıkışını ve topluluklar haline gelişini İslamî öğretisi ile aktarmaya gayret etmektedir. Tarihsel kronoloji, Hz. Âdem ile Havva, Hâbil ile Kâbil, Hz. Nuh, Yasef örgüsü içerisinde Türklüğe getirilmiştir. Orta Asya'da bulunan Türklerin batıya yönelerek Mısır'da Türk-İslam devletlerini kurdukları, Moğol saldırılarından kaçanların ise Anadolu'ya gelerek Anadolu Selçukluları

kurdukları ve Osmanoğulları Beyliği'nin kuruluş süreci ile 14'üncü yüzyıla kadar devam eden bir kronoloji söz konusudur.

Mutlakıyet döneminde yayınlanan 16 dergi, nitelik açısından öncü dergiler çizgisinde olmakla beraber çeşitli konularda farklılık göstermektedir. İlk kez bu dönemde bilim adamları ve yeni bilimsel gelişmeler kullanılarak geleneksel tarih anlatımı dışına çıkılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda dünyanın oluşumu hakkındaki güncel bilgi ve değerlendirmelerin Nuh Tufanı anlatılırken ele alınması, antropolojik olarak insan tasniflerinin yapılması ve dil farklılıkları nedeniyle toplumların birbirinden ayrıştığı anlatılması dikkat çekicidir. Yine bu dönemde ilk kez Mısır, Çin, İran, Hindistan, Babil, Asur, Lidya, Hitit gibi başka uygarlıklar tanıtılmaya çalışılmıştır. Toplumlara liderlik eden kişilerin mutlaka tarih bilgisinin olması gerektiği söylenmiştir. Bu dönemde ilk kez, tarihî mekân tanıtımı yapılmıştır. Çocuk dergilerinin birçoğunun yayımlandığı şehir olarak İstanbul'daki cami, hamam gibi tarihsel yapıları ve meydanları, ilk kez bu dönemde tanıtılmıştır. Özellikle Mektep (1891) dergisinde kaleme alınan tarih konusu, tarihin sadece sözlere dayalı bir bilgi olmadığı, Antropoloji, Etnografya, Paleantoloji, Coğrafya gibi çeşitli yardımcı kaynakların yardımıyla ortaya çıkan verilerin tarihçiler tarafından değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan bir bilim olduğu tarifi ile, bir pozitif bilim olarak tarih tanımlamasının yapıldığı ilk veriyi sunmuştur. Benzer bir şekilde tarihsel verilerin yeterli olmadığı konularda insan aklının aciz kaldığı da ifade edilmiştir. İnsanların topluluklar haline gelişi, barınma ve korunma ihtiyaçlarını gidermesi, avlanması, hayvanları ehlileştirmesi, yeni icatlar geliştirmesi de pozitif bilim etkisi ile aktarılan evrimsel bir gelişim olarak ele alınmıştır. Çok tanrılı dinler, tarihsel veriler kullanılarak aktarılmış; Türk olduğu belirtilen kimi kavimlerin dahi güneşe taptıkları dile getirilmiştir. Yapılan kazılar sonucu ortaya çıkan yeni veriler kullanılarak ilk kez tarihsel gelişmelere dair güncel veriler de paylaşılmıştır. Bu noktada, tarih konuları sunumunda Mutlakıyet dönemi dergilerinden Mektep Dergisi ve bu derginin yazarı İsmail Hakkı Bey'in yazılarının öncü olduğunu belirtmek, ayrıca gerekmektedir.

Meşrutiyet döneminde yayınlanan 18 derginin tarih aktarımı incelendiğinde, Plevne Müdafaası, 93 Harbi, İnebahtı, Kanije Kalesi, Alemdar Olayı gibi tarih konuları ele alınarak daha yakın geçmişe kadar getirildiği görülmüştür. Bunun yanı sıra Kılıç Ali Paşa, Sokullu Mehmed Paşa gibi yine öncü dergilere kıyasla daha yakın geçmişin simâları tarihin konusu olmuştur. Doğrudan siyasi tarih aktarımında da aynı durum söz konusudur; Osmanlı Devleti'nin siyasi hayatı aktarılırken, öncü dergilere göre daha yakın geçmişe ulaşılmış, Fatih

Sultan Mehmet dönemi dahil olmak üzere detaylıca anlatılmıştır. İlk kez bu dönemde tarih anlatılırken şiirlerin sıklıkla kullanılmaya başladığı görülmektedir. Tarih olaylar ya da anlatılmak istenen vatanseverlik, adalet gibi değerlere dair tarihsel atıflar, şiirler yayınlanarak aktarılmaya çalışılmıştır. Şiirlerin yanı sıra, tarihî konuları sevdirmek, ilgi ve merak uyandırmak adına kimi uygulamalar da bu dönemde görülmüştür. Osmanlı padişahlarından en çok sevdiklerini okuyucularının posta ile bildirmesi ve çekilişle hediyeler verileceği gibi kampanyalar bu dönemde ortaya çıkmıştır. Tarih dergilerinde poster kullanımı, görsellerle anlatımın desteklenmesi de bu dönemin mahsulüdür. İlk kez tarihsel bir figür olarak Osmanlı padişahlarından Osman Bey’in, Fatih Sultan Mehmed’in portreleri çocuk dergilerinin kapağına basılmış; Büyük Türk Hakanı Attila’nın posterleri verilmiştir.

Meşrutiyet dönemi dergilerinde bir başka yenilik ise, tarih konularını doğrudan anlatarak çıkarımı okuyuculara bırakmak yerine çıkarımları da yaparak okuyucuya sunma metodu olmuştur. Tarih konularının yabancıların aktardığı şekilde değil de milletin kendi kaynakları kullanılarak aktarılması gerektiği bilincinin, yine bu dönemde ele alındığı görülmektedir. İslam Tarihi yerine Türk tarihi anlatımı yoğunluk kazanmaya başladığı; Türk ırkının kendisine hâs özelliklerinin kimi zaman antropolojik tariflerle ve övgüyle dile getirildiği bu dönemde, ilk kez kahramanlıklar üzerinden tarih anlatımı da yapılmıştır. Venedik donanmasına top atan Kara Mehmed, İstanbul’un fethindeki kahramanlığı ile bilinen Ulubatlı Hasan, Aziziye Tabyası’nı Ruslara karşı savunan Kara Fatma, bu anlatımın örnekleri olmuştur.

Tüm bu dönemlerdeki tarih konularında, “kıssadan hisse” anlamında varılan sonuç bakımından gündelik sosyo-politik durumun etkisi bariz bir biçimde görülmektedir. Tanzimat döneminde tarihî temellendirmelerle ele alınan yazılarda “vatan”, “millet” ve “devlet” tanımı yapılması ile Osmanlılık vurgusu dikkat çekicidir. Bir diğer dikkat çeken vurgu ise, Türklerin fethettiği toprakları imar ettikleri yönündeki ifadelerdir. Mutlakiyet döneminde ise Batılıların tarif ettiği şekli ile “Türklerin kaba bir kahraman” olmadığı, medeniyet dünyasına katkı olan bir millet olduğu vurguları görülmektedir. Bu vurgular Türk-İslam toplumunun bilinen alimleri de anılarak desteklenmiştir.

Tarihsel konuların niteliği bakımından Meşrutiyet döneminde, Mutlakiyet ve Tanzimat döneminin; Mutlakiyet döneminde de Tanzimat döneminin yaklaşımlarının yoğun olmasa da örneklerin var olmaya devam ettiğini belirtmek gerekir. Öyle ki kimi zaman dergi isimleri ve yayın yılları bakımından dönemleri farklı olsa da insanlığın yaratılışı, Hâbil Kâbil, Hz. Nuh

Tufanı, Yafes anlatımı, tüm dönemlerde yerini korumuştur. Anadolu Beylikleri döneminden Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine varan süreçte de benzer bir durum söz konusudur. Yine benzer şekilde, tarihsel olayı pozitif bilime dayalı olarak ele alan evrimsel anlatım tarzı ve tarih biliminin sözlü tarihten uzak biçimde yardımcı bilimler kullanarak sonuca varabileceği önermesi, Mutlakıyet döneminde ortaya çıkmışsa da Meşrutiyet döneminde de görülmektedir.

Tanzimat döneminde tarih anlatımın dili, çocuklara uygun değildir. Kullanılan soyut tabirler, çocukların anlayacağı şekli ile değil; yetişkinlerin çocuklara anlatmak istedikleri şekli ile kullanılmıştır. Mutlakıyet dönemi çocuk dergilerindeki tarih konuları, öncü dergilere göre daha gelişkin olmakla birlikte anlatılan yoğun bilgilerin harita veya görseller ile aktarılmaması nedeniyle konunun anlaşılabilirliği azalmaktadır. Ele alınan konulara dair şahıs isimleri, yer isimleri ve tarihsel dönemlendirme isimleri bahsi geçen anlaşılabilirliği artırıyor olsa da öncü dergilere göre dil bakımından daha anlaşılırdır. Meşrutiyet döneminde ise çocukların anlayacağı bir dil kullanma bilincinin hâkim olduğu görülmektedir ve tarihsel anlatımlar görsellerle süslenmeye gayret edilmiştir.

Değerler eğitimi açısından, çocuk dergilerindeki tarih konu ve içerikleri, mert olma, iyilik yapma, çalışkan olma, saygılı davranma, büyüklerinin sözünü dinleme, ihanet etmeme, yalan söylememe, adil olma, hırsızlık yapmama, kendini büyük görmeme, eli açık olma, atalarından gurur duyma gibi değerleri tarihsel bilinç aşılıyarak aktarmayı amaçlamaktadır. Tüm bunlarla birlikte kültürel açıdan sadece bilgi aktarmayı amaçladıkları da belirtilmelidir.

Çocuk dergilerindeki tarih içeriklerinde ise tarih bilimi yardımcı kaynak olarak kullanılmıştır. Teknolojik bir bilgi aktarılırken, öğüt amaçlı hikayeler anlatılırken, gündelik hayatta çocukların karşılaşılabilecekleri sanat eserleri hakkında bilgi verilirken veya Osmanlı coğrafyasının içerisinde ya da uzak bir ülkede bulunan kültürel miraslar tanıtılırken tarihsel içerik, metnin yazılış amacını kuvvetlendirici yardımcı kaynak rolündedir.

Tarih verileri aktarılırken Osmanlı olma, vatanına sahip çıkma, padişaha bağlı olma, adalet duygusuna sahip olma ve vatandaşların eşit olması kavramlarını aktarmak amacıyla uzak geçmişe yapılan atıflarla süregiden Tanzimat ve Mutlakıyet devrinden sonra Meşrutî dönem, Türk olma, millet olma, vatanını koruma değerlerini aktarmak amacıyla yakın geçmişe eğilmeye başlanmıştır. İlk dönemlerin Adem ile Havva, Hz. Nuh, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Ebubekir, Hz. Ayşe gibi tarihî simgeleri, Hun hükümdarı Atilla, Sultan Osman, Fatih Sultan

Mehmet, Ulubatlı Hasan, Sokullu Mehmet Paşa, Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa ile çeşitlendirilmiştir. Bu tarih konu ve içeriklerinin birçoğu, içerisinde yaşanan sosyo-kültürel ve siyasal ortamdan etkilenmiştir. Dergilerdeki tarih konu ve içeriklerinin sosyo-politik dönemlendirmeye uygun seyrettiği görülmekle birlikte bu metinler, çevresini ve milletini tanıyan, çevresindeki kültürel mirasın özelliklerini bilen; komşu ve dünya ülkelerini tanıyan, teknolojik gelişmeleri bilen; Batı ve İslam dünyasının medeniyete katkılarını tanıyarak bilim adamlarının başarılarına öykünen bir nitelik sağlamaya matuf olarak değerlendirilmiştir.

Çocuklara yönelik ilk süreli yayına Tanzimat Dönemi'nden önce rastlansa da bu dönemde çocukların terbiye ve eğitime çok daha yoğun ve düzenli bir şekilde yönelindiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda daha çok Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde bir simge haline gelecek olan Çocuk, ilk kez Tanzimat Dönemi ve Meşrutiyet yıllarında önemsenmeye başlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son elli yıllık dönemini kapsayan süreçte sayıları gittikçe artan, içerikleri çeşitlenen, uygulanan içerik aktarım metotları çeşitlenen çocuk dergileri, tarih bilgisini doğrudan veya dolaylı olarak çocuklara aktarmıştır. Bu hâli ile çocuklara yönelik çıkartılan süreli yayınlarda vurgulanan tarih imgesi, gerek gelenekselcilik gerek milliyetçilik gerekse modernizm bağlamında Osmanlı Devleti'nin son yıllarındaki fikir hayatının yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenlerle, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yeni nesle yönelik yapılan yayınlarda vurgulanan tarih algısı, bir bakıma Cumhuriyet'i kuracak kadronun da yetiştiği ortama yönelik olmuştur.

KAYNAKÇA

1. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi³⁸³

Bâb-1 Ali Evrak Odası

Dâhiliye Nezareti Mektûbi Kalemi

Teftişât-1 Rumeli Evrâkı, Arzuhâller

2. Süreli Yayınlar³⁸⁴

Aile,

Arkadaş,

Âyîne,

Bağçe,

Bizim Mecmû'a,

Ciddî Karagöz,

Çocuk Bağçesi,

Çocuk Dostu,

Çocuk Duygusu,

Çocuk Dünyâsı,

Çocuk Yurdu,

Çocuklar 'Âlemi,

Çocuklara Arkadaş,

Çocuklara Kırâ'at,

Çocuklara Mahsûs Gazete,

Çocuklara Rehber,

Çocuklara Ta'lim,

Debistân-1 Hired,

Etfâl,

Haftalık Çocuk Gazetesi,

Hazîne-i Etfâl,

Hür Çocuk,

Küçükler Gazetesi,

Lâne,

³⁸³ Kullanılan vesikaların numaraları, metin içindeki dipnotlarda gösterilmiştir.

³⁸⁴ Kullanılan süreli yayınların tam künyeleri, metin içindeki dipnotlarda gösterilmiştir.

Mecmû'a-i Nevresîdegân,
Mekteb,
Mektebli,
Mekteblilere Arkadaş,
Mini Mini,
Musavver Küçük Osmanlı,
Mümeyyiz,
Numûne-i Terakkî,
Sadâkat,
Talebe,
Tercümân-ı Hakîkat,
Teşvîk,
Türk Çocuğu,
Türk Yavrusu,
Vâsıta-i Terakkî.

3. Araştırma ve Kaynak Eserler

Ağırakça, Gülsüm Pehlivan. *Osmanlı Döneminde Çocuk Hikâye Kitapları -Dinî ve Ahlakî Motifler- (1908-1918)*, Dem Yayınları, İstanbul 2014.

Akın Zorba, Hatice. “Muhadderât ve Etfâle Mahsûs Bir Osmanlı Dergisi: Âyîne”, *Folklor Edebiyat*, Cilt 24, Sayı 95, Ankara 2018, ss. 155-170.

Akyıldız, Ali. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

Akyüz, Yahya. “İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 5, Ankara 1994, ss.1-47.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi, (M.Ö.1000-M.S. 2007)*, 11. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara 2007.

Alabaş, Ramazan. “Çocuk Duygusu Dergisi'nde Yer Alan Metinlerin Tema Bakımından İncelenmesi”, *3. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu 05-07 Ekim 2011*, (Yay. Haz.) Sedat Sever, Ankara Üniversitesi Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012, ss. 253-261.

Aliye Nur Ercan, Şerife Akpınar, “Eski Harfli Çocuk Gazetelerinden Hür Çocuk”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10 Sayı: 53, 2017, ss. 74-106.

Alpay, Meral. “Türk Çocuk Edebiyatı”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 8-9, İstanbul 1980, ss. 167-191.

Anhegger, Robert. “Türk Edebiyatında Ağustos Böceği ile Karınca Hikâyesi”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 9, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1951, ss. 73-94.

Araz, Yahya. *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013.

Avilés, Clara María. “Lectores y lecturas en La Edad de Oro (1889) de José Martí”, *Revista Tela, Los Caminos De La Escritura En América Latina: Libros, Lectores Y Bibliotecas II*, Volume 23, ss. 155-169.

Balcı, Ahmet. “Çocuklara Kırâ’at Dergisi”, *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 68, Ankara 2014, ss. 25-42.

Banerjee, Swapna M. “Children’s Literature in Nineteenth-Century India: Some Reflections and Thoughts”, Ed. Rosie Findlay and Sébastien Salbayre, *Stories For Children, Histories Of Childhood*. Volume 2, Presses universitaires François-Rabelais, Tours 2017, ss. 337-357.

Bayram, Yavuz. “Türk Edebiyatının İlk Çocuk Dergisi Mümeyyiz (1869-1870)”, *Hece*, (Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı), Sayı 104-105 Ankara 2005, ss. 484-500.

Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 18. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.

Bilge, Huzeyfe. “Adında Türk Kelimesi Bulunan İlk Çocuk Dergisi: Türk Yavrusu”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 22, Sayı 41, Ankara 2017, ss. 79-89.

Birbudak, Togay Seçkin. “Tedrîsât (-ı İbtidâ’îye) Mecmû’ası”, *Türk Yurdu*, Cilt 31, Sayı 285, Ankara 2011, ss. 105-119.

Bozkurt, Ayşe. “93 Harbi Eşiğinde Selanik’te Bir Kadın Dergisi: Ayine (1875-1876)”, *Kebikeç*, Sayı 19, Ankara 2005, ss. 73-97.

Carter, Nona L. *A Study of Japanese Children’s Magazines 1888-1949*, University of Pennsylvania, Presented to the Faculties of the University of Pennsylvania in partial fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy 2009.

Carus, Marianne. “Children’s Magazines”, *International Companion Encyclopedia of Children’s Literature*, Ed. Peter Hunt, London and New York, 1996, ss. 438-452.

Christensen, Nina. “Lust for Reading and Thirst for Knowledge: Fictive Letters in a Danish Children’s Magazine of 1770.” *The Lion and the Unicorn*, 33, no. 2 ([April] 2009), ss. 189-201.

Christensen, Nina. “Sonja Svensson, Barnvänner och skolkamrater: Svenska barn- och ungdomstidningar 1766–1900 sedda mot en internationell bakgrund”, *Barnboken: Journal of Children’s Literature Research*, Volume 42, 2019.

Davulcu, Ebru. “Osmanlı Devleti’nde Genç Dimağları Basın Yolu ile Şekillendirmek: Talebe Defteri Dergisi ve Dergi Söyleminde Savaş ve Vatan Sevgisi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2016, ss. 537-561.

Demir, Kenan. “Osmanlı’da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849- 1923)”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9, Iğdır 2016, ss. 71-112.

Demirkol, Gökhan; Dağbaşı, Gürkan. “Osmanlı Çocuk Dergilerinde Dil Öğretimi: Çocuklara Talim Dergisi (1887-1888)”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt 6, Sayı 18, Kış 2017, ss. 815-827.

Doğanay, Fatma Kaya. “Rüşdiye Mekteplerinde Tarih Dersi”, *Erzurum Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı 25 25 Erzurum 2010, ss. 107-119.

Drotner, Kirsten. *English Children and Their Magazines, 1751-1945*, Yale University Press, 1988.

Ercan, Aliye Nur; Akpınar, Şerife. “Bir Çocuk Gazetesi: Sadâkat/Etfâl”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı 36, Ankara 2014, ss. 109-130.

Ercan, Aliye Nur; Akpınar, Şerife. “Eski Harfli Çocuk Dergilerinden “Lâne”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt, Sayı 9, 2016, ss. 66-104.

Erdoğan, Fatih. “Toplumsal Tarihimizde Çocuk Edebiyatının Yeri”, *Toplumsal Tarihte Çocuk, Sempozyum 23-24 Nisan 1993*, Yay. Haz. Bekir Onur, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, ss. 85-91.

Ergenç, Özer. “Osmanlı Klasik Döneminin İdeal İnsan Tipi ve Bu Dönemde Çocuğun Kültürel Gelişimini Etkileyen Etkenler Üzerine Düşünceler”, *Çocuk Kültürü 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi 6-8 Kasım 1996*, Yay. Haz. Bekir Onur, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 1997, ss-97-104.

Ergin, Osman. *Türk Maarif Tarihi*, Cilt 1-2, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

Ewers, Hans-Heino, “German Children’s Literature from the Eighteenth to the Twentieth Century”, *International Companion Encyclopedia of Children’s Literature*, Ed. Peter Hunt, London and New York, 1996.

Genç, Nermin; Döner, Şenay. “Kadın, Ailenin Dahiliye Nazırındır”. Bir Osmanlı Kadın Dergisi: Parça Boğçası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 19, sayı. 38, İstanbul 2021, ss. 815-860.

Gerson, Carole. “The Snow Drop and The Maple Leaf Canada’s First Periodicals for Children”, *Canadian Children ‘s Literature*, Volume 18/19, Canada 1980, ss. 10-23.

Godoy, Antonio Checa. *Historia de la prensa pedagógica en España*, Universidad de Sevilla, 2002.

Huzeyfe, Bilge. “Şemsettin Sami’nin Osmanlıca Kadın ve Çocuk Gazetesi: ‘Â’ile”, *Sosyal, Beşerî ve İdarî Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Ankara 2018, ss. 55-64.

Николаевна, Колесова Лариса. *Детские журналы России (1785—1917)*, Петрозаводск Издательство ПетрГУ 2014.

İbar, Gazanfer. “Vigtor Hugo’dan Jules Verne’e Eğitimden Bilime... Osmanlı’nın Çocuk Dergileri”, *Atlas Tarih Dergisi*, Sayı 57, İstanbul 2019, ss. 77-81.

Kaplan, Mahmut. *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme Metin)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Kasap, Ayşe. *Evvel Zaman İçinde Çocuk Dergileri 1869-1928 Yılları Arasında Yayınlanan Osmanlıca Çocuk Dergileri*, Sultanbeyli Belediyesi Yayını, İstanbul 2011.

Kodaman, Bayram. *Abdulhamit Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

Kolasa, Władysław Marek. “The First Polish Children’s Magazines (1824–1830)”, *Zeszyty Prasoznawcze*, Kraków 2017, T. 60, nr 4 (232), ss. 880–903.

Küçük, Sena. “İlk Türkçe Çocuk Dergileri ve Çocuklara Mahsus Gazete”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 24, Konya 2010, ss. 221-257.

Kür, İsmet. “Sürelî Çocuk Yayınlarına Genel Bir Bakış”, *Toplumsal Tarihte Çocuk, Sempozyum 23-24 Nisan 1993*, Yay. Haz. Bekir Onur, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul 1994, ss. 109-114.

Kür, İsmet. *Türkiye’de Sürelî Çocuk Yayınları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991.

Loparco, Fabiana. *Il Giornale Per I Bambini: Storia Del Primo Grande Periodico Per L’infanzia Italiana, 1881-1889*, Pisa: Bibliografia e Informazione, Italy 2016.

Nurdoğan, Arzu M. “II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim Okullarındaki Ders Kitapları ve Tarih Öğretimi”, *Türk Tarih Eğitimi Dergisi TUHED*, Cilt 3, Sayı 2, İstanbul 2014, ss. 82-111.

Okay, Cüneyd. “Eski Harfli Çocuk Dergileri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, 2006, ss. 511-518.

Okay, Cüneyd. *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999.

Okay, Cüneyd. *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler (1850-1900)*, Kırkambar Yayınları, İstanbul 1998.

Özgül, Metin Kayahan. “Yusuf Kâmil Paşa’nın Tercüme-i Telemak’ı”, *Erdem*, Cilt 14, Sayı 40, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2002, ss. 193-242.

Quangen, Wang, “On the Image of Children and the Three Stages of Transformation in 100 Years of Chinese Children’s Literature”, *Representing Children In Chinese And U.S. Children’s Literature*, translated by Jiang Qian, edited by Claudia Nelson and Rebecca Morris, Published by Ashgate Publishing Limited, England 2014.

Richardson, Lyon N. *A History Of Early American Magazines, 1741-1789*, Thomas Nelson and Sons, Newyork 1931.

Sakal, Fahri. “Azerbaycan Dövri Metbuatı 1832-1920 Bibliyografiya Adlı Yayına Göre Azerbaycan Dergileri (1832-1920)”, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2, Kafkasya Özel Sayısı, Sakarya 2017, ss. 457-474.

Selçuk, Mustafa. “Ma‘ârif-i ‘Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcrâ’âtı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, İstanbul 2008, ss. 727-732.

Sınar, Alev. “Türkiye’de Çocuk Edebiyatı Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 4, Sayı. 7, İstanbul 2006, ss. 175-226.

Somel, Selçuk Akşin. *Osmanlıda Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2015.

Şirin, Mustafa Ruhi. *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.

Tekeli, İlhan; İlkin, Selim. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Türkoğlu, Sabahattin. “Osmanlı Sarayında Çocuk”, *Çocuk Kültürü 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi 6-8 Kasım 1996*, Yay. Haz. Bekir Onur, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 1997, ss. 105-123.

Unat, Faik Reşit. *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara 1964.

Warner, Marina. *From the Beast to the Blonde: On Fairy Tales and Their Tellers*, Farrar Straus & Giroux, New York 1995.

Wulleman, Valerie. *Le Journal Des Demoiselles Analyse littéraire et médiatique d’un journal pour les jeunes filles du Second Empire*, Departement Des Litteratures, Faculté Des Lettres, Université Laval, Québec, 2010.

Yılmaz, Eray. “Osmanlıcılıktan Türk Milliyetçiliğine Bir Çocuk Dergisi: Çocuk Dünyası (1913-1914)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 32, Sayı 1, İzmir 2017, ss. 209-232.

Yılmaz, Eray. *Türkçe Çocuk Gazetelerinde Osmanlı Kimliği (1869–1908) Ahlak, İlim, Dil, Tarih ve Coğrafya*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020.

4. Tezler

Akıl, Ahmet. *Bahçe Dergisi Üzerine Tahlilî Fihrist, İnceleme Ve Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Gaziantep 2014.

Aksoy, Özgönül. *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyân Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Doktora Tezi, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1968.

Aksoy, Tarık. *Doktor Rüşdü'nün Nuhbetü'l-Efâl İsimli Eserinin Türkçe Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2007.

Arıkan, Erdal. *II. Balkan Savaşı ile I. Dünya Savaşı Arasında Osmanlı'da Çocukluğun Politik İnşası 1913-1914 (Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası Dergileri Üzerine Bir İnceleme)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2021.

Atmaca, Gülşah. *Çocuklara Mahsus Gazete'de Değerler Eğitimi (1-100 Sayılar)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

Azim, Mehmet. *Çocuk Bahçesi Dergilerinin İncelenmesi*, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.

Balcı, Ahmet. *Çocuklara Rehber Dergisi'nin Çocuk Eğitimine Katkısı Açısından İncelenmesi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2002.

Barutcu, Tuğba. *Çocuklara Kırâ'at (1881) ve Sevimli Mecmû'a (1925) Dergilerindeki Çeviri Metinler ve Dış Dünya Üzerine Bir İnceleme*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010.

Çallı, Kadriye. *Çocuk Duygusu Dergisinin Eğitim Bilimleri Açısından İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

Deniz, Fatma Banu. *İkinci Meşrutiyet Dönemi Süreli Çocuk Yayınlarında Dinî Motifler (Mektepli, Mini Mini, Çocuk Dostu, Küçükler Gazetesi)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2010.

Devrim, Fatma. *Çocuk Duygusu Dergisi'nin İncelenmesi*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Durmuş, Abdülkadir. *1897–1910 Yılları Arasında Çıkan Eski Harfli Çocuk Dergilerinin Çeviri Metinleri Üzerine*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2007.

Emiroğlu, Öztürk. *Tanzimattan 1928'e Kadar Yayımlanan Çocuk Gazete ve Dergileri Üzerine Bir İnceleme*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1992.

Erbulmuş, Mine. *Bir Çocuk ve Kadın Dergisi Olarak Âyîne (1875-1876): Osmanlı Eğitim Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Erdoğan, Arife. *Çocuklara Arkadaş Dergisi (Metin-İnceleme)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2009.

Erdoğan, A. Teyfur. *Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı, İdari Teşkilat Açısından*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.

Ergül, Selda. *Çocuklara Rehber Dergisi ve 19. Yüzyıl Osmanlı Çocuk Eğitimindeki Yeri*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2014.

Gümüşkılıç, Zehra. *Bahçe Dergisinin (1880-1881) Çocuk Edebiyatı ve Eğitimine Katkısı Bakımından İncelenmesi*, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

Kaya, Sümeyye. *Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası Dergilerinde Yer Alan Hikâye ve Masalların Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Van 2019.

Küre, Gülbeyaz. *Çocuklara Mahsûs Gazete'de Çocuk Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

Nacak, Fatih. *Arkadaş Adlı Çocuk Dergisi (Çeviriyazı-İnceleme)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2018.

Över, Sevilay. “Çocuk Dostu” İsimli Eski Harfli Çocuk Dergisinin Yeni Alfabeye Aktarımı ve İncelenmesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2013.

Özbey, Canan. *Political Socialization Of Children During The Hamidian Era: The Periodical, Çocuklara Rehber*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.

Özdemir, Başak. *Çocuk Dünyası Dergisi’nde Yer Alan Çeviri Metinlerin İndeksi ve Değerlendirilmesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2008.

Şimşek, Hüseyin. *Tanzimat ve Mutlakiyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2002.

Timur, Kemal. *Mekteb Dergisi (I. Cilt 1891-1892) (Tasnif, İnceleme ve Değerlendirme)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 1995.

Türkmen Kılıç, Emine Merve. *Çocuklara Talim (1887-1888) ve Musavver Çocuk Postası (1923) Dergilerinin Çocuk Eğitimine Katkıları Açısından İncelenmesi*, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2018.

Yaman, Sena. *Eski Harfli Dergilerden “Çocuklara Mahsus Gazete” Tahlili Fihrist-İnceleme-Metin*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2004.

5. İnternet Kaynakları

[https://ar.wikipedia.org/wiki/روضة_المدارس_المصرية_\(مجلة\)](https://ar.wikipedia.org/wiki/روضة_المدارس_المصرية_(مجلة)) (Erişim Tarihi: 02.02.2022)

https://imwerden.de/pdf/detskoe_chtenie_dlya_serdtso_i_razuma_ch01_1785.pdf

(Erişim Tarihi: 16.02.2022)

<https://jenikirbyhistory.getarchive.net/amp/media/cocuklarin-cuma-gunu-mektebi-kitab-1-e784e4> (Erişim Tarihi: 06.05.2022)

<https://www.bl.uk/collection-items/the-lilliputian-magazine>; (Erişim Tarihi, 31.01.2022)

EKLER

